

AIDAI

1961

NR. 8

TURINYS

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

KNYGOS IR ŽURNALAI

MENAS

MOKSLAS

VISUOMENINIS GYVENIMAS

ILIUSTRACIJOS

OCTOBER, 1961

AIDAI - ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Second-class postage paid at Kennebunkport, Maine and at additional mailing offices.

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1961 METAI SPALIO MĖNUO NR. 8 (143)

ENCIKLIKOS "MATER ET MAGISTRA" MINTYS IR BRUOŽAI

PRANAS BRAZYS, M. I. C.

Proga ir turinys

Naujoji popiežiaus Jono XXIII socialinė enciklika "Mater et Magistra", datuota šių metų gegužės 15 d., atžymi 70 metų nuo pirmosios socialinės Leono XIII enciklikos "Rerum novarum". Joje Bažnyčia papildo savo socialinį mokslą ir autoritetingai pasisako svarbiausiais mūsų dienų ūkinio ir visuomeninio gyvenimo klausimais. Toks brandus, rišlus ir aiškus yra tas pasisakymas, kad geriausias jo komentaras yra jis pats. Bažnyčia čia neapeina opiųjų visuomenės klausimų ir nesitenkina miglotomis bendrybėmis. Su motinišku rūpestingumu ir mokovišku taiklumu ji skaido sudėtingą atskirų žmonių, grupių, tautų ir viso pasaulio reikalų sąraizgą, nurodo konkrečius socialinius uždavinius ir duoda aiškias gaires jiems spręsti.

Enciklika turi trumpą įžangą ir keturias dalis. Pirmoji yra įvadinė ir apžvelgia Bažnyčios socialinio mokslo vystymąsi nuo "Rerum novarum" ligi mūsų laikų. Iškeliama Pijaus XI socialinė enciklika "Quadragesimo anno", Pijaus XII 1941 m. Sekminių Kalba ir per paskutinį dvidešimtmetį įvykę pasikeitimai bei perversmai mokslo, technikos, ūkinio, visuomeninio ir politinio gyvenimo srityse. Antroje dalyje pagilinamos ir papildomos "Rerum novarum" direktyvos ypačiai privatinės ir visuomeninės iniciatyvos srityje, pasisakoma dėl naujos visuomenėjimo apraiškos, patikslinami darbo atlyginimo ir gėrybių paskirstymo reikalavimai. Trečioje dalyje aptariami naujieji socialinio klausimo rūpesčiai: pusiausvyros atstatymas tarp žemės ūkio ir pramonės sektorių, tarp daugiau ar mažiau išsivysčiusių sričių ir kraštų, tarp gyventojų prieauglio ir pragyvenimo reikmenų; tarp medžiaginės ir dorinės bei religinės pažangos. Ketvirtoje dalyje pabrėžiamas Bažnyčios socialinio mokslo aktualumas ir duodamos katalikų socialinio švietimo auklėjimo bei veikimo gairės.

Ši apžvalginė naujosios enciklikos apybraiža turės dvi skirtingas dalis. Pirmoji, dalinama į keturis skyrius, atitinkančius keturias enciklikos dalis, apžvelgia pagrindines "Mater et Magistra" mintis. Antroji dalis iškelia būdingesniuosius enciklikos bruožus ir aptaria jos įnašą į krikščioniškąjį visuomenės mokslą.

A. PAGRINDINĖS ENCIKLIKOS "MATER ET MAGISTRA" MINTYS

Enciklikos įžanga

Enciklika prasideda prasmingais žodžiais "Mater et Magistra", kurie kaip ir atstoja jos antraštę. Visuotinė Kristaus Bažnyčia yra Motina ir Mokytoja visų tautų ir viso žmogaus. "Krikščionybė mat, tarsi, jungia žemę su dangumi, nes apima visą konkretų žmogų su siela ir kūnu, protu ir valia . . . Todėl nors pirmasis šventosios Bažnyčios uždavinys yra pašvęsti sielas ir perteikti joms antgamtinės tvarkos gėrybes, tačiau jai rūpi taip pat ir kasdieni-

nio žmonių gyvenimo reikmės, liečiančios ne tik jų pragyvenimo ir buities sąlygas, bet ir gyvenamajam laikotarpiui būdingą medžiaginės bei kultūrinės gerovės lygį.[1]

Kaip Kristui, kuris yra "pasaulio šviesa" (Jon. 8, 12), jo "kelias, tiesa ir gyvenimas" (Jon. 14, 6), buvo gaila alkanos minios plg. (Mork. 8 2),taip ir Bažnyčiai, nuo pirmųjų diakonų įsteigimo ligi mūsų dienų, rūpi gyvas, konkretus žmogus, su visa savo prigimtimi, pasauliu ir kūryba įimtas į mistinį Kristaus Kūną.

Vienas iš pačių raiškiausių šito dvitūkstantmečio Bažnyčios rūpesčio įrodymų yra magistralinė Leono XIII enciklika "Rerum novarum", kuri paskelbė krikščioniškuosius principus darbininkų buičiai pakelti ir kurios nurodymai, deramai papildyti, tampa gairėmis ir iš mūsų dienų socialinių santykių klampyno išbristi.

I. NUO "RERMUM NOVARUM" LIGI PIJAUS XII

1. Leono XIII laikai

Savo encikliką Leonas XIII rašė ekonominio liberalizmo eroje, kuri baigėsi pirmuoju didžiuoju karu. Liberalizmui ekonominiai dėsniai buvo visiškai nepriklausomi nuo dorinių. Augščiausias ūkinio gyvenimo dėsnis esanti laisva ir nieku neribota konkurencija. Prekių kainas ir darbo atlyginimą turėjo nustatyti tik laisvoji rinka. Valstybė turėjo visiškai nesikišti į ūkio sritį.

Toks ūkinio gyvenimo samprotis vedė prie ūkiškai stipresniųjų diktato silpnesniųjų nenaudai. Nežymi mažuma greitai turtėjo, o darbo masės vis giliau brido į skurdą dėl nežmoniškų darbo sąlygų ir badmiriško atlyginimo. Tokia padėtis kurstė nepasitenkinimą ir ruošė dirvą kraštutiniškoms teorijoms, kurių siūlomi vaistai buvo pavojingesni už pačią ligą.

2. "Rerum novarum" gairės

Iš šios klaikios padėties skriaudžiamųjų gelbėti išėjo Leonas XIII su savo enciklika "Rerum novarum". Tai nebuvo pirmasis Bažnyčios išėjimas į areną silpnųjų ginti. Tačiau tai buvo pirmoji sisteminga katalikybės "Summa socialis". Daugis nustebo pamatę, kad Bažnyčia nė nemano skelbti rezignacijos vargdieniams ir labdaros turčiams. Ji reikalavo teisybės. Reikalavo, kad darbas būtų vertinamas ne kaip kokia prekė, bet kaip betarpiškas žmogiškojo asmens poreiškis, kuris, kaip vienintelė daugumos pragyvenimo priemonė, turi būti atlyginamas ne pagal loterišką rinkos svyravimą, bet pagal teisingumą ir teisybę.

Privati nuosavybė, neišskiriant nė gamybos įrankių, yra kiekvieno prigimtoji teisė, tačiau su esmine pareiga tarnauti ne tik savo, bet ir visuomenės gerovei.

Valstybė, skirta tarnauti bendrajam laikinam gėriui, turi skatinti pakankamą medžiaginių reikmenų gamybą ir saugoti visų piliečių, ypačiai gi silpnesniųjų (vaikų, moterų, darbininkų) teises bei gerinti jų būvį. Jos pareiga yra budėti, kad darbo sąlygos atitiktų asmens orumą ir higienos reikalavimus.

Prigimtoji teisė leidžia steigti tiek vienų darbininkų, tiek darbininkų ir darbdavių organizacijas. Darbdavių ir darbėmių santykius turi įkvėpti žmogiškasis solidarumas ir krikščioniškoji brolybė, o ne džiungliška klasių kova ir kainiška neapykanta.

Šitie aiškūs ir drąsūs "Rerum novarum" nuostatai turėjo teigiamos įtakos tolimesnei ūkinio ir socialinio gyvenimo raidai. Daugelyje kraštų jie įkvėpė socialinius įstatymus ir davė pradžią ligi tolei beveik negirdėtai darbo teisei. Neveltui todėl ją imta vadinti mūsų laikų socialinio atgimimo "Didžiąja charta".

3. Enciklika "Quadragesimo anno"

Pirmasis pasaulinis karas sukrėtė ūkinio ir visuomeninio gyvenimo pagrindus. Liberalistinio kapitalizmo sauvalės sukelti, visur pradėjo pūsti nauji socialistiniai vėjai. Daugelyje kraštų ūkinį ir socialinį gyvenimą pradėjo kontroliuoti dažniausiai tautinių inspiracijų socializmas. Dar beveik feodalinė Rusija tapo komunistinio kolektyvizmo eksperimentų auka. Nenuostabu, kad ir katalikų tarpe stiprėjo nusistatymas prieš liberalistinį individualizmą ir net atsirado pavojingų nukrypimų į priešingus kraštutinumus ypačiai privačios nuosavybės, darbo sutarties, valstybinės intervencijos bei socializacijos srityse.

Norėdamas užkirsti kelią visoms klaidoms ir abejonėms dėl "Rerum novarum" principų pritaikymo, Pijus XI 1931 m. gegužės 15 d. išleido socialinę encikliką "Quadragesimo anno". Jau buvo praslinkę 40 metų nuo "Rerum novarum" pasirodymo ir 13 metų po pirmojo didžiojo karo. Turėdamas prieš akis naują ūkinio ir visuomeninio gyvenimo sanklodą, Pijus XI primena kiekvieno prigimtąją teisę į privačią nuosavybę, kuriai tačiau yra esmingas ir visuomeninis vaidmuo. Apmokamasis darbas nėra prieš prigimtį, tačiau moka turi būti nustatoma

---

[1] Citatos, kurių šaltiniai atskirai nenurodomi, yra paimtos iš atitinkamos "Mater et Magistra" vietos. Visi jose pasitaiką pabraukimai yra mano. Skliausteliuose paduodami romėniškieji skaitmenys nurodo enciklikos dalį, a ab'škieji — tos dalies skyrių pirmojoje šios apybraižos dalyje.

POPIEŽIUS
JONAS XXIII

pagal socialinį teisingumą, kuriuo deramai atsižvelgiama tiek į darbininko ir jo šeimos reikmes, tiek į įmonės bei viešosios gerovės reikalavimus. Tačiau reikia, kad esamose sąlygose darbo sutartis būtų papildoma atitinkamais bendroviniais elementais, kurių dėka "darbininkai ir tarnautojai galėtų dalyvauti įmonės nuosavybėje, jos tvarkyme arba pelne".

Pijus XI pabrėžia, kad tarp komunizmo ir krikščionybės prieštara yra radikali. Katalikams jokiu būdu nevalia dėtis net ir prie nuosaikaus socializmo, kurio gyvenimo samprotis neigia amžinybę, dvasios primatą ir antgamtinę autoriteto sankciją.

Visuomeninių santykių atstatymui Pijus XI siūlo tarpines ekonominio bei profesinio pobūdžio sąjungas, kurios neturi būti valstybės primetamos, bet laisvai pačių jos narių steigiamos ir valdomos.

Visą Pijaus XI enciklikos įnašą galima suvesti į du pagrindinius nuostatus. Pirmasis liečia augščiausiąją ūkinio gyvenimo normą, kuria negali būti nei atskirų individų ar grupių interesai, nei laisva konkurencija ar ekonominė persvara, nei pagaliau tautinis prestižas ar galybė, bet *teisingumas ir meilė*. Antrasis liečia tos normos pritaikymo būdą tiek atskirų valstybių viduje, tiek ir tarptautinėje plotmėje: "Pastovių viešoje ar laisvoje pobūdžio institucijų pagalba reikia siekti tokios socialiniu teisingumu paremtos tautinės ir tarptautinės *teisinės santvarkos,* kurioje atskiri ūkiniai veiksniai savuosius interesus galėtų derinti su bendrojo gėrio reikalavimais".

4. Pijaus XII 1941 m. Sekminių kalba

Praslinkus 50 metų nuo "Rerum novarum" pasirodymo, 1941 m. birželio 1 d. Pijus XII pasakė per radiją labai reikšmingą kalbą, kurioje pabrėžė "neabejotiną Bažnyčios kompetenciją spręsti, ar kurios socialinės santvarkos pagrindai derinasi su ta nekintamąja tvarka, kurią pasaulio Tvėrėjas ir Išganytojas yra nurodęs prigimtosios teisės ir apreiškimo pagalba". Ta proga Pijus XII papildė Bažnyčios mokslą apie

tris pagrindines visuomeninio ir ūkinio gyvenimo priežastis: medžiaginių gėrybių naudojimą, darbą ir šeimą.

"*Naudotis* medžiaginėmis gėrybėmis savo būviui palaikyti yra pirmoji žmogaus teisė ekonominėje srityje, *pirmesnė* už pačią privačios nuosavybės teisę." Tiesa, kad privačios nuosavybės teisė yra taip pat prigimta, tačiau Dievo nustatytoji tvarka reikalauja, kad jinai jokiu būdu netaptų užtvara, kliudančia patenkinti "neatšaukiamą reikalavimą, kad visų labui sutvertos medžiaginės gėrybės deramai pasiektų visus žmones pagal teisingumo ir meilės reikalavimus".

Darbas yra ne tik kiekvieno asmeninė pareiga, bet ir *teisė*. Seka, kad pirmoje eilėje pačių tiesiogiai suinteresuotųjų dalykas yra tvarkyti savo darbo santykius. Valstybė tik tada gali įsikišti į darbo davimą bei paskirstymą bendrosios gerovės ribose, kai patys suinteresuotieji *nenori* ar *negali* to atlikti.

Šeimai privati nuosavybė yra tarytum gyvybinė erdvė. Šeimos tėvui ji suteikia reikiamą laisvę savųjų fizinėms, dvasinėms ir religinėms reikmėms aprūpinti. Prireikus, šeima turi teisę ir emigruoti. Emigracinės ir imigracinės valstybės, sutartinai keldamos atskirų šeimų gerovę, tuo pačiu kelia ir bendrąjį savo kraštų labą.

5. *Paskutinio dvidešimtmečio perversmai ir naujoji enciklika*

Nuo Pijaus XII Sekminių kalbos jau vėl praėjo audringas dvidešimtmetis, palikęs naujų gilių permainų atskirų politinių bendruomenių viduje ir jų tarpusavio santykiuose.

Ūkio, technikos ir mokslo srityje pasirodė pirmieji branduolinės energijos pritaikymai karo ir taikos reikalui. Atsivėrė neribotos galimybės sintetinėje pramonėje. Žymiai pažengė pramonės ir viešųjų tarnybų automatinimas. Žemdirbystė modernėja. Susižinojimo technika, ypačiai radijo ir televizijos dėka, beveik visai nugalėjo nuotolį. Kasmet greitėja susisiekimo priemonės, ir jau prasideda varžynės dėl tarpplanetinių erdvių užkariavimo.

Visuomeninėje srityje išsivystė socialinio draudimo ir socialinio saugumo sistemos, visuomeninis sindikatų brendimas, pradžios mokslo kilimas, vis platesnių sluogsnių turtėjimas, klasių lygėjimas. Iš neigiamų reiškinių pažymėtinas pusiausvyros sutrikimas tarp žemdirbystės ir pramonės bei viešųjų tarnybų sektorių, tarp daugiau ar mažiau ūkiškai išsivysčiusių sričių valstybinėje ir tarpvalstybinėje plotmėse.

Politinėje vis daugiau įvairios socialinės padėties piliečių dalyvauja viešojo gyvenimo tvarkyme; vis plačiau ir giliau įsigali valstybė ūkinėje ir socialinėje srityse. Tarptautinėje plotmėje kolonialiniai kraštai tampa nepriklausomomis valstybėmis. Atskirų valstybių santykiai ir jų tarpusavio priklausomybė didėja. Plinta antvalstybinės ūkinio, socialinio ir kultūrinio pobūdžio organizacijos bei tarybos.

Naujoji socialinė enciklika, panašiai kaip ir Pijaus IX "Quadragesimo Anno", siekia dviejų pagrindinių dalykų: papildyti svarbesniuosius socialinius "Rerum novarum" nuostatus ir duoti direktyvų mūsų laikų socialinėms problemoms spręsti.

II. "RERUM NOVARUM" NUOSTATŲ PAPILDYMAS

1. *Asmeninė iniciatyva ir valstybinė intervencija ūkyje*

Visi esame liudininkai, kaip valstybinis totalizmas vis labiau grobia jau ne tik ūkinį, bet ir kultūrinį, ir religinį, ir pagaliau visą viešąjį gyvenimą. Todėl šiandien viena iš pačių svarbiausių ir opiausių problemų yra nustatyti deramą asmeninės ir valdinės iniciatyvos santykį tobuloje visuomenės santvarkoje.

Naujoji enciklika griežtai atmeta socialistinį dirigizmą ir liberalistinę sauvalią kaip dvi kraštutinybes. Pirmiausia ji pabrėžia seną Bažnyčios dėsnį, kad *ūkio sritis priklauso asmeninei iniciatyvai,* kuri gali reikštis tiek atskirai, tiek organizuotai. Juk medžiaginės gėrybės yra būtinos gyvybei palaikyti, o gyventi yra kiekvieno pirmoji įgimta teisė. Tiesa, kad žmogus yra visuomeninė būtybė, tačiau nereikia užmiršti, kad *"individas yra senesnis už visuomenę"*. Todėl ir asmeninė atsakomybė turi pirmenybę prieš visuomeninę ir bendrovinė prieš valstybinę. Valstybei čia taikintinas jau "Quadragesimo anno" suformuluotas *pagalbiškumo,* arba subsidiariškumo principas: valstybė gali ir turi kištis į ūkinę sritį tik tada ir tiek, kada ir kiek to negali arba nenori atlikti atskiri piliečiai arba jų sambūriai. Valstybės pareiga yra ne gniaužti ir perimti laisvą privačią iniciatyvą, bet ją "globoti, skatinti, derinti, *pavaduoti* ir *papildyti*".

Tačiau enciklika pabrėžia, kad mūsų laikais mokslo ir technikos pažanga duoda valstybiniams ir antvalstybiniams veiksniams žymiai daugiau galimybių pusiausvyros sutrikimams tarp įvairių gamybos sektorių išlyginti ir iš to kylančiam nedarbui pašalinti, negu bet kada praeityje. Jų pareiga yra išnaudoti visas tas galimybes, tačiau nepažeidžiant kiekvieno teisės ir atsakomybės pačiam pasirūpinti savimi ir savo šeima.

2. *Visuomenėjimas*

Visuomenėjimas, arba socialėjimas, yra viena būdingiausių mūsų laikų gyvenimo apraiškų. Jis reiškiasi nuolatiniu bendravimo santykių gausėjimu, sukuriančiu vis naujas bendruomeninio gyvenimo bei veikimo lytis su atitinkamom teisinėm institucijom. Pagrindinė šitos raidos priežastis yra mokslo ir technikos pažanga, gamybos našumas ir paties gyvenimo kultūrėjimas.

Visuomenėjimas tuo pačiu metu yra ir priežastis ir sekmuo vis didėjančio visuomeninių veiksnių kišimosi į pačias jautriausias gyvenimo sritis: į sveikatos priežiūrą, jaunuomenės auklėjimą, profesijos pasirinkimą, nedarbingųjų bei neveiksniųjų globą ir t.t. Tačiau kartu jis yra natūralus ir beveik nesulaikomas žmogaus linkimas organizuotai siekti tikslų, kurie viršija atskirų asmenų jėgas ir išteklius. Ryšium su tuo ir atsirado visa eilė įvairiausių klubų, draugijų, sąjūdžių ir įstaigų, tarnaujančių įvairiems ūkiniams, kultūriniams, visuomeniniams, sportiniams, pramoginiams, profesiniams ir politiniams tikslams tautinėje ir tarptautinėje plotmėse.

Gyvenimo visuomenėjimas daugeliu atžvilgių yra naudingas. Jis kelia gyvenimo lygį ir plečia jo akiratį. Tačiau kartu jis daugina visuomeninius potvarkius ir siaurina asmeninės laisvės bei atsakomybės sritį. Jis sukuria aplinkas, kuriose sunku turėti savo nuomonę ir iniciatyvą ir lengva virsti automatu.

Kaip natūrali gyvenimo apraiška, visuomenėjimas yra vertintinas teigiamai. Tačiau reikia budėti, kad sambūrių vadovybės turėtų sveiką bendrosios gerovės samprotį, deramai atsižvelgiantį į vispusiško asmens išsiskleidimo reikmes. Taip pat reikia žiūrėti, kad visi tie susivienijimai ir draugijos būtų tikros tarpinės bendruomenės su pilnateisiais nariais ir veiksminga savivalda; kad jųjų veikla būtų tikslingai suderinta tiek tarpusavy, tiek ir su visų bendrąja gerove. *Autonomija ir veiksmingas bendradarbiavimas* yra tos sąlygos, kurios gyvenimo visuomenėjimą gali ir turi padaryti teigiamu veiksniu asmens ir bendrosios gerovės tarnyboje.

3. *Darbo atlyginimas*

Enciklika primena karčią tiesą, kad dar daugelio kraštų ir net ištisų kontinentų darbininkai yra priversti gyventi nežmoniškose sąlygose dėl visiškai nepakankamo darbo atlyginimo. Jų skurdą rėksmingai pabrėžia ribų nežinanti turtuolių prabanga. Bet pasitaiko, kad ir ūkiškai pažengusiuose kraštuose darbo atlyginimas šlubuoja. Kartais už visai abejotinos vertės tarnybą duodamas labai augštas atlyginimas, kai tuo tarpu ištisos sunkiai dirbančiųjų kategorijos turi tenkintis atpildu, kuris visai neatitinka nei jų tikrąjį įnašą bendrajai gerovei kelti, nei įmonės pelną, nei pagaliau valstybinio ūkio visetą.

Dėl visų šitų priežasčių Bažnyčia reikalauja, kad būtų siekiama teisingo darbo atlyginimo, kurį turi nustatyti ne svyruojanti rinka ir ne savavalė sutartis, bet *teisingumas ir teisybė* (iustitia et aequitas).

Atlygio nustatymo taisyklė visur ir visada bus ta pati, tačiau jo laipsnis neišvengiamai įvairuos pagal kiekvieno krašto turimų gėrybių kiekį ir kokį. Tačiau reikia budėti, kad socialinė pažanga neatsiliktų nuo ūkinės ir kad visų bendromis pastangomis pagaminamų gėrybių kiekis proporcingai pasiskirstytų tarp visų piliečių pagal teisingumo ir teisybės reikalavimus. Tautos turtingumas ne tiek priklauso nuo gėrybių gausio, kiek nuo jų teisingo paskirstymo, laiduojančio asmeninę bendruomenės narių pažangą.

4. *Gamybos santvarka*

Ne tik gėrybių paskirstymas, bet ir jų gamyba turi vykti pagal teisingumo ir teisybės reikalavimus. Pati gamybos sandara neturi versti žmogaus bukaprotišku automatu. Priešingai, turi kelti jo savimonę ir skatinti jo asmeninę iniciatyvą, atsakomybę ir savarankiškumą. Šiam tikslui enciklika siūlo jau Pijaus XII teiktąją smulkiąją ir vidutinę nuosavybę žemdirbystėje, amatininkystėje, verslininkystėje, prekyboje, pramonėje. Viešųjų veiksnių pareiga yra skatinti ir remti šeiminės apimties verslamones visiems prieinamomis bendrojo bei techniškojo paruošimo mokyklomis, mokesčių, paskolų ir socialinio draudimo lengvatomis. Profesinių organizacijų ir kooperatyvinių susivienijimų dėka smulkieji verslininkai gali pasiekti visų tų gamybinių pirmenybių, kuriomis naudojasi stambieji verslovininkai.

Norint apsaugoti darbininko asmenybės orumą ir jo žmogiškųjų vertybių išsiskleidimą vidutinėse ir stambiosiose įmonėse, reikia siekti, kad tiek privačios, tiek ir viešosios įmonės taptų lygiaverčių asmenų *bendruomenėmis,* pagrįstomis visų tarpusavio pagarba, susipratimu, solidariu bendradarbiavimu ir interesais. Darbininko vaidmuo nėra būti tik "nebyliu vykdytoju". Jo kultūrinė ir profesinė pažanga reikalauja didesnės atsakomybės pačios darbo įmonės tvarkyme ir vystyme.

Tačiau darbininkų balsas turi būti išgirstas ir už jų įmonės ribų ne tik valstybės viduje, bet ir antvalstybinėje plotmėje. Juk atskiros įmonės ir net stambiosios verslovės gyvybiškai

yra surištos su atitinkamų politinių bendruomenc ūkinio bei visuomeninio gyvenimo visuma, ir todėl visi svarbesnieji sprendimai negali būti daromi atskirų įmonių ribose, bet priklauso nuo valstybinių ir net antvalstybinių veiksnių. Profesinių ir sindikatinių sąjungų uždavinys yra pasiekti ir atitinkamai paveikti visus tuos veiksnius. Enciklika kviečia katalikus veiklaiu įsijungti į šituos darbininkų sąjūdžius ir iškelia Tarptautinės Darbo Organizacijos (ILO: International Labor Organization) nuopelnus šioje srityje.

5. *Privačioji nuosavybė*

Žinia, kad pastaraisiais dešimtmečiais atsakingieji didžiųjų ekonominių bendrovių valdytojai dažniausiai jau nėra jų savininkai. Taip pat žinia, kad šiandien vis daugiau žmonių savo ekonominę ateitį stengiasi užsitikrinti jau netiek nuosavybės įsigijimu, kiek apsirūpindami socialiniu draudimu ir profesiniu išsilavinimu. Visa tai yra geri pažangos ženklai, nes labiau pabrėžia darbą, kaip betarpišką žmogiškojo asmens poreiškį, o ne kapitalą, kuris turi tik įrankinę prasmę. Tačiau kaip tik dėl šitos priežasties nevienam kyla abejonių, ar kartais Bažnyčios taip ginamas privačios nuosavybės principas nėra atgyvenęs savo amžiaus?

Tikrai ne. Privati net ir gamybinių reikmenų nuosavybė yra pastovi, nes *prigimta* kiekvieno teisė, pagrįsta atskiro asmens būties ir tikslo pirmumu prieš visuomenę. Šią tiesą naujoji enciklika paremia labai aiškiu, pačios gyvenimo patirties prikišamai ir nesugriaunamai liudijamu įrodymu, kad *be privačios nuosavybės nėra ir negali būti tikros laisvės.* "Būtų tuščias dalykas reikalauti laisvos asmeninės iniciatyvos ūkio srityje tenai, kur nėra pripažįstama galimybė turėti savo žinioje būtinų priemonių šiai iniciatyvai pareikšti. Istorija ir kasdieninė patirtis liudija, kad kur tik politinė santvarka nepripažįsta privačios taip pat ir gamybinių reikmenų nuosavybės, ten pagrindiniai laisvės poreiškiai esti slopinami ir naikinami. Todėl drąsiai galima teigti, kad privačios nuosavybės teisė *garantuoja ir remia asmens laisvę."*

Štai kodėl vis daugiau socialistinių sąjūdžių, kurie dar taip neseniai griežtai neigė Bažnyčios ginamą privačią gamybinių reikmenų nuosavybę, šiandien, patirties pamokyti, jau keičia savo teorijas ir pripažįsta, kad privačios nuosavybės teisė visai nėra didžturčio ginklas prieš vargdienį, bet esminės asmens laisvės ir visuomeninės tvarkos laidas.

Jau pats darbo vaisingumas yra pagrindinė privačios nuosavybės versmė. Mokslui ir technikai vis žengiant pirmyn, auga gamybos našumas, o su juo didėja ir uždarbis, kuris veda prie santaupų, prie nuosavybės.

Tačiau jeigu privati nuosavybė yra visų prigimta teisė, tai pagrindinė viešųjų veiksnių *pareiga* yra galimai visus ja aprūpinti. Ūkinė ir visuomeninė politika turi skatinti ir sudaryti palankias sąlygas galimai visiems įsigyti nuosavą butą, sklypą, šeiminės apimties verslamonės ar ūkio įrangą, vidutinių ir stambiųjų gamybinių bendrovių akcijų, duodančių teisę dalyvauti jų pelne, ir t.t.

Privati nuosavybė neneigia *viešosios* nuosavybės teisės tiek įvairioms tarpinėms, tiek ir politinėms, arba valstybinėms bendruomenėms. Tačiau ir čia griežtai taikintinas tas pats *pagalbiškumo* dėsnis: valstybė ir kitos viešosios teisės įstaigos nuosavybės įsigijime neturi peržengti bendrosios gerovės ribų ir jokiu būdu neskriausti ir nesisavinti privačios nuosavybės vaidmens. Viešosios nuosavybės valdymas turi būti pavestas kompetentingiems, patikimiems ir atsakingiems asmenims, kurie turi duoti griežtai kontroliuojamą apyskaitą.

Pagaliau nereikia užmiršti, kad privačiai nuosavybei yra esminė ir *socialinė* funkcija, kuri nepaliauja nė tada, kai valdinės ir kitos viešosios teisės įstaigos vis labiau perima tiesioginį visų piliečių socialinio saugumo ir gerovės aprūpinimą. Ne tik atiduoti savo duoklę valdinėms bei savišalpinėms įstaigoms, bet ir betarpiškai kiekvienas yra įpareigotas pagal savo išgales vykdyti socialinio solidarumo, gailestingumo ir meilės darbus. Išganytojas pripažino privačią nuosavybę, bet kartu įspėjo, kad "beturčių jūs visados turėsite su savim" (Mat. 26,11). Dievo teisme kiekvienam reikės duoti apyskaitą ypačiai iš šitos socialinės naudotų gėrybių paskirties: "Iš tikrųjų, sakau jums, kiek kartų jūs tai padarėte vienam šitų mano mažiausiųjų brolių, man padarėte" (Mat. 25, 40).

III. NAUJIEJI SOCIALINIO KLAUSIMO ATŽVILGIAI

1. Pusiausvyros atstatymas tarp žemės ūkio ir pramonės

Šiandien beveik visur metasi į akis darbininkų bėgimas iš žemės ūkio į pramonę. Tai vyksta ne tiek dėl ekonominės pažangos, kuri visuomet mažina dirbančiųjų skaičių žemės ūkyje ir didina pramonėje, kiek dėl bendro žemdirbystės sektoriaus nuosmūkio, kurio priežasčių tenka ieškoti gamybinės technikos atsilikime, darbo nenašume, gyvenimo lygio žemume, didesnių ateities perspektyvų nebuvime.

Teisingumas ir teisybė reikalauja, kad žem-

dirbiai turėtų tas pačias sąlygas savo asmenybei vystyti, kaip pramonės darbininkai ir tarnautojai. Viešųjų veiksnių pareiga yra pakelti žemdirbių gyvenimo lygį, gerinant kelius, susisiekimą, butus, sveikatos priežiūrą; aprūpinant vandeniu, elektra; keliant pradžios mokslo ir techninio bei profesinio paruošimo laipsnį; skatinant gamybinės technikos pažangą ir sudarant geresnes sąlygas sporto, pramogos, kultūros ir religijos gyvenimo poreiškiams.

Šito pusiausvyros atstatymo reikia siekti pirmoje eilėje atitinkama ekonomine politika, kuri turi apimti mokesčių paskirstymą, paskolų teikimą, socialinį draudimą, socialinį saugumų, kainų apsaugą, vietinės pagalbinės žemės ūkio pramonės (produktų perdirbimo, konservavimo, transporto) skatinimą, kad žemės ūkio neabsorbuojamieji šeimos nariai čia pat galėtų gauti darbo ir papildyti savo pajamas.

Ūkio sandara turi taikytis prie vietos ir krašto sąlygų. Tačiau prigimtąjį ir krikščioniškąjį žmogaus bei šeimos idealą geriausiai atitinka šeiminės apimties ūkis. Taip pat toks ūkis, kurį sudaro lygiateisių asmenų bendruomenė pagal teisingumo ir teisybės reikalavimus. Kad šitokios sandaros ūkis galėtų būti pakankamai pelningas ir įstengtų laiduoti reikiamą pragyvenimo lygį, reikia, kad žemdirbiai gautų tinkamą apmokymą ir profesinę pagalbą, kad neatsiliktų gamybinėje technikoje, kad turėtų savo *kooperatyvines* bei profesines organizacijas ir kad galėtų dalyvauti taip pat ir *viešojo gyvenimo tvarkyme*.

Būtina, kad patys žemdirbiai taptų ekonominės, socialinės ir kultūrinės žemės ūkio pažangos pionieriais. Šiam tikslui pirmiausia turi siekti daugiau mokslo, daugiau profesinės savimonės, daugiau savitarpio solidarumo, daugiau atsakingo kooperacinio, profesinio, sindikatinio bendradarbiavimo, kuris grupės interesą pajungia bendrojo labo tarnybai pagal teisingumo ir teisybės reikalavimus. Tik šiuo būdu bus galima išnaudoti naujausius mokslo ir technikos laimėjimus, apginti gaminių kainas ir pasiekti pramonės darbininkų bei tarnautojų gyvenimo lygį.

V. DOBUŽINSKIS MIESTAS (V. Augustino nuotr.)

2. Pusiausvyros atstatymas tarp nelygiai išsivysčiusių sričių.

Dažnai pasitaiko, kad toje pačioje valstybėje yra daugiau ir mažiau ekonomiškai pažengusių sričių. Teisingumas ir teisybė reikalauja, kad viešieji veiksniai atitinkama ūkine ir visuomenine politika stengtųsi pakelti mažiau išsivysčiusių sričių gyvenimo lygį: gerindami kelius, butus ir mokyklas; skatindami vietinę pramonę ir gyventojų persikėlimą į kitas sritis, mažindami mokesčius ir suteikdami paskolas ypačiai mechanizacijos reikalui. Bet ir čia valdinė politika neturi užmiršti visame galiojančio *pagalbiškumo* principo, kuris reikalauja duoti pirmenybę privačiai iniciatyvai ir laiduoti laipsnišką, darnų bei vienalaikį visų trijų pagrindinių sektorių — žemės ūkio, pramonės ir viešųjų tarnybų — vystymąsi. Atsilikusių sričių kėlimas, kiek tai yra įmonoma, turi būti vykdomas tų sričių piliečių iniciatyva ir atsakomybe.

Enciklika pripažįsta didelius Jungtinių Tautų žinioje esančios Mitybos ir Žemdirbystės Organizacijos (FAO: Food and Agriculture Organization) nuopelnus ekonomiškai atsilikusių sričių žemės ūkiui sumoderninti ir jų gyventojams maisto produktais aprūpinti.

3. Pusiausvyras atstatymas tarp ekonomiškai atsilikusių ir pažengusių kraštų.

Gal pati opiausioji mūsų laikų socialinė problema yra santykiai tarp augšto ir žemo ūkio išsivystymo kraštų. Visos žmonijos solidarumo pareiga reikalauja, kad augštesnį gyvenimo lygį pasiekusieji kraštai neliktų abejingi skurdą ir alkį kenčiančių kraštų atžvilgiu. Jiems teiktina dvejopa pagalba: proginė ir nuolatinė.

Proginė pagalba tinka bėdos atvejui ir liečia betarpiškos reikmės gėrybes. Kraštai, kuriuose dėl pažengusios gamybinės technikos susidaro didesnės maisto sankaupos, jokiu būdu neturėtų jų naikinti kainų palaikymo sumetimais, bet nukreipti į nepritekliaus ir bado paliestus kraštus. Kad dėl tokios labdaros nesutriktų kainų ir algų pusiausvyra, ekonominė krašto politika turi paskirstyti naštą tarp visų gamybos sektorių.

Nuolatinė pagalba turi reikštis planingu bendradarbiavimu mokslo, technikos ir finansų srityse, keliant bendrąjį ir profesinį švietimą, gerinant gamybinę techniką, suteikiant ilgalaikes paskolas. Reikia džiaugtis, kad šito bendradarbiavimo reikalas vis plačiau ir giliau įsisąmonijamas, tačiau tai tik gera pradžia. Bet svarbu, kad nuo pat pradžios būtų išvengiama kai kurių praeities klaidų. Pirmiausia reikia budėti kad vienkart ir planingai būtų vystomi visi gamybos sektoriai ir kad kartu su ūkiniu kilimu žengtų ir socialinė pažanga, įgalinanti pagamintas gėrybes lygiai pasiskirstyti po visus visuomenės sluogsnius.

Labai svarbu, kad pagalbos nešėjai nepažeistų šelpiamųjų kraštų savitumo ir kad ūkinė pagalba nebūtų naudojama ūkiniam ar politiniam pirmavimui išplėsti, nes tai būtų tik nauja maskuoto kolonializmo lytis.

Galop reikia atsižvelgti ir į vertybių hierarchiją, kuri kai kuriuose ūkiškai pažengusiuose kraštuose yra daugiau negu sujaukta, nes medžiaginė gerovė yra iškelta į vienintelę gyvenimo prasmę. Nešti ūkinę pažangą, neikinant augštesniąsias dvasines ir religines vertybes, yra dirbti nusikalstamą ardomąjį darbą ir griauti tikruosius kultūros ir pastovios gerovės pagrindus.

Bažnyčia, pačia savo esme būdama visuotinė, gerbia kiekvienos tautos savitą prigimtį ir skatina pilnutinę pažangą į augščiausiąjį sudievinto žmogaus idealą. Krikščionėdama, kiekviena tauta negali nedaryti pažangos taip pat ir visuomeninėje bei ūkinėje srityse, nes pati palaipsniui ima jausti reikalą keisti viso savo privataus ir viešojo gyvenimo sąrangą ir derinti ją prie paties augščiausiojo žmogaus ir jo gyvenimo sampročio. Katalikų vedamos bendrojo ir profesinio pobūdžio mokyklos, universitetai, ligoninės misijų kraštuose ir jų teikiama pagalba iš ūkiškai pažengusių kraštų kalba apie didžiulį Bažnyčios įnašą atsilikusių tautų gerovei kelti.

4. Pusiausvyros atstatymas tarp gyventojų prieauglio ir pragyvenimo reikmenų

Demografinio ir ūkinio augimo pusiausvyros išlaikymas ypačiai atsilikusiuose kraštuose yra vis labiau aktualėjanti mūsų laikų problema. Pagal kai kurių apskaičiavimus, gyventojų prieauglis esąs didesnis, negu gyvenimo reikmenų gamybos kilimas. Padėtį dar labiau komplikuojąs higienos sąlygų gerinimas atsilikusiuose kraštuose: jo dėka mažėja ypač kūdikių mirtingumas ir didėja gyventojų prieauglis bei jų amžiaus vidurkis. Todėl iš neišvengiamai artėjančios skurdo ir bado grėsmės esanti vienintelė išeitis: mažinti gimimų skaičių visomis veiksmingomis priemonėmis.

Enciklika nesutinka su tokiomis išvadomis. Pirmiausia ji pastebi, kad tikrų specialistų apskaičiavimai neduoda pagrindo panikai. Juk nevisi sulaukia vedybinio amžiaus, nevisi sukuria šeimas, nevisos šeimos turi vaikų. Kita vertus, mokslo ir technikos pažanga taip pat ir maisto produktų gamyboje yra neribota. Bažnyčia puikiai žino, kad dėl ūkinio atsilikimo ir dėl nepakankamo tarptautinio solidarumo gali atsiras-

ti ir iš tikrųjų atsiranda rimtų problemų. Tačiau ji visai neabejoja, kad kiekvienu atveju sprendimo reikia ieškoti ne žmogaus orumą ir dorą pažeidžiančiose priemonėse, pateisinamose tik "grynai materialistiniu paties žmogaus ir jo gyvybės sampročiu", bet *ūkinėje ir socialinėje pažangoje.*

Enciklika iškilmingai pabrėžia, kad žmogiškoji gyvybė natūraliai gali būti perteikiama tik šeimoje ir tik valingu asmeniniu veiksmu. Visi kultūrinio ir religinio auklėjimo veiksniai sutartinai turi auklėti jaunųjų kartų *atsakingumą* visame, bet ypačiai šeimos ir gyvybę perteikiamojo akto atžvilgiu. "Veiskitės, dauginkitės, pripildykite žemę ir apvaldykite ją" (Gen. 1, 28) — yra du žmogui duoti Dievo įsakymai, kurie papildo vienas kitą: žemės apvaldymas turi tarnauti gyvybei, o ne ją žudyti. Apvaizda numatė pakankamai priemonių deramam visų gyvybinių problemų sprendimui. Prigimties prievartavimas nelygstamą asmens ir gyvybės neliečiamumą pažeidžiančiomis priemonėmis jokiu atveju negali būti doras ir nekenksmingas.

5. *Bendradarbiavimas pasaulinėje plotmėje*

Mokslo ir technikos pažanga daugina ir plečia tautų tarpusavio santykius ir priklausomybę. Kiekviena svarbesnė techninio, ūkinio, visuomeninio, politinio ar kultūrinio pobūdžio problema šiandien gali būti sprendžiama tik tarptautinėje ar net pasaulinėje plotmėje.

Šito akivaizdoje lengva suprasti, kodėl šiandien vis platesniuose sluogsniuose bręsta tarptautinio susitarimo ir bendradarbiavimo samprotis. Tačiau tikrovė yra visai kitokia. Kelią į susitarimą pastoja ne mokslinės ar techninės ir ūkinės kliūtys, bet savitarpio nepasitikėjimas, įtarimai, baimė. Milžiniški energijos ištekliai nukreipiami ginklavimosi lenktynėms, statančioms visos žmonijos likimą grėsmingo klausimo ženkle.

Nėra jokios abejonės, kad į šitą slogią padėtį žmoniją įstūmė jos atskilimas nuo Dievo ir iš to kyląs dorinis pakrikimas. "Teisingumas" ir "teisingumo reikalavimai" šiandien dar yra visų lūpose, tačiau tų žodžių prasmė jau ne visiems tą patį reiškia. "Todėl pakartotiniai ir aistringi apeliavimai į teisingumą bei teisingumo reikalavimus ir vis nauji kvietimai susitikti ir tartis tik dar labiau didina visuotinį sumišimą, aštrina priešingumus, įkaitina ginčus. Viso to išdava yra stiprėjąs įsitikinimas, kad savo teisėms ir interesams apginti nebėra kitos išeities, kaip imtis prievartos priemonių, didžiausių blogybių šaltinio".

Enciklika kviečia grįžti prie Dievo, be kurio suyra dorinė tvarka, o be doros paisymo negali būti nė savitarpio pasitikėjimo. Jeigu kam atrodė, kad mokslo ir technikos amžiuje žmonės patys vieni gali statyti savo kultūros pasaulį, tai šiandien vis labiau aiškėja, kad mokslo ir technikos pažanga griežtai reikalauja tolygios dorinės ir religinės pažangos, be kurios greitai pasaulinėm virstančios tarpusavio santykių problemos patenka į užburtą mirties šokio ratą.

Nūdien augštos medžiaginės gerovės pasiekusiuose kraštuose vis labiau nusiviliama dėl svajotojo rojaus žemėje. Jau pradedama suprasti, kad medžiaginės gėrybės tėra pagalbinės reikšmės ir kad pirmoje eilėje reikia statyti nelygstamąsias asmens teises su dvasinėmis vertybėmis. O tai jau yra kelias atgal prie tikrojo visų problemų sprendimo: prie visų vertybių ištakos ir tikslo — Dievo.

IV. TARPUSAVIO SANTYKIŲ ATSTATYMAS TIESOJE, TEISINGUME IR MEILĖJE

1. *Klaidingos ideologijos ir Bažnyčios socialinio mokslo aktualumas*

Moderniaisiais laikais išgalvota daug įvairiausių ideologijų socialiniams klausimams spręsti. Vienos jau spėjo išnykti, kitos daugiau ar mažiau spėjo pasikeisti, trečios dar tebebando savo vienašališkus, prievarta vykdomus kėslus.

Visų jų pagrindinė klaida yra laikyti religiją jausmo ir vaizduotės poreiškiu, kurį reikia pašalinti kaip klaidinančią viltį ir tikrosios pažangos stabdį. Kiekviena klaida yra kenksminga, tačiau ši principinė sugriauja pačius tvarkos pagrindus. "Todėl, nežiūrint visos techninės ir ūkinės pažangos, pasaulyje nebus nei teisingumo, nei taikos, kolei žmonės negrįš prie *tvarinių ir Dievo sūnų savimonės,* prie Dievo, kuris yra Jo sutvertosios visatos pirmąja priežastimi ir galutiniu tikslu. Atsietas nuo Dievo, žmogus tampa nežmoniškas su savim pačiu ir su sau lygiais, nes žmonių sugyvenimo santykiai neišvengiamai priklauso nuo deramo asmeninės sąžinės santykio su Dievu, tiesos, teisingumo ir meilės šaltiniu".

Jau dešimtmečiais tęsiasi žūtbūtinė kova prieš religiją. Visom įmanomom moralinės ir fizinės prievartos priemonėm stengiamasi įvesti jau ne Dievu ir dora, bet medžiaga ir jėga pagrįstą visuomenės santvarką.

Tačiau gyvenimo prasmės ir Dievo alkis nenumaldomai kyla iš pačių žmogiškosios dvasios gelmių. Jo negalima sunaikinti, nesunaikinant paties žmogaus. Todėl tuščios pastangos tų, kurie dirba be Dievo: "Jeigu Viešpats nestatys namo, veltui darbuojasi tie, kurie jį stato" (Ps. 126,1).

VYTAUTAS KAŠUBA
VAIKELIS JĖZUS

Pranciškonų vienuolyne Kennebunkporte

Vyt. Maželio nuotrauka

"Katalikų Bažnyčia skelbia visuomet aktualų visuomeninio gyvenimo samprotį", pagal kurį "visuomeninės santvarkos pagrindas, priežastis ir tikslas yra *atskiri žmonės,* kokie jie yra ir turi būti pagal savo visuomeniškąją prigimtį ir antgamtinį pašaukimą". Iš šito grindžiamojo, asmens neliečiamybę saugančio pradmens Bažnyčia, ypačiai pastarojo šimtmečio būvyje, šviesuolių kunigų ir pasauliečių padedama, išvystė pilnutinį — ir todėl visiems priimtiną — socialinį mokslą, pilnai atitinkantį tiek pačią žmogaus prigimtį, tiek ir nuolat kintančius laiko bei vietos reikalavimus.

Tačiau socialinis Bažnyčios mokslas turi būti visų pažintas, pasisavintas ir gyvenime vykdomas ne tik katalikų, "bet ir visų geros *valios žmonių."*

2. Socialinis švietimas ir auklėjimas

Enciklika primygtinai pabrėžia, kad "krikščioniškasis visuomenės mokslas yra *neatskiriama krikščioniškosios gyvenžiūros dalis".* Todėl yra būtina, kad ne tik įvairiuose institutuose, bet ir visose seminarijose ir *visų laipsnių* katalikiškose mokyklose būtų įvestas sistemingas krikščioniškojo visuomenės mokslo dėstymas. Taip pat jis turi būti įvestas ir į parapijų bei pasauliečių apaštalavimo draugijų religinio apmokymo programas. Jį reikia skleisti visomis moderniškomis priemonėmis: periodine spauda, populiariomis brošiūromis, mokslinėmis studijomis, paskaitomis, per radiją ir televiziją. Didelė užduotis čia tenka katalikams pasauliečiams, kurie ir patys turi jį gerai pasisavinti ir pasiruošti jį kitiems vykusiai perduoti, kas geriausiai vyksta ne teoriniais išvedžiojimais, bet praktiškais *pritaikymais* konkrečioms gyvenimo problemoms spręsti.

Socialinį švietimą turi lydėti krikščioniškas socialinis *auklėjimas.* Krikščioniškasis auklėjimas turi būti *pilnutinis,* apimąs visų rūšių pareigas. Tikintieji turi giliai įsisąmoninti ir į prasti taip pat ir ūkinėje bei visuomeninėje srityje elgtis ir veikti krikščioniškai. Perėjimas iš krikščioniškosios teorijos į praktiką visada yra sunkus, ypačiai gi socialinėje srityje, kur tiek įsišaknijusio egoizmo, materializmo, ignorancijos ir prietarų; tiek nelauktų sunkenybių pritaikyti teisingumo ir teisybės reikalavimus konkretiems gyvenimo atvejams.

Todėl krikščioniškasis visuomeninis auklėjimas būtinai turi apimti ir praktinę saviauklą. Auklėjamieji turi aktyviai *lavintis socialiniame veikime,* ypačiai pasauliečių apaštalavimo sąjūdžiuose bei organizacijose, skirtose vieno ar kito viešojo gyvenimo sektoriaus sukrikščionijimui.

Toliau enciklika duoda keletą svarbių nurodymų socialinio auklėjimo praktikai. Pirmiausia įspėja, kad visi visuomeninio gyvenimo apaštalai, kokio laipsnio ar rango jie bebūtų, turi pasiruošti kovai su pačiu klastingiausiu krikščionėjimo priešu — pagoniškuoju *hedonizmu,* kuris labai įsišaknijęs moderniajame žmoguje, gyvenimo prasmės ieškančiame sielai ir kūnui pražūtingame smaguriavime ir aistrų siausme. Visi viešojo gyvenimo krikščionijimo planai virs tuščiomis iliuzijomis, jeigu jų vykdytojai nepasižymės sąmoningu krikščionišku santūrumu, valinga savitramda, aukos ir atgailos dvasia.

Kitas labai praktiškas socialinio auklėjimo uždavinys yra įpratinti savaimingai *stebėti, spręsti, veikti.* Stebėti savo aplinką ir suvokti tikrąją jos padėtį. Spręsti ir vertinti ją krikščioniškųjų socialinių principų šviesoje. Ryžtis vykdyti tai, kas galima ir turi būti daroma pagal principų, padėties ir aplinkybių reikalavimus.

Trečias nemažiau svarbus dalykas yra išmokti tikslingai elgtis tada, kai tarp pačių ir geriausios valios katalikų atsiranda *nuomonių skirtumų* dėl krikščioniškųjų principų taikymo konkrečioms socialinėms problemoms spręsti. "Tokiu atveju būtinai reikia išsaugoti tarpusavio *pagarbą ir gerą vardą* ir nuoširdžiai ieškoti *bendrų taškų,* kurie visus jungia, kad tuojau būtų galima prieiti prie tuo momentu tinkamiausios akcijos. Jokiu būdu neeikvoti jėgų nesibaigiantiems ginčams, kad, įsikibus į tai, kas dingojasi esant geriau ar geriausia, nebūtų praleista atlikti to, kas yra galima ir todėl privalu".

Galop socialinis auklėjimas turi paruošti *bendradarbiavimui* ir su skirtingos gyvenžiūros veikėjais. Čia katalikams reikia būti nuosekliems ir jokiu atveju neiti į kompromisus religijos ir doros srityje. Tačiau tuo pačiu metu turi parodyti kuo daugiausia kitų pažiūros supratimo, savimaršos, tikro noro bendradarbiauti visame, kas savaime yra gera arba gali tarnauti geram. "Tačiau kai dėl kurio nors dalyko jau yra pasisakiusi Bažnyčios hierarchija, visų katalikų pareiga yra prisitaikyti prie jos nurodymų, nes Bažnyčia turi teisę ir pareigą ne tik saugoti religijos ir doros principus, bet taip pat ir *autoritetingai spręsti apie tų principų pritaikymą konkretiems žemiškojo gyvenimo atvejams."*

3. Daugiariopa veikla ir atsakomybė

Nuo socialinio švietimo ir auklėjimo enciklika nuosekliai pereina prie socialinio *veikimo.* Šita pareiga pirmoje eilėje tenka *pasauliečiams,* kurių pašaukimas yra rūpintis laikinojo gyvenimo reikmėmis ir santvarka.

Siekiant šito taip augšto tikslo, pasauliečiams reikia ne tik gerai nusimanyti savo profesijose, bet ir boti krikščioniškųjų socialinių principų bei bažnytinės valdžios nurodymų. Kai to nebojama, "ne tik nusikalstama pareigai ir dažnai pažeidžiama artimo teisės, bet kartais net diskredituojama ir pats katalikų socialinis mokslas, tarsi jis būtų kilnus savyje, bet nepritaikomas gyvenimo praktikoje".

Mūsų amžiui būdinga yra nuostabi mokslo bei technikos pažanga ir pasibaisėtina paties žmogaus atžanga. Stengdamasis apvaldyti ir perkeisti medžiaginį pasaulį, žmogus užsimiršta patį save. Fizinėje ir laikinėje plotmėje jis virsta milžinu, dvasinėje ir antlaikinėje — nykštuku.

Katalikų pareiga yra budėti, kad savo veikloje visuomet turėtų aiškų *vertybių hierarchijos* supratimą ir jos niekuomet nepažeistų.

Bažnyčia džiaugiasi mokslo ir technikos pažanga ir medžiaginei gerovei pripažįsta didelę, tačiau *pagalbinę* vertę. Visos medžiaginės gėrybės tėra priemonės dvasiniam žmogaus tobulėjimui prigimtojoje ir antgamtinėje tvarkoje.

Šitos vertybių tvarkos ramstis yra trečiasis Dievo įsakymas *šventąją dieną švęsti* (plg. Išėj. 20, 8). Bažnyčia Dievo vardu reikalauja, kad viešieji veiksniai, verslininkai ir darbininkai saugotų sekmadienio šventimą, taip būtiną fiziniam bei dvasiniam poilsiui, šeimos suartėjimui, moralinių ir religinių vertybių ugdymui.

4. Tarnauti Dievui pasaulyje

Tačiau laikytis vertybių hierarchijos jokiu būdu nereiškia trauktis iš laikinųjų pasaulio reikalų ar jų neboti. Prašydamas Bažnyčiai vienybės, Kristus kreipiasi į savo Tėvą: "Aš neprašau atimti juos iš pasaulio, bet apsaugoti juos nuo pikta" (Jon. 17,15). Nėra jokio prieštaravimo tarp dvasinio tobulėjimo ir veiklos pasaulyje. Priešingai, beveik visų kelias į tobulybę veda per kasdieninį darbą laikinojoje gyvenimo plotmėje.

"Šiandien Bažnyčia stovi prieš milžinišką uždavinį: *duoti žmogišką ir krikščionišką toną moderniajai kultūrai",* kuri darosi vis labiau pavojinga pačiam žmogui. Šito Bažnyčia siekia per *pasauliečius,* kurie turi jaustis įpareigoti eiti savo *profesines pareigas kaip Dievo tarnybą.* Atsiverdama amžinosioms vertybėms, žemiškoji veikla ir santvarka saugiau bei pilniau patenkina ir laikinąsias gyvenimo reikmes, nes Kristus neklydo, sakydamas: "Ieškokite visų pirma Dievo karalystės ir jos teisybės, o visa tai bus jums pridėta" (Mat. 6,33).

Atsisakydamas tarnauti augštesniosioms vertybėms, individualinis, klasinis ir rasinis egoizmas tampa grėsme ne tik bendrajam labui, bet ir sau pačiam. Tik kai egoizmo variklį pakeičia Kristaus teisingumas, teisybė ir meilė, tada atsiranda tikroji savitarpio vienybė, ir kitų reikalai, kentėjimai bei džiaugsmai virsta savais.

5. Visi į šventą Kristaus mistinio Kūno žygį

Enciklika baigiama augščiausiąja krikščioniškojo gyvenimo tiesa, kad visi esame gyvi Kristaus mistinio Kūno nariai (plg. 1 Kor. 12, 12). Esame tarsi vienas asmuo su Kristumi, kaip vynmedžio šakos su savo kamienu. Todėl ir visoks mūsų veikimas yra neatskiriamas nuo Kristaus veikimo, be kurio mes nieko negalime, nes juk veikimas seka buvimą. "Aš vynmedis, jūs vynmedžio šakelės. Kas pasilieka manyje ir aš jame, tas neša daug vaisiaus, nes be manęs jūs nieko negalite padaryti" (Jon. 15,5).

Bet būdami tarsi vienas asmuo su Kristumi, mes tampame tarsi vienas asmuo ir tarp savęs: vienas Kristaus mistinis Kūnas. Šitoje vienybėje mes veikiame jau ne tik savo, bet ir Kristaus, ir vienas kito vardu. Kaip Kristus gyveno, kentėjo ir mirė už mus, t.y. mūsų vardu, taip ir mes dirbame, kenčiame ir mirštame Kristaus vardu ir už vienas kitą. Kiekvienas kad ir menkiausias mūsų darbas tampa Kristaus darbu, dalyvaujančiu pasaulio atpirkime, siekiančiame "atnaujinti Kristuje visa, kas yra danguje ir kas žemėje" (Efez. 1, 10).

(Bus daugiau)

ALFONSAS GRICIUS

PRIETEMA

Žarstydamas erdvėj žaras spalvingas,
Per vasaros laukus kvapnius
Ateina vakaras panteros žingsniais
Ir žemėn atneša sapnus.

Ir lygumoj išauga, jam pamojus,
Alėjos ilgos smuikų išlenktų,
Kuriais prašniokšdami smuikuoja
Įšniršę vėjai šėlstančiu taktu.

Ir rožių soduos paslaptinguos,
Kur snaudžia dūbury džiaugsmų žvaigždė
Pakilęs gaivalingai sminga
Į tylą elfų juoko aidesys,

Nes susitarę, lyg vaikai išdykę,
Pagriebia jos iš vakaro slapčia
Atsineštą jo žygių knygą
Ir skaito ją, kvatodamos nakčia.

Tik kai padangių veidas švisti ima
Aušroj, norėdamas kalnynus prisiglaust,
Vėl miršta smuikai, miršta tamburinai,
Pailsę nuo virpėjimo duslaus.

Ir elfų nebėra jau žemės plotuos,
Nei jųjų sodų kerinčiai kvapnių,
Tik miega kūnai šio pasaulio sužalotų
Per naktį žaidžiusių sapnų.

MIŠKAI CIKLONUOSE

Miškai gigantai ima gausti
Ir virpa džiūgesiu lapijos jų šilkai,
Išgirdę iš ciklonų kranto paukštį,
Kurį atsiveja lietaus pulkai.

Miškuos pasislepia pailsęs paukštis
Įkaitusiais sparnais palšais,
Ir ima pulti jį iš augščių
Įniršusio lietaus lašai.

Ir medžiai palenkia viršūnes jaunas,
Braidydami laukuos basi,
Ir klausosi, kaip jų kamienus plauna
Lietaus gaivingas ūžesys.

Verpetais liūtys leidžiasi į žemę,
Češkėdamos ant lapų ištiestų,
Ir ima virt pripildytos verdenės,
Ir kriokti versmės, šokdamos piestu.

Pernakt be perstojo ciklonai krenta,
Žarstydami žemyn vandens sroves,
Kol visiškai išsekę virš miškų gigantų
Užmiega ryto giedroje.

Tada pabunda girių vėjai
Ir, tykiai sukdamies ratu,
Žieduos paskendusiuos takus apsėja
Melodijomis smuikų užburtų.

O prie rusenančios žarijų gorės
Susėdę geria iš gėlių taurių
Jaunystės vyną nimfų chorai,
Dainuodami balsais lepūnių dukterų.

RUDENS MELODIJA

Nervingai blaškos spalio ugnys
Padangėse naktų gilių
Ir šviečia vedančius rudens bedugnėn
Per negrįžimo lygumas kelius.

Jau vasaros džiaugsmų sudužusios gitaros
Išgesęs veidas ilgis pailsėt;
Bet veltui, nes audra atvaro
Lietaus pulkus, ir vėl gitaros tęsiasi giesmė;
Nes mušdamas į paskutinę stygą
Lašų įniršusiom bangom,
Kai krūpčioja laukai primigę,
Fanatiškais akordais skambina ruduo.

Ir antikvariate iškimštieji paukščiai,
Atklystančią iš tolumų palšų
Rudens oktavą įsiklausę,
Lyg ima vėjo gūsiuos šiurpt,
Tarytum gąsdintų juos gelmės grasios
Akiračių mirties dejonių užgultų,
Lyg trokštų traukt jie į žemes šiltąsias
Per degančius dangaus takus.

O pasakiškos rudenio čigonės
Laukinių girių vidury
Jau susirinkę po ilgų klajonių
Niūniuoja keistą raudą naktimis.

Ir tamsoje liepsnoja jųjų akys,
Bėgiodamos šešėliais medžių nutiestais,
Ir lyg neramios juodos upės plakas
Lig žemės driekdamies plaukai,
Kurių bangavime sujunda vėjai
Pamišę, nenumaldomi, girti,
Ir spygaudami jie užlieja
Pasaulį spalio raudomis.

ANTANO ŠKĖMOS ATSISVEIKINIMAS

JURGIS BLEKAITIS

"Tan tin tin tan — atkala čelesta.

Aš išjungiu elektrą, ir tamsa sugeria mane. Guliu kaip užmūrytasis, kuriam leista alsuoti. Guliu kaip nukryžiuotinas, kurio niekas neprikals prie kryžiaus. Guliu ir laukiu. Sugeriu į save garsus. Mano siela buvo sausa kempinė, čelestos metaliniai garsai pripildo jos duobutes ir kanalus. Siela išbrinksta, ir vėl esu nemirtingas.

Todėl reikalauju Madonos."

"Čelestoje" Škėma — visas. Jo nuoširdumas, kada jauti, kad tas ar kitas vaizdas, detalė, jausmas — iš gyvenimo išimti, tikri kūnu ir krauju ir tik truputi, šventiškiau prajieškoto sakinio aprengti. Jo nuoširdumas — ir jo poza, kada žmogus pabūgsta savo skausmo ir savo siaubo ir uždengia veidą sarkazmu, meta tyčia nešvankybę, arba dar išraito didelę, painią, intelektuališką metaforą.

Bet nereikia klysti: ir toje pozoje, jos pačiam žmogiškam pagrinde — gyvas žmogus, jieškąs esminių, jam skaudžiai rūpimų dalykų išsakymo, tikslaus ir skrendančio žodžio. Ir poza — nuoširdi, nes pas Škėmą ji kyla iš atkaklaus siekimo — neįprastomis priemonėmis išreikšti tai, kas neįprastai pergyvenama. Škėma nejieško paprastumo, nes ir jo dvasinis pasaulis toli nuo pusiausvyros, aiškumo, darnos, vientisumo, o priešingai — skilęs tarp slogaus sapno ir kasdienybės. Ir pati kasdienybė, kada jis bando nufotografuoti ją, pirštu rodydamas į požeminių traukinių stotis, į gatvių kampus ir pavadinimus, į savo namus, į Manhattano siluetą tolyje — visa ta kasdieniškoji tikrovė, nepakeista ir tikra, telpa į siurrealistinį košmarą.

Visas "Čelestos" pasakojimas eina lyg ištemptu lynu tarp tikrovės ir netikrovės, ir nežinia — kas yra kas. Susimaišo laikas, ir į Brooklyno grindinį atlekia pušaitės iš Palangos, vasarnamis Augštojoj Panemunėj, įsirėžia iš ateities žuvimo nuojautos, ir vėl visu geležiniu tikrovės džeržgesiu įlekia stotelėn požeminis traukinys. Ir nežinia, iš kurių grandinių veržiasi žmogus — iš jo nykios kasdienos į atkeltą kūrybos pasaulį, į tą, kuriame skamba Bela Bartoko čelesta, — ar iš savo dvasinės sumaišties į tvirtą, paprastą žemę po kojom.

"Ji šešerių metų. Jos rankutės liesos ir purvinos, ji rausėsi šiukšlių dėžėje ir susirado apvytusį gvazdiką. Jos plaukai — erškėčių krūmas. Ji įrėminta peizaže: triaukštis namas nusilupusiu tinklu, "Halo" reklama lange (plaukite galvą stebuklinguoju skysčiu), dangoržio gotikos akiratyje. Jos akys — sausos ašaros, sūrų skystį sugėrė siela - kempinė, teliko vaivorykštinis šviesos mirgėjimas. Jos bateliai sutrypti, ji pametė skardinę sagą, odinis diržėlis velkasi cementu."

"Čelestai" buvo lemta tapti Antano Škėmos atsisveikinimo žodžiu. Ne ji buvo parašyta paskutinė: vėliau jis baigė vienintelį romaną "Baltą drobulę" (ištisais pluoštais — labai artimą "Čelestai"), vėliau parašė ir dramą "Žvakidę", ir visa tai, kas liko rankraščiuose. Bet "Čelesta" liko paskutiniu žodžiu, ir jai tinka tas liūdnas vaidmuo, nes joje — Škėma visas.

Čia yra jo buitis, jo šeima (knyga ir dedikuota žmonai); čia jo giesmė — jo kūryba, jo vaizduotės pasaulis; čia jo intelektualiniai interesai; ir tie pusiau-vaizdai, pusiau-idėjos, kurios sudaro jo dialogą su Dievu.

O formine prasme — "Čelesta" yra priešingas polius mūsų konservatyvaus, kaimiško realizmo, mūsų pasimėgavimo suidilinta praeities vizija gimtinėje, mūsų ramaus, lietuviško, gaspadoriško tikrumo savo tiesa ir savo žeme. "Čelesta" yra nervingai ir daugiabriauniškai moderni, siurrealistiška, mozaikinė — lyg sulipdyta iš gyvenimo ir sapnų šukių, muzikali ir — būdama niekuo netikra — skaudžiai ironiška. Ir toje formoje, ir toje tematikoje — Škėma visas.

Jo nuopelnas — intensyvus veržimasis ištrūkti iš provincializmo, pasivyti mūsų dienas, kad ir kokios jos yra chaotiškos, ir suprasti, ir išreikšti — *dabar* ir *čia*. Pirmiausia, save dabar ir čia, paskum — aplinką. Jis plėšia langus jaukaus, nevėdinto kambarėlio, kur gyveno kaip senmergė, dėliojanti pasijansus, mūsų tremtiniška literatūra. Jis leidžia įsilieti vidun šios, amerikinės gatvės klyksmui, nes ta gatvė — mūsų dabartinė realybė. Tegu tas jo įnašas kai ką ir susuks, kaip skersvėjis, bet kitas, nesustingęs, įvertins gaivumą ir drąsą.

"Ir mano Madona težino vienintelės pasakos pradžią:

...Gyveno kartą Jimmy Brown. Jis turėjo stambią nosį, aštrų peilį, raudonus batus žvaigždėtinais pentinais. Žymiausias plėšikas Šiaurės Dakotoje, kuris du šimtai metų kaip žuvo..."

Kaip Antano Škėmos paskutinis nusilenkimas, prieš uždangai nusileidžiant, "Čelesta" tinka ir ta prasme, kad savo glaustumu ji tarsi jo visos kūrybos ekstraktas. Kas čia pasakyta atitrauktu sakiniu ar keliais, tas išplėsta į didesnės apimties bei realistiškesnį paveikslą "Baltojoje drobulėje", iš dalies — ir ankstesnėje, čikaginėje "Šventojoje Ingoje". Tik į romaną įsiterpia ir kitokio tono bei spalvos puslapiai — dienoraštiniai, reminiscenciniai, pavadinti knygos herojaus, Antano Garšvos, užrašais. Savo klasišku išbaigtumu ir vaizdumu tie pluoštai, turbūt, ir bus ligi šiol mums žinomos Škėmos prozos viršūnė. Ten jau nebe ieškojimas, nebe siekimas, o laimingas atradimas. Tie žodžiai — bent jie — turėtų išlikti. Lygiai niekas nebepaverš Škėmos užimtos padėties — žymiausio posruoginės kartos mūsų dramaturgo.

Taip, jis buvo drauge aktorius, režisierius, dramaturgas —vispusiškas teatro žmogus, profesionalas ta gerąja prasme, kad savo amate gerbė kūrybinę ugnį, o kūryboje, mene — gerbė amato mokėjimą, techniką. Škėma aktorius

MINDAUGAS NASVYTIS — MĖLYNIEJI KALNAI

Antanas Škėma (dešinėje) ir Jurgis Blekaitis

įsirėžė atmintin meistriškai, apie kokį vieną taikliai rastą bruožą sukonstruotais vaidmenimis. Režisierius žinojo svarbią ir didelę paslaptį: atmosferos, prisotintos, virpančios kažko laukimu nuotaikos reikšmę. O dramaturgas — apie jį turėtų būti atskira, nuodugni ir kruopšti kalba. Nes šalia gebėjimo pastatyti tvirtą ir augantį veiksmo pastatą, šalia mokėjimo suteikti personažui ir dimensiją, ir gyvybę, šalia pakrauto, intensyvaus žodžio, Antanas Škėma dar turėjo didelę dovaną, retą tarpe tų, kurie ateina rašyti scenai iš kitų literatūrinių žanrų: neklystamą, ritmišką sceningumą. Ir "Živilė", ir "Pabudimas", ir "Vienas ir kiti" (bei mažas "Vieną vakarą"), ir paskutinioji "Žvakidė", ir net pati pirmoji, jaunuoliškoji, Vilniuje pasilikusi uždraustoji scenon įžengti "Julijana" — visi Škėmos veikalai yra tikras teatras, dėkingas aktoriui ir režisieriui, efektingas ir dinamiškas. Visi jie taip pat atžymėti aiškiu rašytojo Antano Škėmos parašu.

Bet apie visa tai kas nors kalbės ne impresijomis, o solidžia analize.

Šiandien mes visi tebesame paskutinio tragiško atsisveikinimo poveikyje. Lieknas ir lengvo žingsnio, labai tamsiais plaukais ir akimis, lyg egzotiškas, lyg kitoks nei visi, atkakliai atsisakęs senti ar kūnu ar dvasia, Antanas Škėma dingo už nepersmelkiamos uždangos.

Mes likome jo vaizduotoje buityje, į kurią dabar neišdildomai įsijungė ir jo šauksmas. Kas jis buvo, daugiabriaunis talentas, kurio proza atsiliejo poezija ir poezija vėl proza? Mes atmenam jo šiltą šypseną, gyvą suinteresuotą kalbą, bet atmenam jo slėgiantį ūpą, nervingumą, pereinantį isterikon, jo pasitikėjimą ir jo įtaringumą, jo greičiausiai išmoktinį, teatriškai suvaidintą cinizmą, ir jo negebėtąjį nuslėpti tikrą, nenuduotąjį romantišką, beveik jaunuolišką idealizmą. Atmenam kartais neva arogantišką pašaipą, savim pasitikėjimą, bet drauge — kaip virpėjo sausi pirštai ir balsas, skaitant kam savo kūrybą. Ir jis ieškojo klausytojų, kad galėtų pasitikrinti — kodėl? Ar netikėjo savimi? Pavargusią po duonai dirbamo darbo žmoną keldavo nakčia: — Janina, paklausyk, ką tik parašiau, — na, kaip? (Teatleidžia ji šią savo papasakotą ne spaudai detalę).

Jis buvo, sakytum, kraštutinai nevisuomeniškas, ne veikėjas — individualistas ir kūryboje, ir gyvenime. Bet jisai stvėrė šautuvą ir ėjo partizanu vyti komunistus iš Lietuvos karo pradžioje.

Ar kaip tas didysai modernusis romantikas, taipgi tragiškai baigęs savo gyvenimą kiek ankstėliau, negu Škėma, — Ernest Hemingway, — ar ir jis jautė reikalą gyventi kupinai ir pavojingai ir tarsi įrodyti save vėl ir vėl sau pačiam, kaip šimtaprocentinį, kovingą vyrą?

O kita jo drąsa (mes, bailesnieji, protestavom prieš ją, kaip neskoningumą) buvo — kirsti antausį "padoriai visuomenei" savo knygos puslapiuose ir veikalų scenose, kai, nenorėdamas pašluoti šiukšlių palovėn, jis gaižiai kėlė aikštėn gyvenimiškąjį purvą, rodė animališkąją meilės pusę, tyčia sugretindamas, kas žmoguje vienu metu gyvena idealaus ir žemo.

Bet jis nebuvo cinikas — t.y. indiferentiškas, nieko nepaisantis, šaltai gyvenimu besimėgaujantis žmogus. Priešingai, buvo karštas ir ūmus, visada pasiruošęs kovoti už tai, ką laikė tiesa — nesvarbu, kad dėl karštumo galėjo ir klysti. Neretai, asmeniškai reikalu visai nesuinteresuotas, puldavo aršion polemikon, nes kažko jam rūpimo vaizdas buvo temdomas ar iškreipiamas, ar bent jam taip atrodė. Nesinori šia proga minėti vardų, nes jo nebėra, o tie, su kuriais kryžiavo kardus, tebegyvena. Bet atmenu, kaip Škėma užsidegė pasipiktinimu, vieno žymaus mūsų memuaristo raštuose aptikęs aprašytą pasaldintai taurų epizodą, o jis tačiau žinojo už to slypėjusią toli gražu ne žavingą tiesą. Ir stojo kovon, nes reikalas lietė seniai mirusio bičiulio atminimą... Sakykit verčiau — donkichotas, bet ne cinikas.

Ir baigiant — dar vienas bruožas, brangus, nes mums retas: didelis, nepavargstantis intelektualinis smalsumas, noras pažinti naujausias idėjas, pamatyti eksperimentinius dramos veikalus, įsiklausyti į keisčiausią nūdienę muziką, įsiskaityti naujausion poezijon, įeiti žvilgsniu ir sąmone į nūdienių dailininkų kūrybą. Kraštutinai priešingas senųjų vertybių archivaro tipui, Antanas Škėma nuoširdžiai mylėjo visa, kas jauna, drąsu, naujoviška. Savo dvasine struktūra — ne vien forma ar dėl laiko mados— jis buvo mūsų vienas nedaugelio tikrųjų modernios epochos ir modernaus žmogaus dvasios reiškėjas.

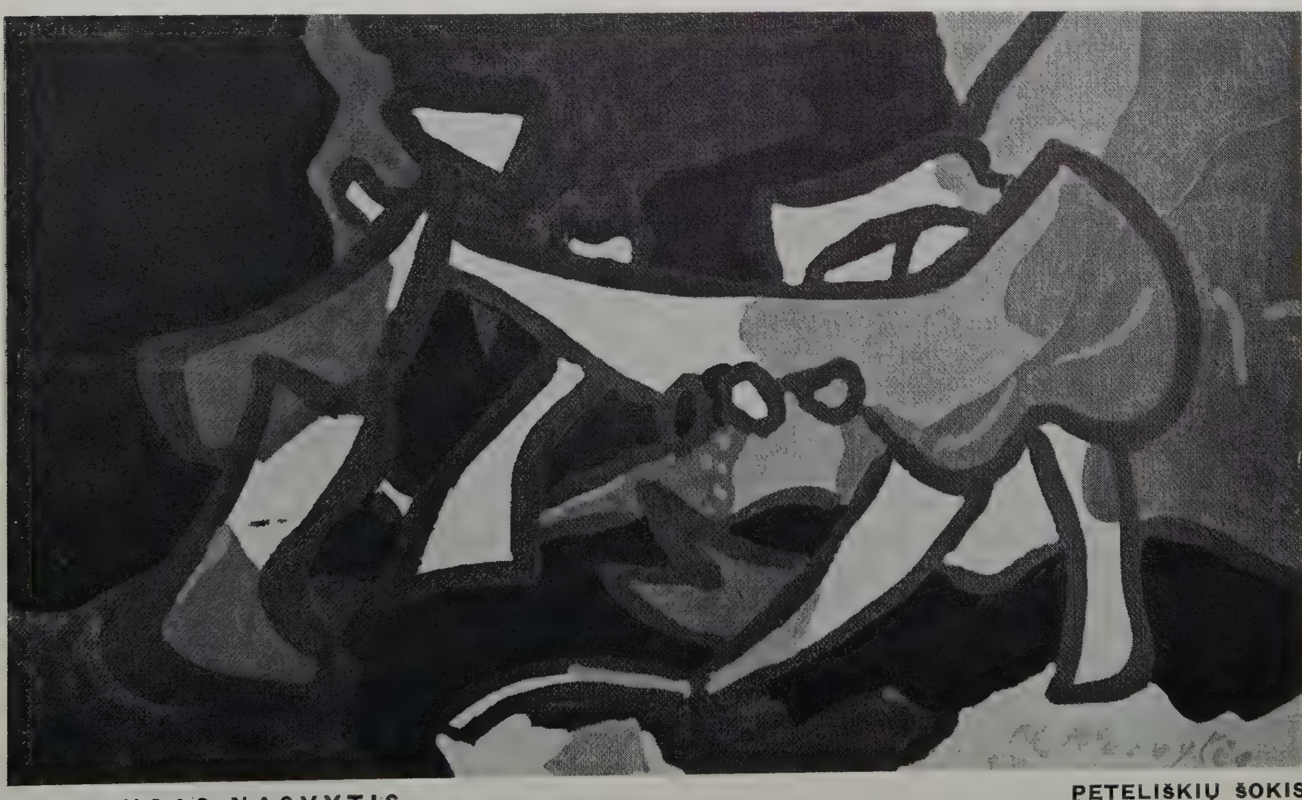
Gyvenimas mėgsta simboliais nusagstyti lemiamus momentus, ir paskutinioji Škėmos išvyka buvo pas veržlų jaunimą, su nauju kūrybiniu žodžiu.

O dabar belieka užskleisti "Čelestą" — Antano Škėmos atsisveikinamąjį žodį:

"Ė, jūs, pareigingieji angelai, nutūpkite ant cemento! Mano Madonai reikalingi puošnūs palydovai. Erškėčių krūmas tepražysta apvytusiais gvazdikais, tenuplauna Madonos rankas pats miesto meras, jam paduos sidabrinį indą Jimmy Brown, žymiausias plėšikas Šiaurės Dakotoje.

Ji vilki melsvu megztinuku. Mano Madona šešerių metų. Ji pagimdys Sūnų dar liūdnesnį, nei ji pati.

Tan tin tin tan — atkala čelesta."

MINDAUGAS NASVYTIS — PETELIŠKIŲ ŠOKIS

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMAS ČIKAGOJE

A. BALTINIS

1. L.K. Mokslo Akademijos suvažiavimo tikslas.

Jau penktą kartą įvyksta L.K. Mokslo Akademijos suvažiavimai. Pirmieji trys įvyko nepriklausomoje Lietuvoje, jos laikinojoje sostinėje, Kaune. Ketvirtasis suvažiavimas buvo Romoje, Italijoje, kur gyvena centro valdyba ir žymesnieji akademikai. Penktasis suvažiavimas buvo sušauktas pirmą kartą J.A.V., Čikagoje. Daugumui iš mūsų dalyvavimas šiuose suvažiavimuose yra virtęs tradicija. Suvažiavimai paprastai šaukiami kas treti metai ir visados buvo gausiai lankomi. Neatsiliko nuo jų ir šis penktasis.

Kas treti metai mes keliaujame į Akademijos suvažiavimus šiais tikslais: kad susiliestume su savo dvasios gyvenimo ir mokslo pirmaisiais šaltiniais ir semtumės iš ten stiprybės, kad prisijungtumėm prie lietuviškosios bendruomenės ir atnaujintumėm ryšius su ja, kad išsilaisvintumėm iš kai kurių klaidų bei abejonių.

L.K. Mokslo Akademijos suvažiavimų svarbiausias tikslas yra prisiminti ir išsiaiškinti, *kas mes iš tikrųjų esame, išlaikyti mus dvasia gyvus kaip krikščionis ir kaip lietuvius, neleisti mums sunykti mus apsupanciame svetimajame pasaulyje,* prarandant dvasinius ryšius tarp savęs ir su visos Būties šaltiniu. Todėl tai, ką mums šis suvažiavimas davė, ką jame matėme ir girdėjome, nebuvo galvota pirmoje eilėje kaip mūsų aktualiausių ir naujausių laimėjimų paradas, bet kaip iškėlimas tų simbolių ir tradicijų, kuriuos mūsų tauta yra sukūrusi praeityje ir kurie savo ruožtu yra perkeitę mus, padarydami iš mūsų tai, kas mes dabar esame. Todėl, pamiršdami šį šventąjį ir brangųjį turtą, mes prarastumėm bendrą atmosferą, kuria kvėpuojame, ir nustotume būti viena tauta. *Kiek mes norime ir pajėgiame išsilaikyti kaip tautinė bendruomenė, mes galime tai, tik remdamiesi mūsų bendros kultūros pagrindais, remdamiesi tuo, kas sukurta mūsų tautos per ilgus šimtmečius, nes iš tikrųjų kas teigia mūsų kultūrą, tas tuo pačiu teigia visą mūsų praeitį, kaip mūsų tautos pagrindą.*

2. Suvažiavimo darbų eiga ir jų apibūdinimas.

L.K. Mokslo Akademijos centro valdyba nutarė penktąjį suvažiavimą sušaukti J.A.V., Čikagoje 1961 metais rugsėjo mėn. 1,2 ir 3 dienomis, — išryškinti toms kultūros ir mokslo problemoms, kurios iškyla, mūsų tautos daliai esant išeivijoje. Suvažiavimas vyko Jaunimo Centre, Kongreso viešbutyje ir Marijos augštesniojoje mokykloje.

Suvažiavimą atidarė L.K.M. Akademijos Čikagos židinio pirmininkas P. Maldeikis Jaunimo Centre, pabrėždamas, kad Lietuvoje mokslo laisvę panaikinus, kiekvienas lietuvių mokslininkų laisvas suvažiavimas laikytinas visos lietuvių tautos reikalu, ir pasidžiaugė, kad suvažiavimas susilaukė didelio dėmesio. Prel. L. Tulaba invokacijai parinko šv. Povilo žodžius, kur prašoma leisti pažinti Kristaus meilę,viršijančią visokį žinojimą. Suvažiavimą pravesti pakviestas dr. J. Meškauskas, o į sekretarijatą — kun. dr. J. Prunskis, V. Skrupskelytė ir Č. Grincevičius. Į garbės prezidiumą pakviesti vysk. V. Brizgys, Lietuvos atstovas J. Kajeckas, Akademijos vicepirm. prof. dr. Z. Ivinskis, prof. dr. J. Eretas, prel. dr. L. Tulaba, Akademijos mecenatai prel. P. Juras, kun. J. Karalius ir inž. A. Rudis, vienuolyno atstovai T. J. Jančius MIC, T. B. Markaitis SJ, T. J. Vaškys, OFM ir Sesuo Adorata. Perskaitytas kard. G. Pizzardo sveikinimas suvažiavimui. Po to kalbėjo centro valdybos vicepirmininkas prof. dr. Z. Ivinskis, supažindindamas su Akademijos atliktais mokslo darbais ir ateities planais, tarp kurių žymią vietą užima Lietuvos istorijos tyrinėjimai. Pranešė, kad į Akademijos narius mokslininkus pakelti prof. dr. A. Maceina, kun. prof. St. Yla, prof. dr. Pikūnas, kun. dr. P. Rabikauskas SJ, Akademijos mecenatais ir garbės nariais išrinkti prel. P. Juras, kun. J. Karalius ir inž. A. Rudis, kuris parėmė visą penktąjį suvažiavimą.

Į suvažiavimo programą buvo įtraukti iš viso 24 klausimai, padalinti tarp trijų plenumo posėdžių ir septynių sekcijų. Pagrindinė suvažiavimo tema buvo krikščioniškoji kultūra ir jos uždaviniai dabartiniame amžiuje. Ją skaitė

L.K.M. Akademijos suvažiavimo dalyviai pirmajame posėdy. Pirmoj eilėj iš kairės: dr. S. Biežis, J. Jasaitis, dr. J. Girnius, kun. V. Dabušis. Antroj eilėj matyti prel. M. Krupavičius, kun. A. Baltinis, kun. St. Yla ir kt.

prof. dr. J. Eretas, atvykęs čia iš Šveicarijos. Jis pabrėžė, kad kultūra ir religija iš esmės skirtingi dalykai, todėl geriau kalbėti apie įvairias krikščionių kultūras, negu apie vieną krikščioniškąją kultūrą, nes kultūra gali žlugti ir užleisti vietą kitai, o religija gali išlikti. Dabar gyvename metą, kada žlunga Vakarų kultūra, ir mes turime įsijungti į naujos krikščioniškosios kultūros kūrimą, į kurią galėtų atsiremti pasaulis ir mūsų tauta.

Į šią pagrindinę paskaitą gerai įsijungė antroji plenumo paskaita, kurią skaitė dr. J. Girnius: Krikščioniškoji atsakomybė istorinėje laikų tėkmėje. Dr. J. Girnius iškėlė mintį kad žmogaus uždavinys ne tik patverti laike, bet jį kūryba pripildyti. Kūrybos santykis su krikščionybe buvo skirtingas įvairiais laikais, tačiau jos kelias nėra nei konservatyviškas sustingimas, nei vien revoliucinis naujumų ieškojimas. Turime išlaikyti atvirumą savo laikams, bet neturime užmiršti ir to, kas amžina. Mes patys nešame atsakomybę už ateitį ir todėl turime kūrybiškai įsilieti į pasaulio pažangą, sujungdami ją su krikščionišku atsinaujinimu. Tame kely— Dievas visko matas ir istorijos Vadovas.

Gerai į šias dvi paskaitas įsiderino kun. prof. St. Ylos paskaita: L.K. Mokslo Akademijos nueitas kelias ir žymieji jos akademikai. Čia prelegentas iškėlė, kaip katalikų tarpe brendo mokslo akademijos mintis, kaip buvo įkurta Vilniuje 1907 m. Lietuvių Mokslo draugija ir kaip po pirmojo pasaulinio karo nepriklausomoje Lietuvoje buvo įsteigta L.K. Mokslo Akademija, kuri stengėsi atspėti ir įvykdyti krikščioniškosios kultūros uždavinius ir jausti atsakomybę už tos kultūros kūrimą ir jos linkmę.

Po plenumo posėdžių vyko sekcijų posėdžiai. Teologijos sekcijai vadovavo kun. dr. J. Gutauskas. Joje vyksk. V. Brizgys skaitė apie pasauliečių dalyvavimą Bažnyčios misijoje ir prel. L. Tulaba apie naujos šv. Rašto interpretacijos sampratą.

Filosofijos sekcijai vadovavo dr. J. Girnius. Joje paskaitas skaitė kun. dr. P. Celiešius — Egzistencializmas ir krikščionybė, kun. dr. A. Baltinis — Modernusis žmogus ir tikėjimas į Dievą, ir prof. dr. J. Pikūnas — Žmogaus uždaviniai mokslo šviesoje.

Istorijos sekcijoje, kuriai vadovavo V. Liulevičius, paskaitas skaitė dr. K. Jurgėla — Lietuviai Amerikoje prieš masinę emigraciją ir tautinį atgimimą, dr. A. Kučas — Amerikos

lietuvių ryšiai su tėvyne, ir prof. dr. Z. Ivinskis — Lietuvos istorija naujųjų šaltinių ir pokarinių tyrinėjimų šviesoje.

Sociologijos sekcijai vadovavo dr. Z. Smilga. Čia paskaitas skaitė kun. V. Bagdanavičius MIC — Santykiai tarp žmonių komunizme, prof. G. Galva — Socialinės santvarkos krizė, ir kun. dr. K. Matulaitis MIC — Lietuvių vienuolijų įnašas mūsų išeivijai.

Pedagogikos sekcijai vadovavo P. Maldeikis, Čikagos židinio pirmininkas. Čia paskaitas skaitė dr. A. Šerkšnas — J.A.V. ir Sov. Sąjungos auklėjimo tendencijos, ir kun. dr. R.C. Jančauskas SJ — Tautinės kultūros galimumai JAV. mokyklose, kur diskusijose dalyvavo dr. A. Liaugminas, P. Maldeikis, inž. A. Rudis ir A. Šerkšnas.

Tiksliųjų bei gamtos mokslų sekcijai vadovavo prof. St. Kolupaila, o paskaitas skaitė dr. Č. Masaitis — Istorinis determinizmas ir atsitiktinumas, dr. A. Liulevičius — Matematika ir realybė, prof. J. Rugis — Ar atomo tyrinėjimai pradeda naują erą?, dr. V. Litas — Evoliucijos teorija ir krikščioniškoji pasaulėžiūra, ir prof. dr. A. Damušis — Chemijos kelias į gyvosios ląstelės sintezę.

Medicinos sekcijai vadovavo dr. Z. Danilevičius. Paskaitas joje skaitė prof. dr. J. Meškauskas — Gimdymo kontrolės problema, ir dr. A. Balčytė-Gravrogkienė — Antibiotikai modernioje medicinoje.

Tai pagrindiniai dalykai sekcijų posėdžiuose. Ten iškelti klausimai vienu ar kitu būdu derinosi su bendrąja suvažiavimo tema ir ją išryškino įvairiais atžvilgiais, todėl susidarė apytikris vaizdas, kur mes dabar stovime ir kokie yra mūsų ateities uždaviniai išeivijos gyvenimo sąlygose. Tarp visų aktualių ir gerai paruoštų sekcijų paskaitų išskirtina čia buvo vysk. V. Brizgio paskaita apie pasauliečių dalyvavimą Bažnyčios misijoje, į kurią turėtų įsigilinti visi mūsų tikintieji lietuviai, ir prof. dr. Z. Ivinskio apie Lietuvos istoriją naujųjų tyrinėjimų šviesoje, kur profesorius iškėlė labai svarbių dalykų, kaip turėtų būti rašoma mūsų istorija, kokios sritys joje labiausiai apleistos ar iškreiptos, kurias ištirti yra būsimųjų Lietuvos istorikų uždavinys. Įdomių originalių klausimų buvo iškelta ir visų kitų sekcijų paskaitose. Pilną šių klausimų įvertinimą bus galima padaryti tada, kai bus išleisti suvažiavimo darbai, kur bus išspausdintos visos paskaitos ir kiti mūsų dabartį liečiantieji aktualūs klausimai. Mėginimas suburti vienos minties mokslo darbininkus ir apjungti juos į L.K. Mokslo Akademiją yra labai svarbus veiksnys mokslo meilei kelti ir lietuviškajai kultūrai ugdyti.

3. Suvažiavimo reikšmė lietuvių kultūrai.

Bet atsiras mūsų tarpe, ypač tarp čia mokslus baigusių, ir tokių, kurie jaus ir galvos kitaip. Bus gal tokių, kurie, visai nekalbant apie priemones, kaip geriausiai apsaugoti ir išlaikyti mūsų kultūrą ir jos lietuviškumą, visai radikaliai suabejos dėl reikalo šią kultūrą išlaikyti. Jie tvirtins: mes gyvename tarp senų ir augštos kultūros tautų, ir koks mums čia reikalas išlaikyti savo kultūrą? Ar ne paprasčiau būtų, kad tos kultūros, kurios išeivijoje mus supa, pilnai pradėtų mūsų gyvenimą formuoti? Tokį pasiūlymą, nors jis būtų psichologiškai ir galimas, tik tada būtų galima priimti, jei sutiktume, kad žmogaus asmenybė ir jos savybės neturi jokios vertės, ir kad geriau yra, kad visi pilnai niveliuotųsi, kaip tai bando atsiekti komunistai. Bet sunku įsivaizduoti, kad kas nors norėtų atsisakyti savo asmenybės ir jos giliausių šaknų, kuriomis remiasi visa jo kūryba ir gyvenimas.

Šis klausimas savo esme visai prilygsta klausimui, kodėl vaikui reikalinga motina, ar jį lygiai gerai negalėtų išauginti ir išauklėti pamotė, ar prieglaudos vedėja, kuri gal mokytesnė ir švelnesnė, kaip tikroji motina? Mūsų tauta į šį klausimą yra atsakiusi visa savo kūryba ir gyvenimu: pamotė niekad negali atstoti motinos. Pamotė, ypač jei ji svetimtautė, nepajėgia ir dažnai ir nenori suprasti auklėjamojo vaiko ypatybių, kurios pirmu žvilgiu gali pasirodyti kaip nevertybės. Ji norės jį padaryti panašų į save ir išraus iš jo dvasios visa, kas ten kitokio, ir ji lenks jį taip, kaip įprasta jos aplinkumoje, bet ne kaip to reikalauja įgimtos vaiko savybės ir jo būdas. Taip ir tos svetimosios kultūros, tarp kurių esame priversti gyventi ir kurios nori mus globoti, yra mums tik pamotės, kurioms mes nerūpime, bet kurioms tik rūpi jų pačių reikalai ir kurios nenori ir nepajėgia domėtis mumis, mūsų skirtingu būdu ir kūrybos savumais. Jos nori padaryti mus panašius į tų kraštų žmones, kuriuose yra užaugę jie, o ne mes, — ir taip mes turime prarasti savo asmenybę ir patys save sunaikinti. *Pagaliau, jei mes atsižadėtume patys savęs, savo įgimtų ypatybių ir savo kultūros, mes blogai patarnautumėm ir tam kraštui, kuriame esame prisiglaudę, atimtume jam galimybę tapti dvasiniu atžvilgiu turtingesniu. Mes turime sugebėjimų ir savybių, kurios gal kaip tik šiam kraštui reikalingos, iš kurių jis galėtų daug ko išmokti ir pasisavinti.*

Svarbiausia čia tai, kad mes, nors ir būdami senos kultūros tauta, esame daug jaunesni ir sveikesni už vadinamųjų senos kultūros tautų žmones. Mes dar nesame susidėvėję dva-

sią naikinančiose industrinės kultūros aplinkybėse. Ji, būdama pati mechaniška, stengiasi žmones paversti mechanizmais, užsuktais laikrodžiais, kurie, praradę kūrybinę iniciatyvą, gyvena kaip automatai, siekdami tik medžiaginių gėrybių ir sekdami tik matomų ar nematomų vadovų nurodymais. Mes esame dar arčiau gamtos, Dievo ir gyvenimo pirmykščių versmių, todėl turtingesni gilesniais jausmais, augštesne dvasios kultūra. Todėl mes pajėgiame gyventi pilnutinesnį ir turtingesnį gyvenimą ir medžiagiškai blogesnėse sąlygose, negu daugelis moderniose sąlygose esančių žmonių. Mumyse, galima sakyti, yra tobuliau išsilaikiusi žmogiškoji esmė, kurios sunykimu skundžiasi beveik visi industrinės kultūros tyrinėtojai, kilę iš tos pačios aplinkos o laimingų aplinkybių ar įgimto talento dėka nepraradę įžvelgimo galimybių.

Mes tad turime užtenkamai pagrindo išlaikyti save ir savo skirtingą kultūrą, tiek patys savęs, savo tobulesnio gyvenimo dėlei, tiek mus priglaudusių svetimų tautų dėlei, kad jas praturtintumėm, kaip tai pripažįsta ir mus priėmusių kraštų atstovai.

Norėdami išsilaikyti patys, neturime visai iširti ir virsti dulkėmis — mums būtina išlaikyti mūsų bendruomenę, tą žmonių grupę, su kuria tik santykiaudami mes galime tikrai būti tai, kas mes esame, galime išvystyti visas savo galimybes, sukurti savo ypatingas vertybes, o tai reiškia, mes turime išlaikyti savo kultūrą.

Tai ir būtų pats svarbiausias uždavinys, kurio siekia L.K. Mokslo Akademija: ugdyti mūsų žmoniškumą, atremiant jį į krikščioniškąją ir lietuviškąją gyvenimo sampratą, pasinaudojant filosofija ir mokslais, kurių pagalba galima atskleisti būdingus krikščioniškai lietuviškosios dvasios bruožus, susikūrusius praeityje ir besikuriančius dabar, kuriuos suvokia, išgyvena ir išsako žymesnieji mūsų mokslų ir filosofijos atstovai. Dalyvavimas mokslo žmonių suvažiavimuose stiprina mūsų žmoniškumą ir lietuviškumą.

Bet skeptikai gali klausti, kiek ilgai tai galėtų tęstis, ar tai nėra beprasmiška kova su likimu? Į tai turime atsakyti, kad kiekvienos tautos likimas, jei nevisai, tai bent didele dalimi jos pačios rankose. Nelaimės gali ištikti tiek atskirą žmogų, tiek tautą nelauktai ir prieš jų norą, bet kaip jos pakeliamos, tai priklauso nuo pačių žmonių ar tautų. Defetizmas čia yra pats

Kalba prof. Zenonas Ivinskis (V. Maželio nuotrauka)

blogiausias pasirinkimas. Antra, niekas nežino nei mūsų, nei kitų tautų likimo, ir niekas negali žinoti, ar tie, kurie dabar yra pirmieji, nepasidarys paskutinieji, o tie, kurie dabar paskutinieji, gali būti pirmieji. *Pasaulis dabar yra didžiausių pasikeitimų konvulsijose ir jo kryptis eina į tautų išsilaisvinimą, nors pavergimo pradai galingai reiškiasi. Turime būti pasiruošę didelėms permainoms ir turim patys būti pasirengę viską sutikti, ir todėl už viską svarbiau mums išsilaikyti kaip tautai.*

Visa tai didele dalimi, kaip jau minėta, priklausys nuo mūsų nusistatymo, bet šio nusistatymo išraiška bus tai, kiek mes turime ir kiek dar turėsime žmonių, kurie jaus atsakomybę už visa, kas vyksta aplink mus, kurie jaus ir žinos, kad mes neturime leistis srovės nešami ir blaškomi į nežinią. Tai yra pagrindinis skirtumas tarp minios ir kokios nors tautos narių, kad paskutinieji visada jaučia savo ryšį su tauta ir jaučia atsakomybę už bendrą gyvenimą.

Visi ženklai rodo, kad, nežiūrint į mūsų dažnai griežtą savęs kritiką, mes daugiau priklausome pirmosios rūšies žmonėms: mes turime asmenų, kurie jaučia atsakomybę už tai, kas atsitinka su lietuviais. Vienas iš ryškiausių įrodymų tam yra L.K. Mokslo Akademijos suvažiavimas, kurio paruošimas reikalavo tiek daug darbo ir rūpesčio iš rengimo komiteto, visų narių ir dalyvių, bet kuris, nežiūrint to, gerai pavyko ir savo dalyvių skaičiumi ir iškeltųjų klausimų svarumu bei geru parengimu mūsų dabarčiai suprasti, nors sąlygos labai nepalankios: lemiantį vaidmenį čia suvaidino įsitikinimas, kad jis mums reikalingas, kad jo sušaukimas kyla iš atsakomybės pajautimo už savo tautą ir jos išlaikymą. Kiek tokiems suvažiavimams netrūksta pritarimo ir paramos ir iš plačios visuomenės, kuri mielai lanko tokius suvažiavimus, rodo, kad ir ji nėra atsidūrusi minios padėty, bet jaučia ryšį su savo tauta, o tai reiškia: jaučia ir atsakomybę už tai, kad šis ryšys būtų išlaikytas. Galima sakyti, kad L.K. Mokslo Akademijos suvažiavimas yra išraiška mūsų noro likti krikščionimis ir lietuviais. Kol šioks noras yra ir randa tokią puikią išraišką, koks buvo šis mūsų penktasis suvažiavimas, mums yra tvirtas įrodymas, kad mes dar nesame žuvę nei kaip žmonės nei kaip tauta.

KEISTAM DVYLPUME

ZEFIRINA BALVOČIENĖ

Savo gelmens neišsemiamu tūriu:
Gėrio ir blogio —
Mano siela taip į bedugnę jūrą panaši:
Nerami, vulkaniškai veržli.

Retai, it lengvutis plaustas,
Jos ramiam paviršiuje, saulėtam,
Supasi nerūpestingai, žaidžia,
Tolyn vilioja
Bangos tyrojo, trapiojo džiaugsmo
Ir dingsta —
Kita kryptim staiga pasukę.

O atplaukia, atliūliuoja,
Niūri, tamsiais atodūsių dumblais
Apsiputojus,
Naujos grėsmės vilnim užlieja
Ir tūno
Skundo gėlos srovė šaltoji —
Skausmo.

Tik, kai nerūpestingai, ties ja sustojus,
Bangoms dūžtant,
Žvilgsniui siekiant tolių,
Įsiklausau — —
Nesuprantu aklo jos veržimosi —
Į krantą.

JONAS K. KARYS AIDŲ PREMIJOS LAUREATAS

Kaip jau pranešta šio žurnalo rugsėjo numeryje, "Aidų" mokslo premija šiemet paskirta J. K. Kariui už jo veikalą "Senovės Lietuvių Pinigai". Knyga išleista 1959 m. ir turi 396 p. Studija gausiai iliustruota. Pabaigoje (364-374 p.) pridėta santrauka anglų kalba. Be lietuvių spaudos, šis darbas buvo įvertintas ir specialiuose žurnaluose anglų k.

"Senovės lietuvių pinigai" turi tris pagrindines dalis. Pirmoje, kuri pavadinta "Brendant iš miglotos senovės", apžvelgiami tokie seniausieji lietuvių "pinigai", kaip akmens, kaulo, metalo padargai, gintaras, kiaunių kailiukai. Toliau eina liedintosios "kapos" ir svetimieji pinigai senoje Lietuvoje: a) įvairių laikų ir įvairių kraštų monetos, b) Pragos grašiai.

Antra dalis — "Lietuvos kunigaikščių monetos iki Vytauto Didžiojo mirties". Čia paliečiami pirmieji Lietuvos mušdintieji pinigai, — Algirdo ir Kęstučio monetos, Vytauto Didžiojo 1392-1430 m. pinigai.

Trečia dalis — "Lietuvos D. Kunigaikštystės pinigai unijų su Lenkija laikais". Skyrius pradedamas Aleksandro "pinigėliu" ir grašiais. Ypač plačiai apžvelgiamos Žygimanto Augusto monetos. Paskui eina Stepono Batoro, Žygimanto Vazos ir Jono Kazimiero monetos. Paskutinis šios dalies skyrius — " Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetų saulėlydis ir galas".

Tai ne pirmas J. K. Kario veikalas iš Lietuvos pinigų istorijos. 1953 m. New Yorke išleista jo studija "Nepriklausomos Lietuvos Pinigai", viso 255 p. Čia buvo apžvelgti svetimi pinigai atsistatančios Lietuvos teritorijoje, laikina Nepriklausomos Lietuvos valiuta ir pagaliau — litas. Knyga taip pat gausiai iliustruota ir pabaigoje turi santrauką anglų kalba.

J. K. Karys (Kareckas) gimė 1903 m. Žąslių vls., Trakų apskr.; baigė Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakultetą. 1936 m. paskirtas Lietuvos monetų kalyklos Kaune vedėju ir išsamiau pradėjo tyrinėti Lietuvos pinigų istoriją. 1939 metų rudenį paskirtas Vilniaus savivaldybės skyriaus direktorium, paskiau Augštesniojoj prekybos mokykloj dėstė politinę ekonomiją ir pinigų teorijas. 1919 m. stojo savanoriu Lietuvos kariuomenėn ir kovose buvo sužeistas (žr. Lietuvių Enciklopedija, XI, 17 psl.). Dabar gyvena Bridgeporte, Conn.

MEDŽIAGOS SĄVOKA MODERNIOJO MOKSLO ŠVIESOJE

JONAS RUGIS

Šiek tiek istorijos.

Žiloje senovėje, maždaug 2500 m. prieš Kristų, mokyti indai, o kiek vėliau graikai jau gilinosi į klausimą: — Kas yra medžiaga?

Nuo tų laikų galime įžiūrėti du skirtingus supratimus apie medžiagą: tąsumo — kontinuiteto ir nutrauktinumo — atomizmo. Čia tenka kalbėti tik apie mokslo raidai turėjusias įtakos graikų pažiūras.

Dar penktame amžiuje prieš Kristų Empedoklas skelbė nuomonę, kad medžiagos visos rūšys susidaro iš keturių elementų — ugnies, žemės, oro ir vandens. Panašios teorijos, su kai kuriomis variacijomis, palaikytos tarp kitų ir Aristotelio, patvėrė daugiau kaip du tūkstančius metų, kaip vyraujanti pažiūra. Aristotelis manė, kad medžiagą sudaro pirminė substancija, hyle, ir kad ji įgauna skirtingus pagrindinių keturių principų kiekius: šilumos, šalčio, drėgmės ir sausumo. Skirtumai tarp medžiagų rūšių buvo aiškinami įvairuojančiais tų pagrindinių principų kiekiais, bet pagrindinė medžiaga, hyle, visur buvo ta pati. Vėliau, XIII a., Roger Bacon, doctor mirabilis, pavadinimą hyle pakeitė į protyle, nuo protos ir hyle. Bet tikrumoje tai ir buvo visas pakeitimas Aristotelio pažiūroj į medžiagą. Tai buvo medžiagos kontinuiteto pripažinimas. Pripažinimas, kad visose medžiagos rūšyse yra tas pats pagrindas, protyle, davė alchemikams akstiną ilgus amžius ieškoti būdų įvairioms medžiagoms pakeisti į auksą.

Bet jau tame pačiame penktame amžiuje prieš Kristų Leukipas ir jo mokinys Demokritas skelbė, kad medžiaga susideda iš smulkiausių nedalomų dalelių, Demokrito pavadintų atoma (iš a - ne, ir temnein - skirti, pjauti). Jie savo pažiūrą rėmė filosofiniais išvedžiojimais apie neįmanomą begalinį medžiagos dalinimą į vis smulkesnes daleles. Tą jų pažiūrą parėmė Epikuras, kurio idėjas plačiau išreiškė Lukrecijus savo garsioje poemoje — "De Rerum Natura". Bet medžiagos atomizmo pažiūros neturėjo didesnio pasisekimo, ypatingai dėl milžiniškos Aristotelio įtakos. Tik po renesanso laikotarpio, vykstant didžiajai mokslinių pažiūrų revoliucijai, tokie filosofai ir mokslininkai kaip Galilejus, Dekartas, Francis Bacon, Boyle, Newtonas ir kiti pradėjo palankiau žiūrėti į medžiagos dalelinės struktūros teoriją. Įdomiai išsiskyrė anais laikais pažiūra, išreikšta Leibnico jo diskusijose su Newtonu apie medžiagos esmę. Newtonas tokia pagrindine savybe laikė medžiagos erdvumą, užėmimą dalies erdvės. Leibnico pažiūros giminiuojasi su reliatyvizmo pažiūromis į medžiagą.

XVIII a. du giminaičiai, airiai chemikai Higginsai, aiškiai pasisakė už medžiagos susidarymą iš smulkučių dalelių. Bet dalelinės-atominės medžiagos mokslinės koncepcijos tėvu teisėtai laikomas anglas mokslininkas Jonas Daltonas. Jis atominę medžiagos teoriją ištraukė iš neryškių filosofinių samprotavimų apie realybę, pritaikydamas jai kiekybinius išvedžiojimus apie medžiagos daleles ir jų dydį bei svorį, tuo būdu padarydamas ją našia teorija tolimesniems moksliniams išvedžiojimams ir eksperimentiniams medžiagos sudėties tyrinėjimams. Jis 1808 m. savo rašte "New System of Chemical Philosophy" pareiškė: "All bodies of sensible magnitude...... are constituted of a vast number of extremely small particles or atoms of matter, bound together by a force of attraction". Tą išvadą jis padarė, pasirėmęs stebėjimais ir eksperimentais. Nuo Daltono laikų atominė medžiagos sudėties teorija pradėjo vaidinti vis žymesnę rolę, pradžioje chemijoje, o vėliau ir fizikoje. Dabar tiek jau surinkta įtikinančių argumentų, remiančių atominę medžiagos struktūros sąvoką, kad ši pažiūra yra visuotinai priimta, — labiau kaip nustatytas faktas, o ne kaip teorija. Atominė medžiagos teorija buvo pirmas smūgis mokslo pamėgtai tąsumo-kontinuiteto gamtoje sąvokai. Vėliau ta sąvoka neatsilaikė ir kitose mokslo srityse, pvz. energijos reiškiniuose.

Molekulės ir atomai.

Daltonas, kalbėdamas apie medžiagos dalelinę-atominę struktūrą, nuo atomų neskyrė pagrindinių, apčiuopiamų medžiagos dalelių, vadinamų molekulėmis. Jis kartais vartodavo tuos pavadinimus kaip sinonimus, nors vėliau visur vartojo pavadinimą atomas. Garsus tų laikų ita-

las mokslininkas Avogadro, tyrinėjęs medžiagos daleles ir nustatęs vadinamąjį Avogadro skaičių, vėl visur vartojo molekulės pavadinimą. Skirtumas tarp molekulių ir atomų sąvokų paaiškėjo, tik keliems dešimtmečiams praslinkus po Daltono ir Avogadro darbų, būtent — 1858m. apie chemijos filosofiją.

Molekulės yra mažiausios medžiagos dalėlės, būdingos kiekvienai duotai medžiagai ir sudarančios jos savybes ir skirtingumą nuo kitų medžiagos rūšių. Jos yra smulkiausios savarankiai egzistuojančios medžiagos dalelės. Jų buvimas yra eksperimentu nustatytas ir pastebėtas tokiuose reiškiniuose kaip pvz. Browno judesys. Paskutiniais laikais vokiečių mokslininkas Milleris sukonstruktavo vadinamąjį emisinį mikroskopą, padidinantį iki vieno milijono kartų ir davusį galimybės pastebėti molekules. Molekulių gamtoje yra tiek rūšių, kiek yra medžiagos rūšių. Norint sukurti naują medžiagos rūšį, reikia sukurti naują molekulių rūšį.

Molekulės yra sudarytos iš atomų. Atomai, kaip taisyklė, normaliomis sąlygomis savarankiai gamtoje neegzistuoja, o yra susibūrę į molekules. Čia iškyla cheminių elementų sąvoka. Medžiagų molekulės gali susidaryti iš vienos rūšies atomų. Tuomet gausim elementų molekules, sudarančias elementų medžiagas. Ne elementų medžiagos susideda iš molekulių, kurias sudaro skirtingi atomai. Iš to eina aiški išvada, kad atomų yra tiek skirtingų rūšių, kiek gamtoje yra elementų t.y. 92 (paskutinį dešimtmetį mokslininkai sukūrė eilę naujų dirbtinų atomų rūšių, vadinasi, dirbtinių elementų). Pvz. deguonies molekulė yra sudaryta iš dviejų deguonies atomų, o vandens molekulė iš dviejų vandenilio ir vieno deguonies atomo. Tik išimtiniais atvejais atomas sutampa su molekule, kaip pvz. inertinėse helijaus ar neono dujose; tai reiškia, kad tų elementų molekulės yra sudarytos iš to elemento vieno atomo.

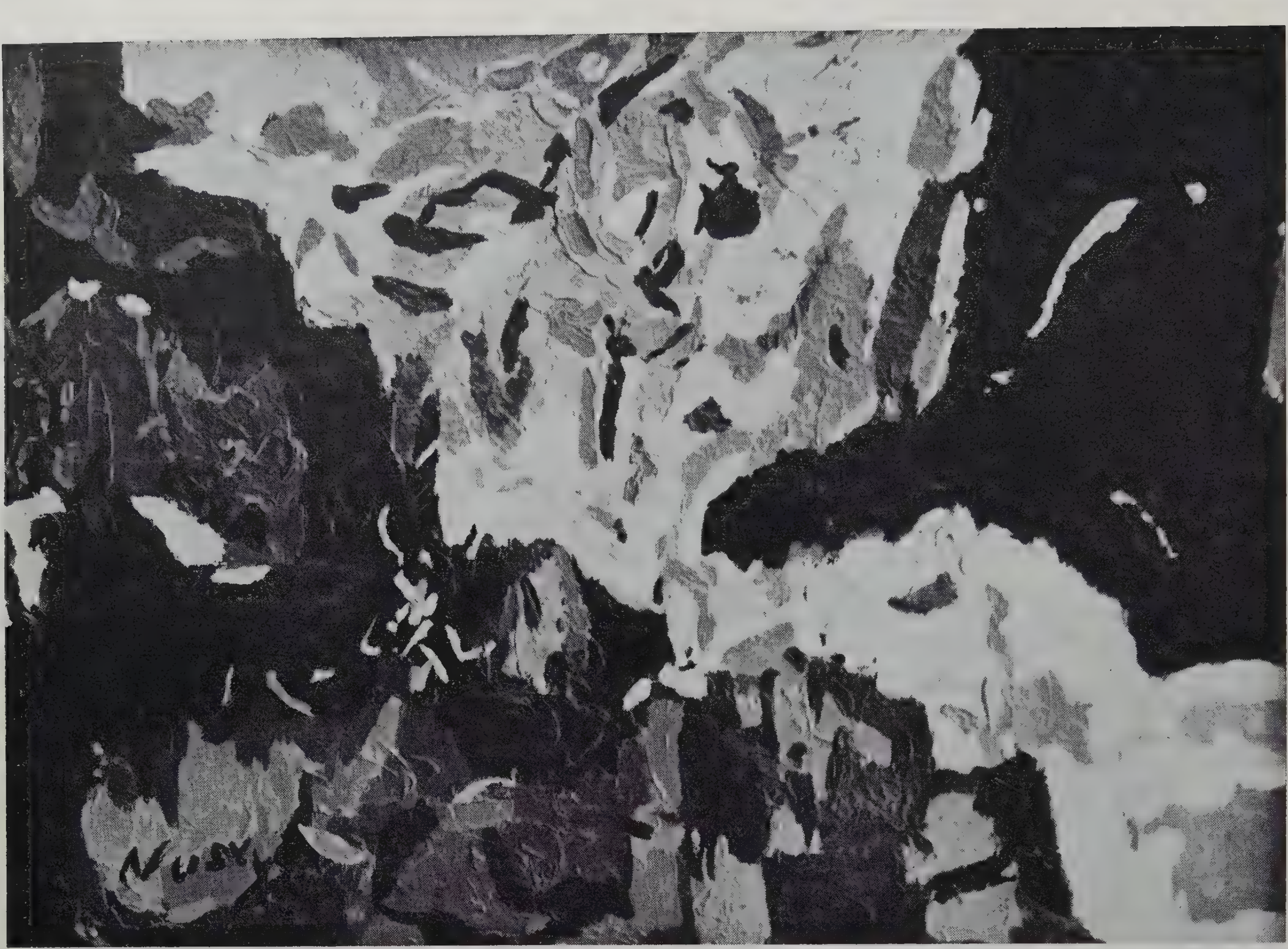
Molekulės gali būti tam tikromis sąlygomis suskaldytos į atomus, kurie tuo momentu ir egzistuoja savarankiai, bet kai tik grįžta normalios sąlygos, atomai atgal jungiasi į molekules. Taigi medžiagas pirmoje eilėje sudaro molekulės ir tik molekulės, o jau molekules sudaro atomai. Iki mūsų laikų mes, galima sakyti, turėjome molekulinę chemiją ir visur susidurdavome tik su cheminėmis reakcijomis, kurios grupavo atomus į molekules ar skaldė molekules, ir naudojome to grupavimo ar molekulių skaldymosi į paprastesnes molekules sudarytą energiją. Tai buvo molekulinės reakcijos, kurios mums duodavo šiluminę degimo energiją, elektros energiją ir sprogstamųjų medžiagų. Dėl to mūsų amžius ir buvo molekulinės elektros energijos amžius. Chemija visai neliesdavo atomų, ir jie sudarė nesikeičiančias, pastovias medžiagos sudėtines daleles, atitinkančias Demokrito pavadinimą.

Ir molekulės ir atomai yra be galo maži. Tik kai kurių organinių junginių molekulės, kurios susidaro iš daugelio tūkstančių atomų, yra kiek didesnės. Kokie mažo dydžio yra molekulės ir atomai ir kokie milžiniški skaičiai jų yra nedideliuose medžiagų kiekiuose, vaizdžiai ir įspūdingai parodo garsaus mokslininko lordo Kelvino pateiktas pavyzdys. Leiskime, sako jis, kad mes galime paženklinti visas vandens molekules, esančias stiklinėje, tą vandenį išpilame į vandenyną ir išmaišome po visus vandenynus ir jūras. Pasėmę bet kurioje vietoje iš jūrų vieną stiklinę vandens, mes joje surastume apie šimtą mūsų paženklintų molekulių.

Taigi molekulės yra medžiagos sudėtinės dalelės, atomai — molekulių sudėtinės dalelės. Bet pasirodė, kad medžiagų sudėtingumas tuo nesibaigia. Graikų filosofų mintyse atomas buvo ta smulkiausia, proto suvokiama medžiagos dalelė, medžiagos smulkinimo riba. Tą filosofinį samprotavimą patvirtinęs moderniojo mokslo surastas atomas jau patsai pasirodė esąs sudėtingas padaras. Žmogaus proto galybė nuėjo dar toliau, tirdama medžiagos paslaptis. O jos glūdi dar giliau mikrokosmo gelmėse, nes paaiškėjo, kad atomai dar nėra smulkiausios, pagrindinės medžiagos dalelės. Po tiek vargų surastas paslaptingas atomas pasirodė esąs sudėtingas, dar paslaptingesnių, dar smulkesnių dalelių padaras.

Atomo struktūra.

Dar Faraday, tirdamas elektrolizės reiškinius, priėjo prie išvados, kad greta medžiagos atomų turi būti ir mažiausi elektros įkrovimai, surišti su medžiaga, taip sakant, elektros atomai. Pasirėmęs teoretiniais samprotavimais, panašiai galvojo ir didysis elektros srities teoretikas Maksvelis. Idėja apie elementarinį elektros įkrovimo vienetą prigijo tik XIX a. pabaigoje. 1891 m. Stoney pasiūlė jį pavadinti elektronu (nuo graikų žodžio elektron — gintaras). Eilės mokslininkų stebėjimai davė pagrindo manyti, kad atomuose elektronai vaidina tam tikrą vaidmenį. Pagaliau elektrono įkrovimas buvo išmatuotas amerikiečio mokslininko R.A. Millikano, gavusio už šiuos eksperimentus Nobelio premiją. Suradus elektrono įkrovimą, jau galima buvo eiti prie elektrono masės, medžiagos kiekio jame nustatymo. Tas klausimas darėsi tuo įdomesnis, kad vis labiau įsitikinta elektroną esant sudėtine medžiagos dalele. Elektrono masei nustatyti pradžią davė

MINDAUGAS NASVYTIS — NEREGIO VIZIJA

vienas iš klasikinių fizikos eksperimentų, kurį įvykdė garsus anglų fizikas J.J. Thomsonas. Po tolimesnių tyrinėjimų buvo nustatyta, kad 1838 elektronai turi tiek medžiagos, kiek jos yra mažiausiame iš visų atomų, vandenilio atome. Lordas Kelvinas davė tokį atomo ir elektrono dydžių palyginimą. Jei mes paimsime su vandeniu stiklinį indą futbolo sviedinio dydžio ir jį padidinsime iki žemės rutulio dydžio, tai vandens molekulės atrodytų maždaug obuolio dydžio, o elektronai būtų vos pastebimi geriausių optinių mikroskopų pagalba. Elektronas buvo pirmoji smulkesnė už atomą medžiagos dalelė, mokslo surasta. Toji dalelė turi neigiamą elektros įkrovimą.

Suradus tokią mažesnę už atomą medžiagos dalelę su neigiamu elektros įkrovimu, savaime iškilo klausimas ir smulkesnių už atomą medžiagos dalelių su teigiamu elektros įkrovimu. Atomas yra elektriškai neutralus, ir elektrono neigiamas įkrovimas turi būti jame atsvertas kažkokių teigiamai įkrautų dalelių, neutralizuojančių neigiamus elektronų įkrovimus. Tokios medžiagos dalelės buvo surastos ir pavadintos protonais (iš graikų žodžio — protos, pirmas). Protonų teigiamas įkrovimas yra lygus elektronų neigiamam įkrovimui. Bet medžiagos kiekis protone yra daug didesnis negu elektrone. Vienas protonas turi tiek medžiagos, kiek 1837 elektronai. Taigi protonas yra kaip ir atomas vandenilio, iš kurio atimtas vienas elektronas. Paaiškėjo, kad protonus galima gauti iš vandenilio atomų, atėmus jiems vieną elektroną.

Kyla klausimas, kaip tos sudėtinės atomo dalelės sudaro atomą, kitaip tariant, susigrupuoja jame. XIX a. pabaigoje mokslininkai buvo linkę laikyti atomą kažkokiu nedalomu rutuliuku. Panašios nuomonės buvo ir J.J. Thomsonas, bet ir jis pats nebuvo patenkintas savo atomo modeliu. Tuo pačiu maždaug laiku, šio šimtmečio pradžioje, japonas fizikas Nagaoka paskelbė

savo teoriją, palyginančią atomo struktūrą su planetos Saturno sistema. Jo teorija turi daug panašumo su moderniąja atominės struktūros teorija.

Modernios sąvokos apie atomo struktūrą kilo iš didžiojo mokslininko lordo Rutherfordo atominio branduolio fizikos kūrėjo, darbų. 1906 m. jis pradėjo tyrinėti radioaktyvių medžiagų spinduliavimus. Rutherfordas ir jo asistentai, vokietis Geigeris ir anglas Marsdenas, pasiekė nelauktų rezultatų. Po tų darbų 1911 m. Rutherfordas paskelbė savo istorinį, klasikinį pranešimą, padėjusį pamatus moderniajai atominei fizikai.

Rutherfordas priėjo prie išvados, kad teigiamas atomo įkrovimas yra sutelktas atomo centre — atomo branduolyje. Apskaičiavus branduolio dydį ir svorį, pasirodė, kad įvairių elementų atomai turi skirtingus branduolius, nors savo dydžiu atomų branduoliai mažai skiriasi nuo elektronų. Bet atominio branduolio masė, medžiagos kiekis jame, yra daug tūkstančių kartų didesnis už elektrono.

Pagal surastus duomenis, elektrono, o taip pat ir atomo branduolio skersmuo yra apie šimtą tūkstančių kartų mažesni už atomo skersmenį. Tad, padarę atitinkamus skaičiavimus, rasime, kad medžiaga atomo užima tik vieną trilioninę dalį jo tūrio ($1x10^{-12}$). Taigi iš tikrųjų atomas yra tuštuma, kurioje medžiaga užima neišpasakytai mažą tūrio dalelę. Suprantama, kodėl visokeriopi spinduliavimai lengvai pereina gan storus įvairių medžiagų sluogsnius.

Rutherfordo atskleistas, modernus atomo modelis susideda iš dviejų dalių: teigiamai įkrauto atomo branduolio ir apie tą branduolį gravituojančių elektronų, kurie sukasi aplink branduolį milžinišku greičiu ir yra vadinami orbitaliniais elektronais. Paprasčiausias atomas, randamas gamtoje, yra vandenilio atomas. Jis susideda iš vieno protono branduolyje, apie kurį sukasi tik vienas elektronas. Sudėtingiausias iš visų atomų yra urano atomas, turįs branduolyje 92 protonus ir apie branduolį gravituojančius 92 elektronus. Tarp paprasčiausio vandenilio atomo ir urano atomo yra vietos susidaryti 92 rūšių atomams, kurie skiriasi vienas nuo kito vienu elektronu ir vienu protonu. Tuo būdu gamtoje turime tik 92 rūšis elementų.

Galima sakyti, kad visas atomo svoris yra sukoncentruotas atomo branduolyje. Bet visos cheminės ir fizinės atomo savybės, nesurištos su atomo svoriu, jo mase, priklauso nuo orbitalinių elektronų.

Kaip orbitaliniai elektronai laikosi atome, pirmas davė patenkinamą išaiškinimą 1913 m. didysis danų mokslininkas Niels Bohras. Bohro sudarytas atomo modelis rado patvirtinimą medžiagų spektrų tyrinėjimuose. Bet Bohro modelis pilnai pasitvirtino tik lengviems atomams, o sudėtingesniems atomams pasirodė vis netikslesnis: eksperimentai su sunkesniais už helijų atomais pilnai nepatvirtina ir neišaiškina išvadų, padarytų remiantis Bohro teorijomis. Eilė mokslininkų įnešė į Bohro modelį įvairių radikalesnių pakeitimų ir papildymų, Bohro atomo modelio patobulinimų. Atomo sudėties ir struktūros paslaptis dar toli gražu nėra aiški ir kažin ar bus kada visai išaiškinta.

Atomo ir ypatingai atomo branduolio struktūros aiškinimas susiduria su milžiniškais sunkumais. Atomo branduolio struktūrą aiškinant, atomai bombarduojami smulkiomis jų sudėtinėmis dalelėmis, panaudojant tam tikslui milžiniškus įrengimus, dalelių akceleratorius, vadinamus ciklotronais, bevatronais, kosmotronais ir panačiai. Tarp jų vienas iš galingiausių buvo įrengtas 1960 m. Brookhaveno Laboratorijoje, žinomas sinchrotrono vardu. Jis duoda protonų srovę 30 su viršum milijardų elektron-voltų. Ir pats bombardavimas ir gautųjų duomenų aiškinimas yra nepaprastai sunkūs.

Elementarinės medžiagos dalelės.

Elementarinės medžiagos dalelės yra tos be galo mažos, pagrindinės medžiagos dalelės, kurių tarpusavio veikimo ir jungimosi dėka yra susidaręs visas pasaulis. Iš viso to, kas augščiau pasakyta, yra aišku, kad atomo tokia elementarine medžiagos dalele laikyti jau negalima. Mokslas, išaiškinęs atomo egzistencijos paslaptį, nesustojo, bet įsiskverbė į subatominį pasaulį, į dar paslaptingesnį mikrokosmą. Ir čia paskutiniųjų kelių dešimtmečių būvyje surasta eilė elementarinių medžiagos dalelių. Kai kurios jų buvo surastos tuose paslaptinguose kosminiuose spinduliuose, kurie mus pasiekia iš makrokosmo erdvių. Kitos dalelės buvo išaiškintos, panaudojant nuostabius, galingus įrengimus. Eilė dalelių buvo išstudijuota tiek, kad yra žinomas medžiagos kiekis jose, t.y. jų masė, jų elektrinis įkrovimas, jų tarpusavis veikimas ir ryšys tarp jų. Kai kurių nustatytas ir sukimasis apie savo ašį, vadinamasis spinas. Iki šio laiko jau surasta apie trisdešimt tokių elementarinių medžiagos dalelių.

Apie pusė tų elementarinių dalelių priklauso vadinamajai antimaterijai, arba priešmedžiagai. Dar 1930 m. žymus anglų teoretinis fizikas P. A. M. Dirac, pasirėmęs grynai matematiniais išvedžiojimais ir teoretiniais sumetimais, pareiškė, kad greta neigiamo elektrono turi būti ir teigiamai įkrautas elektronas. Labai abstraktūs ir komplikuoti Diraco išvedžiojimai pilnai pa-

sitvirtino 1932 m. Tada amerikietis mokslininkas C.D. Andersonas, bestudijuodamas kosminius spindulius, surado juose teigiamą elektroną ir eksperimentu įrodė jo buvimą. Tą teigiamai įkrautą elektroną pavadino pozitronu. Gamtoje po savo atsiradimo tam tikromis sąlygomis, pozitronas savarankiai egzistuoja tik apie vieną milijardinę sekundės dalį. Jis tuoj susiduria su elektronu, kurių gamtoje yra visur, ir abu kartu pražūsta, pavirsdami į spinduliavimo energiją. Todėl pozitronas ir buvo taip sunkiai susektas. Pozitronas medžiagos sudėtyje, atrodo, jokios rolės nevaidina, bet jis turi didelę teoretinę reikšmę įvairiuose mokslo klausimuose.

Apskritai paėmus, mus supančio pasaulio medžiaga yra neigiamo elektrono ir su juo suderintų kitų elementarinių dalelių medžiaga, kurioje priešingo įkrovimo panašios dalelės negali savarankiai egzistuoti. Bet galima prileisti egzistuojant medžiagą, kuri vietoj neigiamo elektrono turės pozitroną ir su juo suderintas, tokias pačias elementarines daleles, kaip mūsų pasaulio medžiaga, tik su priešingu elektriniu įkrovimu. Tai ir bus antimaterija arba priešmedžiaga. Gal kur nors tolimose kosmoso erdvėse ir egzistuoja pasaulis, sudarytas iš tokios antimaterijos, nieku kitu, be priešingo elektrinio įkrovimo, nesiskiriąs nuo mūsų medžiagos. Aišku, susidūrus tokiam antimaterijos pasauliui su mūsų medžiagos pasauliu, juodu vienas kitą ūmai sunaikintų išsiskiriant milžiniškam energijos kiekiui, tūkstančius kartų didesniam kaip atominių bombų sprogime.

Mes jau susipažinome su dviem elementarinėm medžiagos dalelėm: elektronu ir protonu. Bet greta tų teigiamai ir neigiamai elektra įkrautų dalelių, atome dar yra ir elektriškai neutrali dalelė, neutronas. Jau 1920 m. keli mokslininkai kėlė mintį apie tokios neutralios dalelės buvimą. Ir pats lordas Rutherfordas spėliojo, kad protonas gali lengvai susijungti su elektronu, sudarydamas medžiagos dalelę, kurią bus nelengva pastebėti. Jis kartu su savo bendradarbiu J. Chadwicku jos ieškojo įvairiais būdais, bet nesurado. Ir tik 1932 m. Chadwickui pasisekė, pasirėmus kitų mokslininkų paruošiamaisiais tyrinėjimais ir darbais, įrodyti neutrono buvimą. Dabar jau tikrai žinoma, kad neutronas yra viena iš pagrindinių medžiagos elementarinių dalelių, svarbi atomo branduolio sudėtinė dalelė. Ta sunkiai pagaunama elementarinė dalelė pasirodė esanti ne tik svarbi atomo branduolio struktūrinė dalis, bet ir suvaidino visai išimtinę rolę atominėje fizikoje, o taip pat ir žmonijos likimo istorijoje, nes ji leido pagaminti atominę bombą. Neutronas sudaro kartu su protonu atominį branduolį. Jis sveria tiek, kiek protonas su prijungtu elektronu, ir būdamas elektriškai neutralus, tik padidina atomo svorį. Savo sudėtimi neutronas yra panašus į vandenilio atomą, bet didelis skirtumas yra tas, kad vandenilio atome elektronas skrieja aplink protoną, o neutrone jis yra susijungęs su protonu. Pvz.: anglies atomo branduolys yra sudarytas iš 6 protonų ir 6 neutronų, o urano atomo branduolyje, be 92 protonų, yra 147 neutronai. Neutronas yra pastovus tik atomo branduolyje. Laisvas neutronas gali egzistuoti tik aštuoniolika su puse minučių, o po to išsisklaido į protoną, elektroną ir antineutriną, apie kurį bus vėliau.

Tuo būdu pagrindinėmis atomo sudėtinėmis elementarinėmis dalelėmis yra elektronas, protonas ir neutronas. Bet, be šių pastovių medžiagos dalelių, yra eilė elementarinių dalelių, visai nepastovių. Tarp jų tenka paminėti įvairius mezonus, kurie pradžioje buvo surasti kosminiuose spinduliuose. Tarp jų paminėsiu muoną, — elementarinę dalelę, panašią į elektroną, bet 215 kartų sunkesnę už jį. Muonas yra tiek nepastovus, kad gyvuoja tik vieną milijoninę sekundės dalį ir išsiskaldo. Atomo struktūrai yra svarbesnis pimezonas arba pionas, kuris, kaip pastebėta, vaidina svarbų vaidmenį protonų ir neutronų sudėtyje. Atomo branduolyje protonai ir neutronai nuolatos keičiasi savo pionais. Tuo būdu pionai kaip ir suriša branduolyje neutronus su protonais. Pionų yra trys rūšys: teigiamai įkrauti, neigiami ir neutralūs. Savarankiai jie negali egzistuoti ir milijardinėj sekundės dalyje išsiskaldo.

Tik neseniai pavyko pagauti ir nustatyti elementarinę dalelę neutriną. Tai dalelės, neturinčios elektrinio įkrovimo ir neturinčios masės, medžiagos. Visa tai neutrine pavirto spinduliavimo energija. Neutrinas beveik neveikia kitų elementarinių dalelių ir nėra jų veikiamas. Mūsų saulė išspinduliuoja milžiniškus neutrino kiekius, ir jie lengvai pereina pro žemės rutulį. Tuo būdu pro mūsų kūno kiekvieną kvadratinį centimetrą praeina šimtai milijardų neutrinų per sekundę, dieną iš viršaus, o naktį — iš apačios.

Pagaliau, kalbant apie medžiagos elementarines daleles, tenka paminėt fotaną. Dar Newtonas diskutavo su Huygensu, tvirtindamas, kad šviesos spinduliai nėra bangavimas, o skriejančios medžiagos dalelės. Pasirodė, kad abu buvo teisūs: šviesos spinduliai gali pasireikšti ir kaip energetiniai bangavimai ir kaip korpuskulės, medžiagos dalelės. Tos šviesos spindulių medžiaginio pobūdžio dalelės buvo pavadintos fotonais (nuo graikų žodžio photos, šviesa). Fotonų eg-

zistenciją paskelbė dar 1905 m. Einsteinas, o jų buvimą eksperimentais įrodė Amerikos fizikas A. Comptonas, išaiškinęs vadinamąjį Comptono efektą, už kurį jis gavo Nobelio premiją.

Elemantarinių medžiagos dalelių tyrinėjimas toli gražu nėra baigtas. Statomi vis galingesni įrengimai tyrinėjimams ne tik išsprendžia įvairius klausimus, bet ir veda į naujus atradimus, o su jais ir į naujus klausimus. Eksperimentiniai duomenys atveria naujus, platesnius horizontus mokslui. Senos teorijos praplečiamos, o naujos teorijos, apimdamos senąsias ir duodamos platesnį ir tikslesnį pastebėtų reiškinių aiškinimą, stumia pirmyn gamtos paslapčių pažinimą.

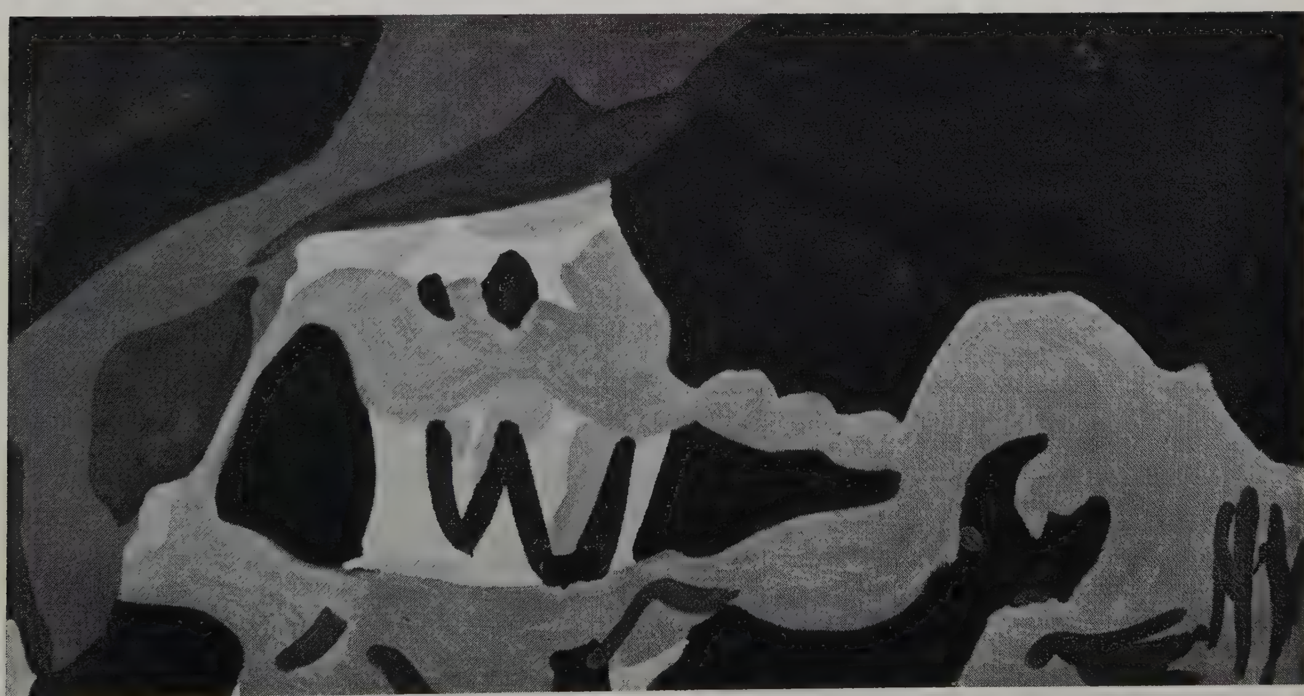
Medžiagos paslaptis.

Bet visi tie nuostabūs mokslo laimėjimai medžiagos tyrinėjimo srityje dar toli gražu neduoda atsakymo į klausimą: Kas yra medžiaga? Negana surasti, ištirti ir klasifikuoti elementarines medžiagos daleles ir tirti jų sudarytų atomų struktūras. Suradus smulkiausias medžiagos daleles, vėl kyla klausimas: O kas jos yra? Taigi vėl prieiname prie to paties klausimo: Kas yra medžiaga? Tokio masto mokslininkas kaip E. Schroedingeris tuo klausimu yra parašęs[1], kad yra keista taip kelti klausimą. Anot jo, turint galvoj dabarties mokslo pažiūras medžiagos pažinimo srityje, reikia klausti: —Kaip mes savo mintyse vaizduojamės medžiagą? — Ir toks klausimo nušvietimas gal geriausiai rodo, kuria linkme mokslas krypsta, ieškodamas atsakymo į šį klausimą.

Jau Niels Bohras, sudaręs savo garsųjį atomo modelį, susidūrė su sunkumais, nes jo modelis tiko tik paprasčiausios struktūros atomams. Bohrui į pagalbą atėjo kitas didelis mokslininkas — princas L. de Broglie, kuris 1924 m. iškėlė mintį, kad medžiagos dalelės gali pasireikšti ir kaip bangavimai. L. de Broglie sudarė formulę, duodančią elektrono bangos ilgį. Bangavimo teoriją išvystė ir bangavimų mechaniką sukūrė E. Schroedingeris 1926 m. Taip buvo vėl prieita prie medžiagos dematerializacijos. Faktą, kad medžiaga gali pasireikšti kaip energija, nustatė dar šio šimtmečio pradžioje A. Einsteinas, paskelbdamas savo garsiąją formulę $E=mc^2$ (energija lygu masei, padaugintai iš šviesos greičio kvadrate).

Pritaikius šią pažiūrą Bohro atomo modeliui ir turint dėmesyje, kad elektronų orbitų atomuose ilgis yra visuomet lygus sveikam elektroninių bangų ilgių skaičiui galima vaizduotis elektroną atome ne kaip medžiagos elementarinę dalelę, skriejančią aplink branduolį, bet kaip bangavimą, išplėstą vienu laiku į visą orbitą.

Taigi elektronas gali pasireikšti atome ir kaip medžiagos dalelė ir kaip bangavimo energija. Tam dvilypumui išaiškinti Bohras sukūrė pagarsėjusią papildymo (complementarity) teoriją. Kitas garsus teoretinis fizikas, M. Bornas, ją pavadino tikru mūsų galvojimo pra-

MINDAUGAS NASVYTIS — SFINKSAS

turtinimu.[2] Ši teorija teigia, kad mūsų netobulų sąvokų neužtenka apibūdinti mikrokosmo reiškiniams. Todėl tenka tam pačiam dalykui pavartoti kelis apibūdinimus, vienas kitam prieštaraujančius, bet kartu ir vienas kitą papildančius.

Naujų komplikacijų į šį klausimą įnešė vokiečių fizikas W. Heisenbergas, paskelbdamas netikrumo principą. Paprastai kalbant, šis principas nusako, kad pvz. dėl elektrono atome, jei mes sužinome, kur elektronas yra, tai nežinome, kaip jis pasireiškia, o jei sužinome, kaip jis pasireiškia, tai nežinome, kurioj vietoj jis yra. Taigi pilno tikrumo negalime pasiekti, ir Heisenbergas net nustatė to netikrumo dydžio formulę. Tenka pažymėti, kad Heisenbergo netikrumo principas pasireiškia visur, bet mūsų matomojo pasaulio dydžiams jo veikimas yra be galo mažas ir nepastebimas. Todėl jis ryškus atominiame pasaulyje.

Newtono mechanika pasirodė per siaura begalinių mažybių pasauliui tyrinėti ir aiškinti. Ją pakeitė platesnio masto teorijos: reliatyvumo teorija, Schroedingerio bangavimų mechanika ir Heisenbergo kvantų mechanika. Paskutiniais laikais ir jos pasirodė negalinčios patenkinti visų reikalavimų. Sukurta dar platesnė teorija — kvantų elektrodinamika, davusi jau įdomių rezultatų elektronų ir šviesos bangavimų tyrinėjimuose.

Čia noriu pastebėti, kad Heisenbergo kvantų mechanikoje, formulėse liečiančiose elementarinių medžiagų dalelių judesį ir padėtį (vadinamuosiuose komutatoriuose) randame tokį dydį kaip $\sqrt{-1}$, vadinamąjį skaičių i, neturintį realios reikšmės. Keistas nerealumo įpynimas į iki šiol buvusį realybės pagrindą — medžiagą.

Modernus mokslas, išėjęs iš mūsų kasdieninio gyvenimo pasaulio ribų, turėjo atsisakyti nusistojusių pažiūrų ir sąvokų. Tai atsitiko kosmologijoje ir kosmogonijoje, tiriant begalinių dydžių pasaulį — makrokosmą. Su tuo susidurta, pradedant pažinti ir begalinių mažybių pasaulį—mikrokosmą. Be galo mažuose atstumuose, prie be galo didelių greičių, laiko ir erdvės sąvokos kaip ir nustoja prasmės. Atrodo, kad tie mūsų žemiškų įvykių erdvės-laiko rėmai, kuriuose klasikinė fizika aprašinėja juos, neatitinka pilno gamtos įvykių atominėje plotmėje vaizdo. Platono urvas, kuriame būdami mes matome tik realybės šešėlius, atrodo, yra sudarytas iš laiko ir erdvės sąvokų, rišančių mūsų galvojimą. L. de Broglie rašo,[3] kad pvz., nagrinėdami mikrokosmo reiškinius, laiko sąvoką turėtume pakeisti kažkokia kita sąvoka, ir tas kažkas turėtų įsilieti į laiko sąvoką, pereinant prie mūsų dydžių pasaulio. De Broglie abejoja, ar žmogaus protas pajėgs kada nors išsilaisvinti iš jam įprastų kasdieninio gyvenimo sąlygų ir galvojimo kategorijų ir tiek atitrūkti nuo žemiško galvojimo plotmės, kad galėtų sukurti tokias naujas, platesnes ir tobulesnes sąvokas.

Susidurdami su tokiais klausimais mokslininkai įžengia į filosofijos sritį. Bet filosofai, su maža išimtim (Bergsonas, Wenzl), neateina jiems į talką. Todėl eilė mokslininkų patys griebiasi filosofijos. Tokiais mokslininkais filosofais buvo Eddingtonas, Einsteinas, Schroedingeris ir yra Bohras, de Broglie, Heisenbergas, Comptonas ir eilė kitų, ne taip garsių.

Štai dar prieš beveik 40 metų, anglų mokslininkas A. Eddingtonas, rašydamas apie pasaulio realybę[4], sako: “To put the conclusion crudely — the stuff of the world is mind-stuff”. Šio pasaulio medžiaga tai yra mintis-medžiaga. Jis priduria, kad šiame konglomerate minties ir medžiagos sąvokos ne visai atitinka tas reikšmes, kurios joms priskiramos kasdieninėje kalboje. Eddingtonas duoda savo daugiau filosofinį negu mokslinį aiškinimą.

Jei prisiminsime Einsteino reliatyvumo teorijas ir kitus išvedžiojimus, tai jose gravitacijos ir kitos kosmose pasireiškiančios jėgos yra erdvės išlenkimai ir iškrypimai. Bet einant Einsteino visuotinio reliatyvumo teorija, eksperimentais patvirtinta, medžiaga veikia erdvę, ją išlenkdama. Vadinasi, medžiaga ir erdvė turi būti tos pačios prigimties. Tačiau erdvė, talpinanti medžiagą, negali būti jos reiškinys, negali kilti iš medžiagos. Todėl palieka tik antra alternatyva, kad medžiaga yra kažkoks erdvės pavidalas. Atrodo, kad medžiaga ne tik kad iškreipia erdvę, bet pati yra erdvės deformacija, iškrypimas: keturių matavimų, beribės, bet ne begalinės erdvės mažyčiai sūkurėliai ar kitos deformacijos. Todėl ir garsus vokiečių filosofas Wenzl rašo rinktinių mokslininkų ir filosofų paruoštoje knygoje apie Einsteiną,[5] kad mūsų pasaulio realybė toli gražu nėra tokia medžiaginė, kaip kad tvirtino materialistai.

Garsus astrofizikas Sir James Jeans viename savo knygoj[6] rašė, kad realybė ir pažinimas savo esmėje yra panašūs arba, kitaip tariant, mūsų medžiaginio pasaulio realybė yra mentalinė. Vis labiau atrodo, kad realybė yra geriau apibūdinama ne medžiaginiu, bet mentaliniu požiūriu.

Schroedingeris, pasirėmęs savo moksliniais tyrinėjimais, sako[7], kad klausimas apie medžiagos elementarinių dalelių tapatybę yra visai beprasmis. Mokslininkas, observuodamas elementarinę medžiagos dalelę, pvz. elektroną (jei jis tai galėtų įvykdyti), turėtų į jį žiūrėti, kaip į atskirą, izoliuotą įvykį, o jei jis po momento

pastebėtų čia pat tokią pat dalelę, net prileidžiant tarp jų priežastingumo ryšio buvimą, nebūtų jokios prasmės tvirtinti, kad tai yra ta pati medžiagos dalelė. Čia gal galima būtų duoti rupų palyginimą su vandens sūkurėliais, kuriuos galima observuoti prie malūnų užtvankų besisukinėjant, pranykstant ir vėl atsirandant toje pačioje ar gretimoje vietoje. Nėra jokios prasmės tvirtinti, kad tie patys sūkurėliai žaidžia vandens paviršiuje.

Anot Schroedingerio, medžiagos elementarinėse dalelėse esminis dalykas yra jų pavidalas. Mes pratę manyti, kad pavidalas turi būti kažko nors pavidalas, kažkas turi jį užpildyti: Aristotelio causa formalis ir causa materialis. Bet elementarinėse medžiagos dalelėse, atrodo, nėra pagrindo galvoti apie tai, kas užpildo pavidalą. Jos greičiausiai yra grynas pavidalas, tik pavidalas.

Pavidalas, mintis, erdvės deformacija, — štai prie ko prieina mokslas, aiškindamas medžiagos esmės paslaptis. Medžiaga yra tik vaizdas mūsų mintyje, o mintis yra pirmesnė už medžiagą.

XIX a. mokslas medžiagą laikė absoliutu, — pastoviu, realiu, amžinu dalyku, paklusniu žinomiems dėsniams. Jos reiškiniai buvo griežtai determinuoti. Žinant išeities padėtį ir veikiančius faktorius, buvo manoma esant galima nustatyti, kas su medžiaga įvyksta. Dabartinės mokslo pažiūros į medžiagą pasidarė daug mažiau materialistinės. Medžiagos esmės sąvokos moderniajam moksle yra dar neaiškios ir toli gražu netobulos. Bet galima tik tvirtinti, kad medžiaga nustojo buvusi paprastu, apčiuopiamu, rupiu, patalpintu erdvėje dalyku, kurį mes galime pilnai sekti, o ją tvarkančius dėsnius visur ir visada pažinti.

Ar tokios mokslininkų pažiūros neartėja prie Berkelėjo filosofijos išvadų, kurioms išorinis pasaulis buvo dieviškos minties padaras ir reiškinys ir neturėjo egzistencijos, paremtos materialiniu pagrindu?

Medžiagos esmės klausimas moderniojo mokslo šviesoje atrodo dar gilesnė ir didesnė paslaptis kaip anksčiau. Tos paslapties išsprendimas jungiasi su visatos paslapties klausimu. Klausimuose, susietuose su komogonija ir komologija, susiduriama su tomis pačiomis elementarinėmis medžiagos dalelėmis, kurios tiriamos mikrokosme. Mikrokosmas susiduria su makrokosmu. Pvz. mokslas randa,[8] kad vienas iš kelių tiksliųjų duomenų apie makrokosmą — visatą yra protonų ir elektronų jame kiekis (kiekis elektronų visatoje yra lygus 1,29x10^{79} su klaidos faktoriumi ne didesniu kaip 2). Medžiagai tirti ir jos paslaptims aiškinti ateinantieji ir tarpžvaigždinių erdvių kosminiai spinduliai irgi turi labai didelės reikšmės.

Atrodo, kad begalinio dydžio, makrokosmo, paslaptis jungiasi su begalinių mažybių, mikrokosmo paslaptim, sudarydamos vieną tikrai begalinę paslaptį, kurią kažin ar žmogaus protas, apšarvuotas net Dievo įžiebta genijaus kibirkštimi, galės kuomet nors suprasti ir pažinti.

---

1) E. Schroedinger. Science and Humanism. Cambridge. At the University Press. 1951.

2) M. Born. Physics and Methaphysics. The Scientific Monthly. May, 1956.

3) Louis de Broglie. La Physique Nouvelle et les Quanta. Flammarion. Paris. 1937.

4) A. S. Eddington. The Nature of the Physical World. The Macmillan Company. New York. 1929.

5) Editor R. A. Schilpp. Albert Einstein: Philosopher - Scientist. The Library of Living Philosophers. Evanston. 1949.

6) Sir James Jeans. Physics and Philosophy. Cambridge. At the University Press. 1946.

7) E. Schroedinger. Science and Humanism. Cambridge. At the University Press. 1951.

8) Sir Arthur Eddington. The Expanding Universe. Cambridge. At the University Press. 1946.

LIETUVIŠKASIS ELEMENTAS AGNES MIEGEL KŪRYBOJE

ALF. ŠEŠPLAUKIS

Viena iš žymiųjų mūsų laikų Rytprūsių rašytojų yra Agnes Miegel, gimusi ir augusi Karaliaučiuje, po paskutiniojo karo patyrusi tremtinės dalią ir dabar gyvenanti Vak. Vokietijoj, Bad Nenndorge (Hann.). Prieš dvejus metus ji atšventė 80-jį gimtadienį, bet ir iki pat šių dienų tebėra kūrybiškai veikli.

Priklausydama vadinamųjų tėviškės vaizduotojų grupei, Agnes Miegel savo kūryboj, kurios branduolį sudaro lyrika ir apysakos bei baladės, kelia tuos pačius motyvus, kuriuos kėlė Sudermannas, Wichertas, Brustas ir kiti. O tie motyvai yra arba tolimosios mūsų giminaičių prūsų praeities arba netolimos pačių prūsų ir Mažosios Lietuvos lietuvių buities pavaizdavimas. Priešingai čia paminėtiems ir dar ankstesniems iš Rytprūsių kilusiems rašytojams, kaip Herderiui, Werneriui, Hoffmanui, Schenkendorfui, Holzui, Miegel niekad iki tremties nebuvo atsijusi ilgesniam laikui nuo savo gimtosios žemės, pasilikdama jai artima, kaip buvo išlikęs nebent "šiaurės magas" Hamannas.[1]

Lietuviškumo klausimas

Nusileisdama į senųjų prūsų praeitį, viziškai bei mitiškai ją atkurdama, A. Miegel negalėjo nesusidurti ir su savo artimaisiais kaimynais lietuviais. Bet ir vėlesniųjų laikų užrašytoji dainuotinė lietuvių kūryba turėjo įtakos jos poezijai. Lietuviškumo įtakos ji yra patyrusi ir iš savo gyvenamosios aplinkos bei jai artimų žmonių. Tatai mus ir skatina arčiau pažvelgti į jos kūrybą ir patirti, kiek joje esama to lietuviškumo žymių ir kiek jis jai yra turėjęs įtakos. Kai vienas kitas iš anksčiau minėtų Rytprūsių rašytojų buvo mūsuose daugiau ar mažiau panagrinėtas, Agnes Miegel ligšiol lietuviškumo klausimas kūryboj nebuvo keltas.[2] Gal pirmiausia dėl to, kad tas klausimas jos buvo saviškai traktuojamas, kaip savo krašto mylėtojos, ypač tolimesnės praeities srity, mums kai kur nevisai palankia prasme. Tačiau bendrai imant, kaip pastebi J. Beer, ji savo kaimynų atžvilgiu buvo santūri, kad nepažeistų dabarties santykių.[3]

Jau Vydūnas savo veikale apie vokiečių lietuvių santykius 700 metų bėgyje buvo pastebėjęs: "Gal reikėtų čia (t.y. šalia Temmės, Wiecherto, Sudermanno, Tielo-Mickoleičio) minėti ir Agnes Miegel su jos poetiškais kūriniais, kiek jie turi ryšio su mūsų (t.y. prūsų lietuvių) tėviške. Jie yra kūriniai, primeną gilios praeities sapnus, kuriuos tik aisčių giminės žmogus tegali sapnuoti."[4]

Čia reikia pripažinti, jog tikrai yra nuostabu, kad Agnes Miegel, net tariamai neturėdama aisčių kraujo savyje, su tokia meile vaizduoja senųjų prūsų praeitį, lyg pati būtų jų dukraitė. Ji gimė Karaliaučiuje 1879, kur jos tėvas ir senelis vertėsi prekyba, o motina buvo kilusi iš zalcburgiškių hugenotų, kuriuos Rytprūsiuose įkurdino Fridrikas Vilius I (po 1708-11 maro). Jos protėvių tarpe, kaip pati sakosi, buvę vokiečių žemaičių, olandų, elzasiečių, zalcburgiečių, net sorbų (vendų), tik nebuvę lenkų ir lietuvių. Tačiau P. Fechter neišskiria galimybės, kad gal ir galėjęs būti koks ryšys su senaisiais prūsais, nors ji apie tai nekalba, kaip rytuose niekas nekalbąs apie prūsų protėvius, nors jų dar 16 šm. krašte nemaža buvę, kad hercogas Albrechtas matęs reikalo išversdinti katekizmą į prūsų kalbą.[5]

Aplinkos ir auklėjimo įtaka

Savo jaunystę Agnes Miegel praleido savo tėviškėje, į kurią įaugo ir kurią pamilo visa savo būtybe. Paaugusią tėvas dažnai vesdavosi parodyti Rytprūsių gamtos grožio, ypač Baltijos pajūrio, taipgi Nemuno žemupio, Pakalnės ir net Klaipėdos. Baltijos jūra Karaliaučiaus Klaipėdos ruože būsimajai poetei darė nepaprasto įspūdžio[6], ir vėlesnėse eilėse Baltijos ūžesio tapatinimą su bičių ūžimu ir prūsų dievų dingimu jūros tolybėse, tebežybsint jų gintaro karūnoms, J. Nadleris vadina tiesiog "baisiai nauju dalyku".[7]

Gimtojo krašto meilę dar labiau didino tėvo ir jo seserų pasakojimai apie senųjų prūsų praeitį, įvairūs padavimai ir legendos apie juos. Agnes motina buvo kilusi iš zalcburgiškių bajorų dvaro lietuvių gyvenamoj Pakalnėj, tad ir duktė šias vietoves ypač pamilo ir jas vėliau savo poezijoj pakartotinai vaizdavo.

Nemaža lietuviškumo į būsimosios rašytojos sielą įliejo lietuvė auklė, kurios vardas buvo Lina. Ji ne tik padėjo mergelę išauklėti ir išauginti, bet taipgi davė nemaža paramos ir jos

tėvams — sergančiai motinai ir vėliau apakusiam tėvui. Ta lietuvė auklė Agnes Miegel buvo lyg antroji motina, nes jai atminti parašytame vaizdelyje "Mano senoji Lina" ji sako: "Ryšys, stiprus tartum paties kraujo, pririšo mane prie Linos. Ant jos kelių sėdėti buvo taip be galo jauku, lyg ant saulės šildomos pievos sėdėti vienuolyno sode pas tetas, ar pasiduoti svaiginančiam miegui kopose tarp marių vilnių ir pušų ūžesio."[8]

Lina buvo kilusi iš lietuvių gyvenamos Pakalnės žvejų ir girininkų apylinkės, buvusi nedidelio ūgio, plačių pečių, stambių kaulų ir net be to žavinčio grožio, kuriuo lietuvės pasižyminčios; nepaisant vardo, neturėjusi šviesių plaukų. Su ta sveikata ir gera valia Lina galėjo tai šeimai daug padėti, ir pats tėvas kartą prisipažinęs: "Be jos niekad to viso nebūčiau ištvėręs".[9] Buvusi daugiausia tyli, net šaltai rimta, bet kiekvienam mokėjusi rasti malonų žodį, sąmojį, džiaugsmą.

Nekartą Lina Agnei bus ir lietuviškai padainavusi, kaip pati autorė minėtame vaizdelyje prisipažįsta ir kas matyti iš vieno kito eilėraščio, pvz. Kriegskind, kur lyg refrenu panaudotas originalus Jurgio vardas ("Onkel Jurgis"). Bet ir į vokišką tekstą bus buvę įmaišoma lietuviškų onomatopoetinių žodžių. Kaip matysim vėliau, lietuvių dainos turėjo įtakos Agnes Miegel poezijai.

Be dainų, dar ir lietuviški tautiniai audiniai, kurių Lina buvusi daug prisiaudusi, darė įspūdžio jaunajai auklėtinei. Jos priejuosčių spalvų deriniai pavaizduoti eilėraštyje "Alte Heimat", ten Linos bruožų yra perėję ir į senelės paveikslą. Ir kitur vėlesnėse eilėse bei prozoj rašytoja savo gerąją auklę atitinkamai įvaizdino.[10]

Tiek gera tai šeimai padariusi, Lina ir pati jautusis ten kaip namie. Bet vėliau likimas pasikeitė ir jos senatvės dienas palaužė neįprastas gyvenimas Berlyno didmiesty, kurin po pirmojo karo maišaties buvo patekusi su iš rytų plūstančia žmonių mase.

Pirmas didesnis Agnes Miegel nutolimas nuo tėviškės buvo jos mokslo metai Weimare, Paryžiuje ir Anglijos Clifton-Bristoly, kur ji gavo atitinkamą išsilavinimą kaip augštesnio luomo duktė. Įsigilinimas į Fontanę ir susitikimas su viena iš Rytprūsių kilusia drauge padeda, kaip ji pati aiškina, suprasti tuo metu parašytų baladžių toną ir tematiką. Į jas įeina ir baladė apie Kęstutį.[11]

Šiemet sueina 60 metų, kaip buvo išleistas pirmasis Agnes Miegel eilių rinkinys. Treji metai prieš tai Boerries von Muenchhausen kelias jos balades buvo išspausdinęs Goettinger Musenalmanach.[12] Po to rašytoja vėl grįžta į Rytprūsius pas tėvus, kur globoja ir slaugo juos sergančius (Linos įtaka!), po karo dirba Ostpreussische Zeitung redakcijoj, paskum atsideda vien rašytojos darbui. Kanto du šimtojo gimtadienio proga 1924 Karaliaučiaus universitetas jai suteikė garbės doktoratą, 1936 gavo Herderio, o 1940 Geothės premiją.

Žvilgsnis į istoriją dviejų kultūrų samplaikoj

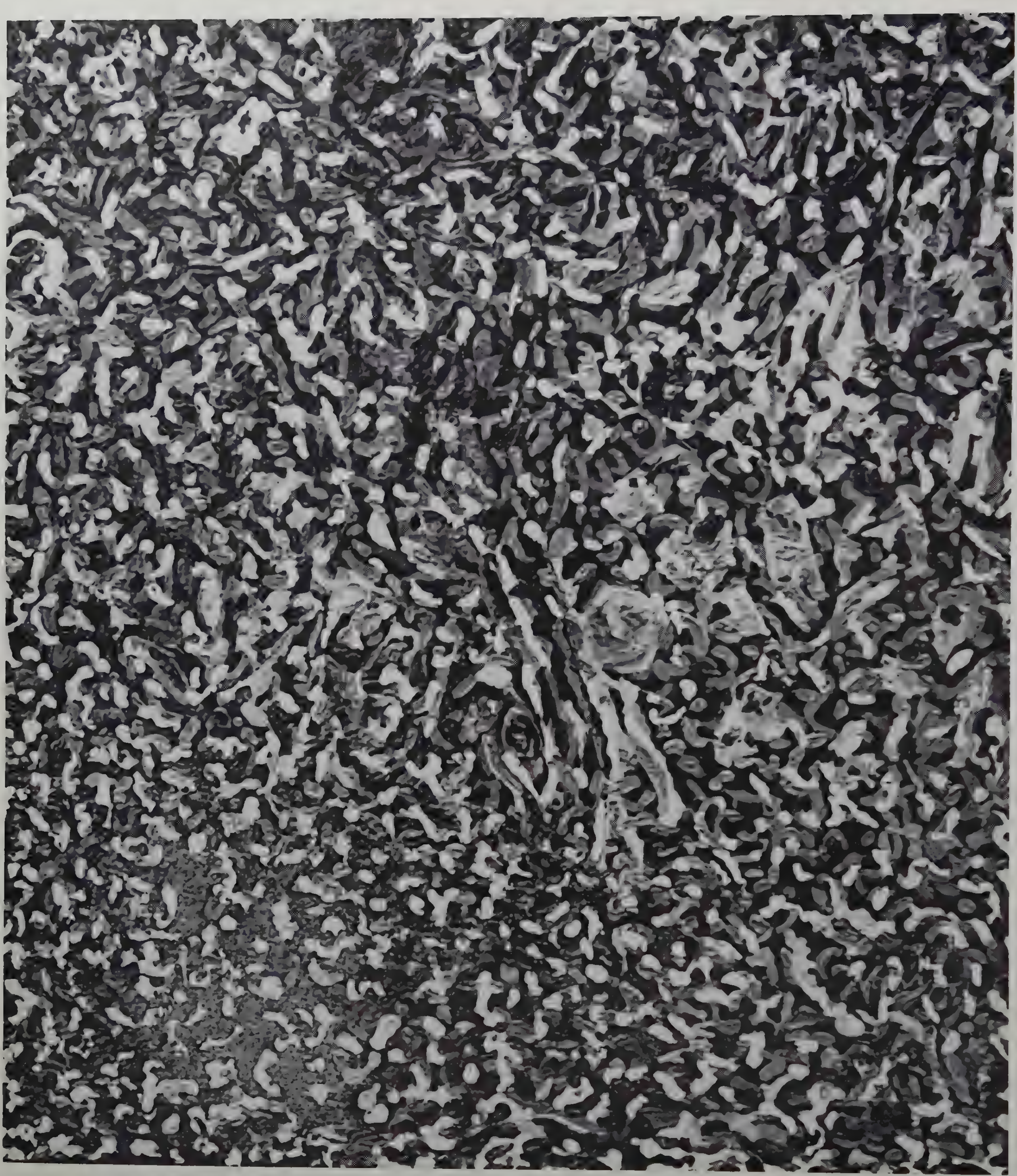
Gyvendama dviejų kultūrų samplaikos erdvėje, Agnes Miegel neišvengė to daugumai Rytprūsių rašytojų būdingo sielos dvilypumo, į kurį yra atkreipę dėmesį literatūros kritikai. Štai kodėl jos poezijoj šalia senosios prūsų istorijos apotezės iškyla karštas patriotinis dabartinės gimtosios žemės jausmas, šalia miesto tuoj rodomas kaimas, šalia senųjų dievų pasirodo raudonos pilys. Įžanginiame rinktinių eilių rinkinyje poetė sakosi:

Bet nutolus nuo miesto,
miško kopoj panirus,
mano siela gulėjo
kaip žvėrelis tankynėj.[13]

Ji rašo ne tik apie pačią pirmykštę prūsų tėviškę, apie "žemę, gulinčią kaip žvėris pelkėj ir tankynėj", bet ir baladę apie jos paskutinįjį kunigaikštį Samo (t.y. Sembą, kurio vardu pavadinta žemė apie senąją Tvankstę, vėliau Karaliaučių — čekų Otokarui pagerbti). Būdinga, kad į šią baladę poetė įdėjo ir lietuviškos dainos melodiją, lyg laikydamasi anos kai kurių kalbininkų nuomonės, kad lietuviai tebėra gyvieji senųjų prūsų palikuonys, kiek tat liečia kalbą ir papročius. Ji didžiuojasi senųjų prūsų karžygiškumu ir garbingumu, tas žymes dėdama net į naujuosius prūsus. Bet ji negali suprasti Margio motyvo, pagal kurį geriau pasirenkama mirtis kaip pasidavimas vergijai. Dėl to —

Niekad aš daugiau nebedainuosiu
Kunigaikščio Samo didžio ryžto,
Lygiai aš nutilsiu kaip nutilo
Ta tauta, kuri jį apraudojo.
Kai jau dingo kunigaikščio vardas,
Dingo ir kalba, kuria gedėjo.

Tiek lyrikoj ir baladėse, tiek ir beletristikoj Agnes Miegel mėgsta vaizduoti paskutinįjį prūsų savarankiškumo metą ir po to sekusį vokiečių Ordino susidūrimą su lietuviais ir kitomis rytų Europos tautomis. Bene ryškiausią paskutiniojo Sembijos valdovo vaizdą ji mums duoda savo apysakoj Septynių Ordino brolių žygis, kuris įdėtas į rinkinį "Geschichten aus Alt-Preussen" (1926). Tai viena jos geresniųjų, jei ne geriausia, apysakų, nors joj bene per gausu lakoninio stiliaus.

MINDAUGAS NASVYTIS — UŽBURTAS MIŠKAS

Kiek tai liečia istorinius faktus toj apysakoj jau ir P. Fechter pastebi, kad perdaug tų faktų dedama į siaurus rėmus, kad daroma koncesijų istorijai, atseit, ten duodamų istorinių žinių nereiktų imti už gryną pinigą: pvz. minėtoj baladėj paskutinis prūsų kunigaikštis buvo Sembas, apysakoj juo eina Dargo. Kad apysakoj esama "tamsių plyšių, nelygumų ir klaustukų", nurodoma ir kitoj vietoj.[14]

Septyni Ordino broliai, pakeliui į vieną malūną, pasiklysta Kaporno girioj, Sembijoj. Seno prūso vadovaujami susirasti kelią patenka pas mirštantį paskutinįjį prūsų valdovą. Vos išlieka gyvi nepaaukoti, pagal senuosius papročius, mirštančiam valdovui.

Gedimino problema

Šiuose siauruose apysakos rėmuose randame faktų, kurie lyg turėtų būti skaitytojui savaime aiškūs ir žinomi. Gal atsižvelgdama į Fechterio pastabas, autorė paskutiniojoj apysakos laidoj pridėjo paaiškinimus, kurie, deja, irgi ne viską išaiškina. Kritęs sukilusių prūsų vadas Herkus Monte (Mantas) buvęs Dorgo giminaitis, Sirgūna ir jos sesuo buvo Dorgo dukterys, Montės žmonos. Herkaus vaikai, Herkus ir Gaudins, Gediminą vadina savo dėde. Koks tai Gediminas? Pagal autorę tai didysis Lietuvos kunigaikštis Gediminas. Inge Meidinger-Geise vadina jį didžiojo Lietuvos kunigaikščio pirmataku, kurs 14 šm. pradžioj steigia Lietuvos valstybę ir kurio sūnūs, Algirdas ir Kęstutis, kurie vėliau tampa pavojingais Ordino priešais ir kuriuos šis galutinai nugalįs Ruduvos mūšyje 1370. Bet istorija didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino tėvą vadina kitu vardu.[15]

Į to reikalo aiškinimą kiek šviesos meta draminis Agnes Miegel veikalėlis "Die Schlacht von Rudau", kur užtinkam vieno Lietuvos kunigaikščio (princo) dainą, kuri vėliau jos raštuose pavadinta Gedimino daina. Pagal ją Gediminas, kaip vėliau Kęstutis Birutę į Trakus, parsigabenęs "kopų mergelę" į Vilnių, kur jis turėjęs jai atstoti jos nužudytą tėvą ir brolius, o ji pagimdžiusi "dvynius sūnus, karo berniukus, didžiai išgarsėjusius" (t.y. Kęstutį su Algirdu). Pagal apysakos paaiškinimus toji kopų mergelė buvusi Getrudis (Gertrudis), kilusi iš Neumarko. Jos malonybinis vardas Nuša sakytų ją buvus prūsę. Ją mylėjęs Zabelis, vienas anų septynių riterių, ji buvusi ir jo pusseserė. Ji čia vadinama Gedimino našle.

Minėtoji I. Meidinger-Geise tos Gertrūdos-Nušos kilmę dar šitaip aiškina: Sorbai (vendai) ją pavogę iš Neumarko Quitzovų giminės ir prūsų sukilimo metu pardavę Borkei, šis perleidęs ją Pamario kunigaikščiui Svantopolkui, kurs buvęs Ordino sąjungininkas, bet vėliau padėjęs prūsų sukilėliams. Svantopolkas Nušą atidavęs Lietuvos kunigaikščiui Gediminui, kuris ten kartą lankęsis.

Visa tai atitiktų istorinius faktus, jei veiksmas vyktų apie 1300 metus, bet kai jis vyksta 1273, reikalo turime su literatūrine fikcija.

Istoriniais Agnes Miegel raštų šaltiniais bus ėję ne tiek istoriniai Hartknocho ar Ziesemerio veikalai, kiek populiaresnė lektūra dar iš mokyklos laikų, kaip ji pati ne kartą prisipažįsta.[16] Bet vis dėlto Hartknocho "Altes und neues Preussen" (1684) jai bus buvęs žinomas (gal ir netiesiogiai), kaip matyti iš raudos, kuri apysakoj panaši į Hartknocho duotąją:

Hartknoch:

Heu! Heu! Kodėl tu numirei? Ar neturėjai pakankamai gerti ir valgyti? Kodėl gi numirei?

Miegel:

Ar neturėjai gražių sūnų, narsusis?
Ar neturėjai gražių dukterų?
Ar neturėjai kilnių žirgų?
Ar nebuvai paskutinis mūsų kunigaikštis?[17]

Apysakoj esama ir daugiau senųjų prūsų ir lietuvių papročių panašumų, pvz. Montės sūnūs, paskirti paskutiniojo valdovo laužui, dėvi rūtų vainikėlius ant galvos, nors jau yra ortodoksiškai krikščioniškai pakrikštyti ir sakosi atvirai esą geresni krikščionys už riterius, kurie nesą tikri.[18]

Poetinio išradingumo A. Miegel ėmėsi kurdama ir senųjų prūsų vardus, nors, aplamai imant, jų artimumas neginčytinas. Bet iš visų apysakoj duotų vardų tik vienas užtinkamas Trautmanno prūsų vardų žodyne.[19] Montė, žinoma, jau istoriškai paliudytas ir jo vardo kilmė aiški. Nors sūduviai bus buvę artimiausi lietuviams, bet Skurdo vardą Bezzenbergeris kildina iš sanskrito kalbos.[20] Skurdo brolio Skomando (Skomanto) vardas irgi istoriškai paliudytas.[21]

Susidūrimas su lietuviais

Aštresnio susikirtimo pavaizdavimo randame Ordino susidūrime su lietuviais. Naujasis prūsas Henning (Hans) Schindekopf iš Ragainės to paties vardo baladėj keliais etapais teberodo senųjų prūsų ramų iškilumą. Mistras Winrich von Kniprode vadina Kęstutį krikščionių nepakentėju, tokiu pat jis eina ir jo vardo baladėj. Ištrūkęs iš Marienburgo kalėjimo, kur buvo patekęs Schindekopfo Ruduvos mūšyje įveiktas, Kęstutis vėl vykdo žygį į Prūsus, baimės sukeldamas Ordinui:

Lietuva vėl pakyla! Į mus ji vėl traukia,
Kunigaikštis Kęstutis su savo tauta,
Ir Algirdas, brolis jo, joja greta.[22]

Nors po Ruduvos mūšio "Ordinas randa ramybę visiem laikam", bet baladiniame monologe Heinrich von Plauen 1429 nusiskundžia:

Man akys išdžiūvo po tosios nakties,
Kai žinią gavau tokią skaudžią išties,
Kad Žalgirio rūkstančiuos dūmuos
Garbė Ruduvos amžiams žūna.

Platesnio to mūšio aprašymo A. Miegel raštuose neteko užtikti, ir jo tik priminimas nėra proporcingas Ruduvos mūšio pavaizdavimui.

Į artimesnę ir artimiausią praeitį mus nukelia kelios baladės, daugiau ar mažiau susijusios su Lietuva. Nidos moterys yra, be abejo, viena populiariausių A. Miegel baladžių, kurios siužetas imtas iš 1708-11 metų maro. Bet rašytojos šaltinis baladei buvęs žmonių pasakojimas.[23] Baladė turi lietuvių dainos motyvų. Būdinga kopų personifikacija: pavojingąsias kopas pasilaidojančios moterys vadina motinėle, kaip Cranzo (Kranto) kopą poetė vadina gerąja senele, menančia jos auklę Liną.

Pagal lietuvių dainos motyvą sukurta baladė "Karo vaikas", kurios ir turinys artimas mūsų dainos versijai. Tik dainoj randame motinos ir dukters pasikalbėjimą, o baladėj Jievos ir dėdės Jurgio. Tačiau abiejų kūrinių pabaiga beveik visiškai sutampa: dainoj tas karo meto vaikas (rusų palikimas!) stos į bajorų kariuomenę ir išeis į hetmonus, o baladėj jis jos į Tilžę ir stos į dragūnus.

Pusiau iš legendos, pusiau iš nesenos istorijos sukurta Kelto baladė (1919), kai Klaipėda Versalio sutarties 99 skyr. buvo paskirta prižiūrėti alijantams, bet dar neatiduota lietuviams. Baladėje rodomas tipiškas Pakalnės (lit. Niederung) gamtovaizdis, bet kunigaikštyje jau personifikuojamas naujosios Prūsijos genijus. Baladė, nepaisant vienašališkumo, turi ir visuotinumo žymių, tinkančių tiek vienai, tiek kitai šaliai:

Kas moka nešt mane gražiai?
Tai Nemunas Pakalnėj.

Dainos eilėdaros įtaka

Šalia lietuviškos gamtos motyvų į Agnes Miegel kūrybą perėjo ir lietuvių dainos eilėdaros atgarsių. Nors pati rašytoja tepripažįsta tik netiesioginę dainos ir suomių Kalevalos įtaką, bet, kaip minėta, būta ir tiesioginės įtakos. Poetė buvo gerai apsipažinusi su Rėzos lietuvių dainomis, pirmą kartą jos gimtajame Karaliaučiuje 1825 išleistomis, vėliau, 1843, bemaž be pakeitimų Kuršaičio pakartotomis. Į tai jau buvo atkreipęs dėmesį bene pirmasis Ludwig Boer savo disertacijoj, kur minimi abu Rėzos dainų leidiniai, turėję įtakos A. Miegel baladėms.[24]

Į dainą A. Miegel priartėjo ir ten, kur reikėjo tėviškę vaizduoti. Senosios tėviškės eilėdara primena ir mūsų dainą, ne vien Kalevalą:

Ne į jūsų dangų aš pareisiu,
Ten kur arfom angelėliai groja,
Aš į seną tėviškę pareisiu.[25]

Būdingas šių eilių pradėjimas ne vienoj vietoj veiksmažodžiu, kas kaip tik atitinka mūsų dainos dikciją.

Dainos atsiminimų, iš lietuvės auklės patirtų ar išskaitytų, perėjo ir į vieną kitą senųjų prūsų istorinę baladę, kaip jau buvo pastebėjęs ir Fechteris apie kunigaikščio Samo baladę.[26] Raudos stilius baladėj irgi bus perėjęs iš mūsų dainų-raudų.

Mistinis septynių skaičius, toks dažnas mūsų dainose, čia atitinka devynių skaičių ir turi realesnio pagrindo: žūvą septyni paskutiniojo sembų kunigaikščio vaikai atgimsta septyniuose Gedimino sūnuose, kurie sukuria galingą Lietuvos valstybę.[27] Nidos kopose irgi žūva septynios Nidos moterys. Bet Kęstučio baladėje pavartotas devynių skaičius:

Devynis metus be vainiko
Buvau, kai palikęs išjojai.[28]

Lietuvių dainos motyvai Agnes Miegel kūryboje kaip tik paaiškina jos esmės dvilypumą ir kartu palinkimą jungti jai artimus elementus. Iš tikrųjų ji yra dviejų kultūrų augintinė, ir senoji turėjo didelės įtakos naujajai.

PASTABOS PRIE AGNES MIEGEL STRAIPSNIO

1 Herderio ir Hamanno raštuose jų gimtoji žemė dar visai nevaizduojama, šiek tiek jos randame pas Hoffmanną ir Wernerį, kiek tat liečia senuosius prūsus, tik Sudermannas su Wichertu atkreipia pilną dėmesį į savo gimtąjį, su lietuvybe susijusį, kraštą.

2 Plg. A. Dičpetris, Lietuvis vokiečių kūryboje(A. K. Mickoleit-Tielo), Athenaeum, t. 4, 1934; J. Botyrius, Lietuviai Sudermanno "Lietuviškose apysakose" ib.t. 5, 1934.

3 J. Beer, Deutsche Dichtung seit 100 Jahren, 1937 p. 110.

4 W. St. Vydūnas, Sieben hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen, Tilsit 1933, p. 102.

5 P. Fechter, Agnes Miegel, 1933, p. 10. Fechteris, kilęs iš Elbingo, pirmojo karo metu gyveno Vilniuj ir yra išleidęs atsiminimų knygą Wander Stunden in Vilna 1916.

6 Plg. jos Kinderland, Erinnerungen, 1930, p. 17.

7 J. Nadler, Geschichte der dt. Literatur, 1951, p. 978.

8 Die Meinen, 1954, p. 27.

9 ibid. p. 27.

10 Pvz. apys. Geburtstag ("alter guter Hausgeist") p. 219. Ten kalbama ir apie A.M. protėvius, atvykusius iš Salzburgo ir apsistojusius "beim Josupeit".

11 Toji baladė yra ankstesniuose rinkiniuose, bet nėra paskutiniajame, leistame 1953 (Ges. Balladen, 1953, Ges. Werke Bd. 2).

12 Plg. jo Die Meisterballaden 1925, kur A. Miegel laiko žymiausia mūsų laikų vok. baladžių kūrėja, kuriai pats "nesąs vertas kurpių dirželio atrišti", p. 105.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

KNYGA IR LIETUVIŠKOJI SĄŽINĖ

Į lietuviškąją knygą ši kartą mėginsime pažvelgti lietuvybės išlaikymo šviesoje. Lietuvybės išlaikymo problema mirga spaudos puslapiuose, svarstoma suvažiavimuose, skamba mūsų lūpose. Pavojus yra didelis, susirūpinimas pagrįstas. Tai tautinės gyvybės ar mirties problema. Jos sprendimas yra sunkus ir sudėtingas, nes esame tautos atskala, išbarstyta svetimų tautų masėse.

Tėvynėje, net ir pavergtoje, žmogui sunku nutausti. Tiesa, svetimos idėjos pridaro žalos, kūrybinės laisvės stoka pristabdo kultūros augimą, pataikūnų ir net išgamų prisiveisia, žaloja tautos charakterį, bet pačios tautinės sąmonės nepajėgia išrauti ar užgesinti. Pavergėjas gali sunaikinti tautą fiziškai, ją išžudyti, ištremti, išblaškyti, bet negali savoje žemėje nutautinti, nes ten savos kultūros gelmės veikia kiekviename žingsnyje — savaime, visas žmogaus galias apimdamos. O ir priespauda pažadina atsparumą, norą priešintis, sukelia kovos dvasią.

Visai kitaip yra tautos atskaloje, išbarstytoje svetimose žemėse. Išeivijoje tautinė sąmonė perduodama jaunesniajai kartai tik didelėmis pastangomis ir planingu veikimu. Aplinkumos vaidmuo ištisai žalingas, neigiamas, bet sugestyviai patrauklus, galingas. Atsverti aplinkumos įtaką reikia didelės jėgos. Žodžių ir pamokymų neužtenka. Tėra tik vienintelė jėga — tautinė kultūra. Tai gyvoji tautos dvasia. **Lietuvybės ugdymas prieaugančioje kartoje bus tiek sėkmingas, kiek pajėgsime įtraukti jaunimą į savos kultūros ratą.** Sava daina, tautinio šokio entuziazmas, dailės kūryba, bet ypač lietuviška knyga — yra tos jėgos, kurios formuoja žmogaus asmenybę, daro jį atsparų neigiamoms aplinkos įtakoms. Jei savos kultūros reikšmės neįstengtume suprasti, būtų tuščios ir bereikalingos visos gausios mūsų kalbos apie lietuvybę.

Aplinkybės — sąžinės kompromisai

Klaidinga būtų manyti, kad kultūros problema paprasta, lengvai išsprendžiama. Tai labai sudėtingas dalykas, neatliekamas vienu užsimojimu, nenukertamas kardo kirčiu, bet nuolatinė pastangų įtampa, planingas ir nesvyruojąs veikimas. Iš dalies tai yra ir **mūsų tautinės sąžinės problema.** Teisinga, kai dauguma save laikome patriotais. Užsigautume, jei kas pasakytų, kad toki nesame. Jei kas atvirai į akis sakytų, jog norime, kad mūsų vaikai nutaustų, labai supyktume, imtume karščiuotis ir skaičiuoti, kiek daug padarėme, kad jie išliktų nenutautę. Ir tai būtų tiesa. Kiti vėl mėginame pasiteisinti, kad to ir to nepadarėme, nes nepajėgėme padaryti, taip susidėjo aplinkybės. Taip aplinkybės! Jų tiek daug ir jos tokios didelės, kad nė nepajuntame, kaip einame į sąžinės kompromisus. O **slopinimas tautinės sąžinės balso yra artimos tautinės mirties pranašai.** Gal daugiausia tų sąžinės kompromisų padaryta lietuviškos knygos atžvilgiu. Pakalbėti apie knygą tautinės sąmonės išlaikymo pastangose ir yra šio rašinio uždavinys.

Knyga — vertybė ir jėga

Kas yra lietuviška knyga? Tai mūsų šviesos simbolis, laisvės kovų aureolė, kultūrinis pasididžiavimas. Knygnešių žygiai, kančios Sibire, laisvės vėliava, kovos trimitas. Neišskirsi knygos iš mūsų laisvės kovų istorijos. Ir tautos dvasia atsiskleidė poezijos žodyje. Kas mums yra mūsų literatūra, norėčiau atsa-

---

[13] Ges. Gedichte, 1952, p. 7 (Ges. Werke, Bd. 1).

[14] Inge Meidinger-Geise, Agnes Miegel und Ostpreussen, p. 138 (Beihefte zum Jahrbuch der Albertus Universitaet, XI, 1955, leidžiama Wuerzburge).

[15] ibid. p. 143.

[16] A. Miegel laiškas iš 1958.6.24 autoriui: "Šitą eilėraštį (Herzog Samo) ir apie Kęstutį (Kynstudt) aš parašiau pagal atsiminimus iš mano mokyklos knygų skaitinių".

[17] Hartknoch, p. 182; A. Miegel, Fahrt der sieben Ordensbrueder, Jena 1933, p. 54).

[18] Apysakoj Schoene Malone rodoma perkūno galia, Bernsteinherz — gintaro reikšmė laukams; Schlacht von Rudau vienas sužeistas prūsų karys šaukiasi pagalbos: o Jesus, o Perkuhn!

[19] Plg. R. Trautmann, Altpreusische Personennamen, 1925, p. 78 ("poburs")

[20] A. Bezzenberger, Lit. Forschungen, p. 413.

[21] Plg. Altpr. Monatschr., 1876, p. 5-6.

[22] Ges. Ged. p. 82.

[23] L. Boer, A. Miegel und ihre Balladen, 1929, p. 59 (dis.).

[24] ibid. p. 85.

[25] Plg. Nesselmann, Lit. Volkslieder, 1853, Nr. 185.

[26] P. Fechter, op. cit. p. 22.

[27] Enc. Britannica, 1960, t. 10, p. 85 mini, kad Gediminas buvęs tris kartus vedęs ir turėjęs 7 sūnus ir 6 dukteris. Liet. Enciklopedija apie G. vedybas daug nieko nesako. K. Lohmeyer, Geschichte von Ost- und Westpreussen, 1908, pagal rusų chronistus sako, kad Ged. buvęs Dovydo iš Gardino brolis, Vytenio arklidininkas (štalmeisteris) ir vedęs jo našlę. Kas buvo kitos žmonos?

[28] Apie 7 plg. A.K. Tielo, M. v. Strachwitz episch lyrisches Nordland, Euphorion IX, 1902, p. 388. Beje, to paties Strachwitzo stiliumi buvęs rašomas ir A.M. Kęstutis, cf. E. Lissauer A.M. eilių recenziją žurnale Literatur, 1927, 29-1, p. 449-452.

kyti laisvai atpasakotais prof. K. Pakšto žodžiais. Viename pokalbyje jis pasakė: "...žemė? Taip žemė, tėviškės gamta, tautos istorija žemėvaizdyje įrašyta... Bet aš be jos nenumiriau. Net gražesnių yra žemių pasaulyje ... Net kraujas nėra taip subordinuojąs tautai, kaip jos kultūra. Be Čiurlionio vizijų, be Vaižganto ir Krėvės gražumynų mes mirtume"...

Kai galvoju apie literatūros reikšmę ir jėgą, vis nusikeliu atgal į gimnazijos suolą. Tada Krėvė, Vaižgantas, Maironis, Vienuolis, Šeinius buvo savo kūrybos pačiame pajėgume, o mes juos nagrinėjome literatūros pamokose. Bet jie mums nebuvo programos raidė, o didžioji realybė. **Jais mes gyvenome!** Paskui į mūsų šviesos lauką atėjo Putinas, Sruoga, Kirša, Savickis, Binkis, Tysliava... dar vis gimnazijos klasėse. O universiteto auditorijose greta mūsų žygiavo Aistis, Brazdžionis, Nėris, Miškinis, Vaičiulaitis, Grušas, Cvirka ir daugybė kitų. Jie sėdėdavo suole šalia mūsų, bet **jų dvasia gyveno mumyse. Ir mes kartu su jais augome gilyn į savo žemę, kilome iki nepasiekiamo dangaus, sirgome giliausiomis kūrybos paslapčių problemomis.** Tai jėga, kuri įaugo širdin. Ir dabar jaučiu, kad ši jėga tebėra manyje ir ji neleidžia prigyti prie svetimos žemės. O kad tos jėgos bent dalis įaugtų į jaunimo širdis!

Nesame dideli knygos mylėtojai

Lietuviška knyga laisvės kovų aureole apsupta, o vis dėlto laisvoje tėvynėje vertybių laiptuose neturėjo tos vietos, kurią privalėjo turėti. Mūsų tiražai buvo nedideli: patrauklesnių knygų 3000, geriausiu atveju iki 5000, bet eilinės knygos vidurkis buvo 1000 egz. Ir tie egzemplioriai ne tuojau buvo išgraibstomi. Tačiau literatūrinis gyvenimas buvo gana gyvas. Originalių knygų buvo kasmet išleidžiama šimtais, turėjome kultūros žurnalų su plačiais literatūros skyriais. **Sąmoningumas knygos atžvilgiu kilo.** Bet rašytojas vis dar negalėjo gyventi iš rašymo. Vadinasi, dar nespėjome pakilti iki tų tautų, kurios pasižymi ypatinga knygos meile, kaip suomiai, šveicarai, skandinavų tautos, o ką jau kalbėti apie mažutę islandų tautą, neprašokančią 150,000 gyventojų, o savo knygų tiražais pralenkusią N. Lietuvos tiražus!

Turiu paminėti dvi mūsų knygų pirkimo bangas. Tai įsidėmėtini epizodai savos knygos istorijoje. Okupacijų metais knygos Lietuvoje buvo gaudyte gaudomos, sandėliai ištuštėjo. O net spekuliacine preke knyga buvo virtusi tremties metais Vokietijoje... Bet deja, tik iki naujos markės įvedimo. Kai pinigas buvo nustojęs vertės, knyga rado kelią į lietuvio pastogę. O mes jau džiaugėmės, kad rastas kelias į širdį ir kad liūdnieji knygos metai nebesugrįš... Deja... Dar iš įsibėgėjimo dypukas, išlipęs antrajam krante, su kiaurom kišenėm, su iš BALFo gautais drabužiais, pirko knygas. Dygo leidyklos, kūrė rašytojai... Kol tie patys naujieji ateiviai pradėjo pirkti automobilius, namus, prabangius baldus, brangius aparatus. Yra Amerikoje ką pirkti! Ir lietuviškoji knyga vis labiau ir labiau pradėta pamiršti. Leidyklos ėmė užsidarinėti, o kitos pardavinėja porcelaną, TV, Hi-Fi.

Melancholiška nuotaika ir mūsų laikraščiai

Ties šita metamorfoze galima būtų statyti tašką. Rašytojams padėti plunksną ir atsisėsti kartu su kitais prie televizijos. Jei nejaustume anos literatūrinės tikrovės, atsineštos iš anapus, ir atsakomybės prieš tautą, gal ir patogu būtų taip padaryti... Bet dabar — ne! Niekados! Mes kursime! Bet jaučiame, kad **yra atėjęs laikas ne tik kurti, bet ir šaukti!**

Nusišypsosit ir pasakysit: verkšlenimas! Jei tik būtų verkšlenimas, nutiltume paverkę, užsimerktume ir nueitume. Bet tai yra gyvybės ir mirties klausimas, nes didžioji tautos jėga, sava literatūros kūryba, pamėgsta skaityti. Daug skaito svetimomis kalbomis. To negalime smerkti, o tik džiaugtis. Tai turtina dvasią. Bet **kai namuose nėra bent mažos lietuviškos bibliotekėlės, lietuviškoji gelmė atimama iš jaunimo.**

Ir mūsų periodinės spaudos laikysena lietuviškos knygos atžvilgiu yra nepateisinama. Tik keletas laikraščių ir žurnalų savo pareigą knygai atlieka sąžiningai. Yra laikraščių, kurie apie knygas nieko arba beveik nieko nerašo. Tuo tarpu aprašinėjami visoki šeimos pobūviai, gegužinės, eiliniai susirinkimai, net posėdžiai, recenzuojami filmai. Apie koncertus, nors jie būtų tik mėgėjiški, rašomos panegyrikos. Taigi duodamas iškreiptas, netikras mūsų kultūrinio gyvenimo vaizdas. Kai tikros vertybės pamirštamos, jaunimui susidaro įspūdis, kad mūsų gyvenimas iš viso yra labai plokščias, tuštokas, žemo kultūrinio lygio. Ne mano pareiga mokyti redaktarius, kuria medžiaga maitinti savo skaitytojus, bet į nusikaltimą lietuviškai knygai turiu kreipti redaktorių dėmesį. Kai nekalbat apie knygas, **jūs kertat savo medžio ne šakas, o šaknis.** Kai lietuviška knyga neformuos lietuviško žmogaus, netrukus nereikės jūsų laikraščiuose nei šeimyninio gyvenimo aprašymų, nei asmeninių nuotraukų. Yra pats laikas mūsų laikraščių redakcijoms padaryti lietuviškos sąžinės sąskaitą.

Ekskursija į turtingus namus

Dabar palikime susimąsčiusius redaktorius ir padarykime ekskursiją į turtingus namus. Truputis beletristikos.

Elegantiškų spalvų automobilis, šių metų laidos, sustoja ties vilos durimis. Sodelyje daug saulės ir žalumo. Platus prieangis su kolonomis.

— Tai mano naujoji rezidencija, — sako inžinierius.

Viduje viskas įrengta pagal naujausią madą: švelnios spalvos, vilioją baldai, sunkios užuolaidos, kilimai, išblizgintas parketas, jaukus apšvietimas, sklinda iš kažin kur švelnūs muzikos garsai. Dideli kambariai. Jų daug. Ir rūsyje puošnu, patogu. Visada paruoštas bufetas su kilniais gėrimais šaldytuvuose.

— Pradedame gyventi, — džiaugiasi šeimininkai.

— Sveikinu, džiaugiuosi, — pritariu. Kas galėtų sakyti, kad negera tokiuose namuose? Bet mano akis tyrinėja visus pakraščius, ieško, ko trūksta šitiems namams.

Darbo kambaryje stovi stiklinė spinta su šviečiančiomis knygų nugarėlėmis. Stovi ten pora enciklopedijų — speciali ir bendroji —, beletristinių knygų serija iš populiariosios bibliotekos anglų kalba ir dar kai kas.

— Domitės knygomis? — šeimininkės klausimas padeda man pradėti norimą temą.

— Ieškau lietuviškų. Turbūt kitam kambaryje?

Šeimininkų veidais nubėga nepasitenkinimo šešėlis:

— Turime, kur neturėsi. Atsivežėm iš Vokietijos. Tik guli dar neišpakuotos. Rūsyje.

— Bet juk turite jaunimo. Reikėtų į spintą sudėti. Kad turėtų po ranka.

— Lietuviškų vadovėlių turi vaikai savo kambaryje. O tą visą šlamštą kas čia dės į spintas. Netiktų prie mūsų baldų. Juk pats matai, kaip šviečia auksuotos nugarėlės.

— O mūsų enciklopedija taip pat galėtų čia šviesti.

— Ta galėtų. Bet žinai, pradžioje neužsisakėm. Lyg nepasitikėjom. O dabar — tų skolų: morgičiai, nauji baldai, mašina... Bepigu pačiam: nė namų, nė automobilių... Ne mums... Kai išsimokėsim, tada...

Palieku inžinieriaus namus su

grauduliu širdyje. **Auksuotų nugarėlių psichologija yra mūsų didžiosios tragedijos dalis.** Einu ir mąstau: ne visi patys geriausi žmonės atbėgo šiapus vandenų... Ten partizanų kapai, Sibiras...

Esu buvęs daugelyje namų. Netikęs svečias. Vis šniukštinėju pasieniais, pakampėmis: o kur tos lietuviškos knygos? Išvada: inžinieriai nėra patys apatiškiausi. Greta jų rikiuojasi gydytojai, biznieriai, buvę karininkai, kunigai, net buvę mokytojai. Suprantama, kad daugelyje namų randu bent mažutes lietuviškas bibliotekėles. Tik jos turėtų būti turtingesnės, papildomos naujomis knygomis.

Auksinių nugarėlių psichologija

Dar pora pavyzdžių iš mano paties patyrimo. Savo knygų išdalinu nemokamai arti šimto. Apie 25% parašo laiškus, knygą perskaitę. Pasako vieną kitą pastabą, pasigėri, palinki. Tai šiltasis ryšys. Tokio ir laukia autorius knygą siųsdamas. Kiti 25% parašo laiškelius, knygos neskaitę. Oficialus mandagumas, šaltas autoriaus širdžiai. O kiti 50% visai neatsiliepia. Išvada autoriaus širdyje: didelis čia daiktas ta tavo knyga! Jei nerandi geresnės dovanos, tai visai nesiųsk! O vis dėlto siunčiu ir kitą knygą, trečią. Patikrinimui jausmų, lietuviškos sąžinės. Rezultatai beveik tie patys.

Antras patyrimas. Kai nauja knyga leidėjams neša nuostolius, vis labiau ir autoriams tenka įsijungti į knygos platinimą, patalkinti leidėjams. Mėginau. Vienas kelias — knygą pasiųsti ir laukti atsilyginant. Antras — laišku pasiūlyti knygą užsisakyti. Kad ne pinigo reikalas, o širdis nulemia skaitytojo santykį su autoriumi, rodo pasiūlytų ir nepriimtų knygų procentas. Nenoriu kaltinti bet kurią profesiją. Visose yra visokių žmonių, Bet man taip pasitaikė, kad greta nepaprasto nuoširdumo ir jautrumo, daugiausia kietos širdies parodė gydytojai, inžinieriai, verslininkai, tos profesijos, kurios lengviau per savo rankas gali perleisti didesnes pinigų sumas. Taigi **ne doleris stumia knygą iš lietuvybės sargybos, o vertybių perkainojimas.** Pinigų išleidžiama visur. Ir nesigailima. Dažnai net be saiko. Neskaičiuojami doleriai, kai keliamos vaišės, prabangiškos vestuvės, lenktyniaujant vienas su kitu, perkami brangūs gėrimai, nebūtinos puošmenos. Geras daiktas yra automobilis, dar geresnis patogus gyventi namas, skoningi baldai ir kilimai. Bet **kai šitie daiktai išstumia iš namų ir iš širdies stipriausias lietuviškos kultūros vertybes, tai jau turime reikalo su auksuotų nugarėlių psichologija, su lietuviškos sąžinės problema.**

Nuostoliai ir laimėjimai

Nerami sąžinė knygos nepirkimą mėgina pateisinti mūsų knygų menkumu. Bet šitas pasiteisinimas yra neteisingas. Mūsų knyga yra kūrybinėje augštumoje. Pasiskaitykime praėjusių metų knygos balansą Drauge ir Lietuvių Dienose. Atsiminkime LF Bičiulių kultūrines diskusijas New Yorke praėjusį pavasarį. Matysime, kad **tremties lietuviška knyga ne tik kad prilygsta N. Lietuvos geriausioms knygoms, bet ir yra pakankamai pažengusi, ištobulėjusi.** Mūsų rašytojai kuria visu pa jėgumu. **Turime sukurtų patvarių literatūros vertybių, kurios nesibaigia su šia diena.** Stepas Zobarskas ir Algirdas Landsbergis savo pasiektais laimėjimais gali būti akivaizdūs liudininkai, kaip labai yra vertinama mūsų kūryba augštuosiuose kitataučių sluoksniuose.

Jei neabejojate, kai inžinierius apskaičiuoja medžiagas ir padaro statybos planus, jei pasitikite gydytojo receptu, tai turite tikėti ir literatūros kritiko žodžiu. Jis yra tos srities specialistas. O mūsų kritikai pasakė: mūsų knyga nėra menka.

O dabar dar truputis lyrinės nuotaikos iš mano paties patyrimo. Prisipažįstu, kad pasidariau nuostolių: turiu išbraukti iš savo artimųjų ir bičiulių sąrašo daug žmonių, kuriuos pirmiau gerbiau ir laikiau mielais ir maloniais, augštos kultūros žmonėmis Jų santykis su lietuviška knyga nuplėšė jų kaukę ir parodė juos paauksuotų nugarėlių psichologijos šviesoje. Bet iš kitos pusės pasidariau turtingas naujais dvasiniais ryšiais, kurie užsimezgė su visai nepažįstamais skaitytojais. Ar gali nejaudinti laiškas pensininko invalido, kuris iš menkučių pajamų "užlaužia" kas mėnesį po du doleriukus lietuviškai knygai pirkti? Nėra laiko cituoti daugybę įdomių laiškų. Tekalba už visus viena maža ištraukėlė: Žinau, kad įdomesnis Jums būtų literatūros žinovo bei kritiko įvertinimas — esu tikra, kad jie savo pareigą atliks. Tik gal mielа bus širdžiai žinoti, jog ir viena mama savo besiskleidžiančiam ketvirtukui kalbės Jūsų žodžiais: "Maža mano žemė ir žygiuose amžių pavargus. Bet dainoj ji išliko gyva ir audeklan audėsi staklėse, ir juoston margon įsirašė ir dievdirbio rankoj į meną ir stovi rimtyje prie vienišo kelio"...

Apvalūs skaičiai ir galimybės

Tai balsas vienos nepažįstamos skaitytojos, vienos iš tų penkių šimtų, kurie perka lietuviškas knygas. Sakau, iš 500, nes tiek JAV ir Kanadoje dar galima parduoti žinomo autoriaus knygų. Poezijos parduodama mažiau. Tik Nida ir Liet. Knygos Klubas turi pastovius narius ėmėjus, ir jų parduodami skaičiai kiek didesni. Tačiau ir tuodu klubai skundžiasi skolininkais, nerangumu. O padėtis turėtų būti visai gera.

Apytikriu skaičiavimu JAV ir Kanadoje turime per 8000 šeimų ir apie 2000 pavienių asmenų, naujųjų ateivių, išprususių, pakankamai raštingų ir pajėgiančių knygą pirkti ir skaityti. Vadinasi, turime 10,000 lietuviškąjį potencialą. Prileiskime, kad kiekvienas tepirktų tik trečią knygą, tai mūsų tiražai galėtų prašokti 3000. Toks tiražas būtų viliojantis leidykloms. Autoriams galima būtų laukti honoraro. Tos galimybės yra realios. **Knygos reikšmė lietuvybės ugdyme į jokius apvalius skaičius nesuimama.** Tik vieno daikto trūksta — lietuviškosios sąžinės jautrumo. Bet ir čia nėra visai beviltiška.

Kai dar galima išplatinti apie 500 egzempliorių, tai galime skaičiuoti, kad turime apie 1500 jautrios sąžinės žmonių (prileidžiant, kad tik kas trečia knyga to paties žmogaus perkama). Jais didžiuojamės ir kartu su jais mėginame žvelgti į geresnę ateitį. Ir kiti tūkstančiai lietuvių dar nėra mirę. Jų sąžinės dar ne ramios. **Dabartinę padėtį reikėtų vadinti apsvaigimu gražių daiktų blizgesyje, sąmonės aptemimu.** Neramią sąžinę dar galime pabudinti. Tik reikia stipraus balso, nuolatinio šaukimo.

Pirmiausia į tą šaukimą turi įsijungti mūsų periodinė spauda. Visa, ne tik Aidai, Draugas, Lietuvių Dienos, Tėviškės Žiburiai, Europos Lietuvis... Jungtis ne tik į skelbiamą lietuviškos knygos vajaus mėnesį, bet problemą gyvą palaikyti visą laiką. Kalbėti ne tik bendrybėmis, bet liesti atskirus kūrinius, jų autorius, palaikyti gyvą literatūrinį dialogą. Tai ne malonė lietuviškai knygai, o lietuviško laikraščio pareiga. Yra atėjęs laikas tą pareigą visai mūsų patriotinei spaudai sąžiningai atlikti.

Antra priemonė — organizavimas veiklių lietuviškos knygos klubų. Leidyklos be skaitytojų tinklo yra pasmerktos mirčiai. Neužtenka tik tų dviejų, stipriau veikiančių. Reikia tokio tinklo, kad visi sąmoningi lietuviai būtų ir lietuviškų knygų klubų nariai.

Tikėkime, kad aptemusi lietuviškoji sąžinė knygos balsą išgirs, ir tamsieji laikai greitai baigsis.

Pranas Naujokaitis

KNYGOS ir ŽURNALAI

TŪZŲ KLUBAS

Antanas Tulys; TŪZŲ KLUBAS. Novelės. Išleido Terra. Chicago, 1960 m. 196 p.

Antanas Tulys savo beletristika mūsų spaudoje reiškiasi jau keturiasdešimt su viršum metų, tačiau skaitančiajai visuomenei nėra perdaug žinomas. Viena priežastis gal bus ta, kad ligi šiolei jisai savo raštais nebuvo įsirėžęs į tos visuomenės sąmonę, o antra, ilgesnį laiką būdamas vaistininku, jisai nuošaliau stovėjo nuo mūsų literatūros sūkurių, nors šiaip mūsų spaudoje uoliai dalyvavo. Jam teko būti poros laikraščių redaktorium, prirašyti nemaža feljetonų, o kartais įsivelti ir į polemikas. Iš seniau pasirodžiusių jo veikalų žinomiausias buvo novelių rinkinys "Aš bučiavau tavo žmoną", Spaudos Fondo išleistas Kaune 1936 metais. Kritika tada šios knygos neglostė: esą, buvusi paviršutiniška, neatspindėjusi tos aplinkos, kurioje autorius gyveno. Antanas Tulys yra rašęs ir dramų,

Todėl su dabartiniu savo novelių rinkiniu, "Tūzų Klubu", Antanas Tulys tvirtai atsistoja ant savo kojų mūsų beletristikoj. Jisai sugebėjo prabilti gaiviai ir žvaliai. Jo pasakojimas yra realistinis, tradicinis, ir čia nerasi naujoviškų mostų. Kaip kitas mūsų vaistininkas, Antanas Vienuolis, taip ir Antanas Tulys savo novelėms nejieško išradingų situacijų, o ima vieną ar kitą jam įstrigusį gyvenimo įvykį. Sakysime, novelėje "Tūzų Klubas" kai kurios detalės gali atrodyti kiek makabriškos ar dirbtinės, tačiau iš tikrųjų yra taip atsitikę, ir kas žino, ar vienas iš tų kortuotojų nebus patsai autorius. Apskritai jo novelės rieda tiesiausia linija, be digresijų ir apkrovimo, nors jis atidus ir tiksliai detalei. Kartą jis pats išsireiškė, kad beletristikoje veiksmas turėtų tekėti, kaip mūsų liaudies pasakoj: tiesiog, be užuolankų nertis į patį atsitikimą. Antanas Tulys šio metodo ir laikosi, nedarydamas vingių į šalis ir nesileisdamas į aprašinėjimus. Todėl jo novelės skaitomos lengvai, o jų pasakojimas liejasi sklandžiai. Šiuo savo bruožu jisai primintų tokią novelę, kokiai atstovauja prancūzas Maupassantas. Juodu turi ir kitą bendrą siūlą: abu linkę į pikantiškas temas ir abu neturi nė mažiausio metafizinio kvapo. Pagaliau ir vienas ir antras yra autoriai be jokių iliuzijų apie žmogų. Viso to rezultate "Paskutiniame pasimatyme" sutinkame pavaizduotą tokią gaižią motiną, kokios antros tektų gerokai pajieškoti lietuvių literatūroje. Kai ši novelė pasirodė anksčiau žurnale, netrūko ir pasipiktinimo balsų. Arba "Mazgai". Tai viena iš pačių slidžiausių ir nepadoriausių mūsų beletristikos iškarpų. Ji juo rizikingesnė, kad atpasakota kiek pridengtai, be ano brutalumo, kuris šiandien taip mėgstamas amerikiečių prozoje, o be to dar — lydima nežymaus, savaip klastingo šypsnio. Todėl nėra ko stebėtis, jei kai kurie mūsų moralistai jau spėjo pasišiaušti prieš tokias scenas, nors šiaip pati novelė suregzta vikriai. Moralistai turi pagrindo piktintis ir šios knygos niukstelėjimais religiniams aspektams. Tarpais tai išsimuša iš skonio vagos, darosi lyg pamfletinė pastaba. Autorius gal ir sakys, kad tą ar kitą panašų epizodą jam teko savo akimis matyti. Jei ir taip būtų, paties fakto įkomponavimas į veikalą neturėtų ardyti novelės nuotaikos. Čia iš moralisto plotmės jau pereiname į estetinę.

Antanas Tulys
(Petro Kiaulėno piešinys)

Šiuo atžvilgiu "Tūzų Klube" yra du šedevriniai dalykai, kurie pir-

miausia ir nupelno autoriui tinkamą vietą mūsų beletristų gretose. Vienas iš jų yra "Gaidžių kova". Atrodytų, kad Antanas Tulys šio dalyko lyg ir nelinkęs laikyti novele. Iš tiesų tai galėtų būti ir momentas iš kelionės įspūdžių. Tačiau šiame neilgame pasakojime visa kas yra taip vykusiai sulieta: ir gamtos fonas, ir kalnų aplinka, ir žmonių reagavimas, ir pati gaidžių kova, kuri savo fatališka įtampa ir nepaprastai tiksliu aprašymu iškyla ligi tragiško jausmo, vienatinio, nepamirštamo. Tai vienas iš tobuliausių kūrinių, išėjusių iš Antano Tulio plunksnos. Jei čia autorius ir neieškojo tradicine prasme intrygos, jisai sugebėjo duoti nuotaikos įtampą, o šia dvasia kaip tik yra parašyta namaža gerųjų dabarties novelių.

Antra tokia gera novelė yra "Skatukas", kur apsakoma vieno fabriko darbininko dalia, — pilka, nežymi, kaip ir jisai pats, o tačiau kažkaip giliau griebianti. Šisai kūrinys nuo pradžios ligi pabaigos praeina niūkioje ir slogioje atmosferoje, kuriai toną nustato pirmieji novelės skirsniai: "Mikas buvo mažytis, menkutis, visada nusmukusiu klynu vaikinas. Jo pečiai buvo siauručiai, bet jo strėnos, kaip vyro, plačios, o rankos — didelės. Jo veidas žibėjo, kaip nusirpęs obuolys, atrodė jaunesnis, negu iš tikrųjų buvo, ir apvalus, mažytis, plynas. Be bruožų, be išraiškos, visad tuščias, visad šypsantis... Tokios buvo ir jo akys. Rudos, mažytės jos stovėjo išverstos ir nemirksėjo. Jose nieko nesimatė" (p. 150-151). Ir vis dėlto šioje novelės nykumoje kažkas švyti. Yra tai pats Mikas, Skatukas. Antanas Tulys jį atskleidė kažkaip jautriau, negu kitus savo vaizduojamus asmenis, ir rezultate pajuntame žmogišką šilumą, į mus žvelgiantį Skatuko veidą. Techniniu požiūriu autorius čia įnešė daugiau aprašymo, tirštesnių spalvų ir būdingos realistinės aplinkumos, negu paprastai jis mėgsta viso to įvesti į savo noveles. Pagaliau, nelyginant Gogolis savo "Apsiauste", jisai pabaigoje duoda ir mistifikuojančio elemento, kuris įlieja naujo dažo į jo kūrybą, lyg prideda prie jos naują matavimą. Apie kai kurias kitas jo noveles, pvz., "Pasiutėlį", negalėtum to pasakyti, nes autorius praslysta su anekdotiniu lengvumu ir palieka be stipresnio atgarsio. Kita spraga būtų polinkis vis grįžti prie tos pikantiškos temos, dėl ko jaučiamas vienodumas interesų horizontuose. Pagaliau tarpais ir jo realizmas nėra visai išlygintas. Tokio gruoblėtumo matyti pirmajame dalyke, "Piknike", kuris savo bakstelėjimais gali iš pat pradžios kai ką nepalankiai nuteikti. Čia gal jau buvo takto reikalas. Užtai tenka džiaugtis, kad vėliau knygoje randame novelių, kuriose jaučiama tvirta rašytojo ranka.

Aug. Raginis.

APIE ŽALGIRIO MŪŠĮ ANGLIŠKAI

Praeitais metais sukako 550 m. nuo Žalgirio mūšio. Tą sukaktį ypač iškilmingai paminėjo Lenkija, kurios dabartinėje teritorijoje yra pati Žalgirio mūšio vieta. Vadinas, Lenkija lyg ir jaučiasi, kad pagaliau po ilgos šimtmetinės kovos buvo išspręsta ta problema, kurios ano meto aplinkybės neleido išspręsti. Iš tikrųjų, gal jau ir tada ją buvo galima išspręsti, jeigu to laiko Lenkijos ir Lietuvos vadai būtų geriau supratę geopolitines savo kraštų problemas.

Ta sukaktis buvo taip pat atžymėta ir okupuotoje Lietuvoje, ta proga ypač stengiantis iškelti, iš vienos pusės, nuolatinį vokiečių Drang nach Osten pavojų, iš antros —ypač pabraukiant R. Europos tautų vienybės reikalą kovojant su tuo pavojumi. Žalgirio mūšis buvo tikra to žodžio prasme tautų mūšis, kuriame abiejose pusėse dalyvavo gangret visų Rytų ir Vakarų Europos tautų daliniai.

Buvo bandoma platesniu mastu organizuoti to mūšio sukakties paminėjimą ir emigracijoje, tačiau iš to užmojo ne daug kas teišėjo. Lietuviškai ta proga išspausdinta O. Urbono knyga "Žalgirio mūšis". Spaudoje pasigirdo balsų iš viso prieš tokio minėjimo reikalingumą. Užtat dr. K. Jurgėlos veikalas anglų kalba apie Žalgirio mūšį yra beveik vienintelis pozityvus įnašas, kuris pasiliks iš gana didelio triukšmo dėl tos sukakties minėjimo.

Dažnai keistai atsitinka su labai populiariais dalykais. Visi apie juos šneka, ir kiekvienas mano, kad jis viską apie tai žino. Be abejo, Žalgirio mūšis yra vienas populiariausių įvykių Lietuvos ir Lenkijos istorijoje. Poetai (jau pradedant nuo XV a.) rašė apie jį eiles, beletristai kūrė romanus, dailininkai piešė paveikslus ir statė paminklus. Bet istorikai tylėjo. Juk ar ne keista, kad tik 1955 m., vadinas, lygiai po 545 m., pasirodė pirmas išsamus veikalas apie Žalgirio įvykius, kurį parašė lenkų istorikas Stefan M. Kuczynski (Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409-1411, kurio antra laida pasirodė 1960 m.). Man atrodo, be reikalo dr. K. Jurgėla Kuczynskį vadina "liaudies Lenkijos istoriku", tuo lyg norėdamas nuvertinti to monumentalaus veikalo reikšmę. Be abejo, ne su visomis jo išvadomis galima sutikti, bet berods dar niekam nepasisekė parašyti istorinio veikalo, su kurio išvadomis visi sutiktų. Kiekvienu atveju, tai yra pionieriškas darbas, kurio Žalgirio mūšis jau seniai užsitarnavo.

Turint tai galvoje, negalima nevertinti ir dr. K. Jurgėlos pastangos pirmą kartą pristatyti tą mūšį angliškai skaitančiai visuomenei. Pagyrimo nusipelno ir Lietuvių veteranų sąjunga Ramovė, kuri tą darbą gražiai su daugybe iliustracijų ir žemėlapių išleido.

Kaip K. Jurgėlai pasisekė tas taip pat pionieriškas darbas? Be abejo, iš 104 pusl. knygos negalima ir laukti, kad joje visa problematika, susijusi su Žalgirio mūšiu, būtų nuodugniai išsemta. Bet čia jo kreditui reikia pridurti, kad autorius prie savo temos ėjo rimtos šaltinių analizės keliu. O tie šaltiniai, kaip ir pats autorius prisipažįsta, nėra labai gausūs. Net ir pats Dlugošius, kurio tėvas dalyvavo Žalgirio mūšyje, savo plačioje lenkų tautos istorijoje, palyginti, tik nedaug vietos jai paskiria (gerą Dlugošiaus medžiagos apie Žalgirio mūšį analizę duoda J. Jakštas "Tautos praeitis" 2 t., 1960 m., 165-181 p.). Įdomu, kad ir H. Sienkievičius savo romane "Kryžiuočiai" tik paskutinius III tomo 30 puslapių tepaskiria paties mūšio pavaizdavimui.

Kituose skyriuose autorius nagrinėja Vokiečių ordino atsiradimą Pabaltijy, specifinę žemaičių padėtį, kuri ir buvo viena svarbiausių didžiojo karo su Ordinu causa belli, bei diplomatinius pasirengimus, siekiant laimėti Vakarų viešąją opiniją Lietuvos ir Lenkijos reikalui jų konflikte su Vokiečių ordinu. Toliau jau žymiai nuodugniau aprašomi pasirengimai karui ir pati karo eiga bei jo įvertinimas (28-83 p.). Paskutiniame skyriuje autorius bando nustatyti Žalgirio mūšio istorinę reikšmę (95-102 p.).

Nesigilinant į smulkmenas, norėtųsi dėl to veikalo padaryti porą bendresnio pobūdžio pastabų. Visų pirma, ar kartais autorius ne perdaug stengiasi iškelti ir pateisinti visus Vytauto ir iš dalies Jogailos veiksmus? Ar kartais, ypač svetimtaučiui skaitytojui, kuriam pirmoje eilėje jis ir yra skiriamas, nesusidarys įspūdis, kad tai yra Vytauto apologija, ypač kai autorius nori pateisinti ir tokius dalykus, kurie berods, vargu galima pateisinti, kaip, pvz., Torunės taiką, kuri neva sutriuškintam Ordinui paliko ne tik beveik visus Prūsus, bet net teisę

į Žemaičius (sic!) po Vytauto ir Jogailos mirties. Manding, Žalgirio karui tinka daugelio karų likimas: karas laimėtas, bet taika pralaimėta.

Antra, dr. K. Jurgėlos studijoje truputį jaučiamas polemiškumas. Ne tik ten, kur autorius tiesiog polemizuoja su okupuotos Lietuvos istorikais, bet ir ten, kur jis kalba apie "teutonų ir slavų klastą" (o kas klasta nesinaudoja?), arba ginčijasi dėl Smolensko pulkų reikšmės, arba kalba apie Žalgirio mūšio vėliavų likimą 1939-1945 m. metu ir t.t.

Trečia ir, mano galva, svarbiausia, kalbėdamas apie Žalgirio mūšio istorinę reikšmę, autorius nepakankamai išryškino pagrindinį dalyką, kuris tą mūšį daro reikšmingą ne tik betarpiškai jame dalyvavusiems kraštams, bet ir žmonijos istorijai aplamai. Tiesa, ir dr. K. Jurgėla pažymi, kad po Žalgirio mūšio krikščioniškosios Vakarų Europos parama Ordinui smarkiai sumažėjo, bet ne vien dėl to, kad Lenkija ir Lietuva "išmintingai elgėsi su belaisviais piligrimais" (99 p.), bet svarbiausia dėl to, kad po to mūšio V. Europos intelektualiniuose sluogsniuose užvirė kova dėl seniau neginčijamos tezės, esą, pagonių ir kreivatikių žemės buvo lyg kokia nors terra nullius, kurias pulti ir grobti ne tik buvo kiekvieno krikščioniško krašto privilegija, bet ir pareiga. Krokuvos universiteto rektorius Povilas Wlodkowic Konstancos bažnytinio suvažiavimo metu (1415m.) parašė traktatą "De potestate papae et imperatoris respectu infidelium" (Apie popiežiaus ir imperatoriaus valdžią netikinčiųjų atžvilgiu), kuriame iškėlė dvi visiškai naujas tezes: 1. tos pačios teisės privalo būti taikomos ir pagonims ir krikščionims, 2. tikėjimo nevalia primesti jėga. Niekas neturi teisės pulti kito krašto tik dėl to, kad jo žmonės kitaip tiki, o imperatorius neturi teisės disponuoti pagonių ir kitatikių žemėmis.

Nėra nė mažiausios abejonės, kad tos tezės buvo iškeltos ryšium su Žalgirio mūšiu ir su tolimesniu ginču dėl Žemaičių. Jos pamažu buvo priimtos, kartu su tuo išnyko ir tokia populiari Viduramžiais kryžiaus karų dvasia. Šio fakto išryškinimas ypač būtų patrauklus ir naudingas anglosaksiškiems skaitytojams. Juk iš tikrųjų, Žalgirio mūšis bene ir buvo paskutinis kryžiaus karas Europoje.

Pagaliau dar pora žodžių dėl bibliografijos Joje autorius išvardina beveik išimtinai vien svarbiausius šaltinius, tik trejetą ketvertą vėlesnių istorikų tepaminėdamas. Dėl to niekas negalėtų jam daryti priekaištų, jei jis savo bibliografijon nebūtų įtraukęs lenkų istoriko M. Kukielio populiarios ir trumpos Lenkijos karo istorijos, kurią jis porą kartų cituoja ir tekste. M. Kukielis nėra joks Žalgirio mūšio specialistas, ir jo įtraukimas į bibliografiją ir jo citavimas tekste juo labiau jaučiamas, kai autorius arba visiškai ignoruoja (išskyrus pulk. K. Grinių) tokių istorikų, kaip J. Jakštas, Z. Ivinskis, J. Matusas ir kt., darbus, arba visiškai niekina dabartinių okupuotos Lietuvos istorikų veikalus, nors kai kurie jų darbai, kurių autorius visiškai net nemini, liečą Žalgirio mūšį, neverti tokio suniekinimo.

Nežiūrint šių pastabų, dr. K. Jurgėlos studija yra naudingas įnašas į istorinę literatūrą ir padės nevienam, ypač Vakarų skaitytojui, susipažinti su tuo svarbiu ir įdomiu R. Europos istorijos epizodu.

Constantine R. Jurgela, TANNENBERG (Eglija-Grunwald) 15 July 1410. New York, Lithuanian Veterans Association Ramovė, 1961. 104 p.

V. Trumpa

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Jonas Aistis: POEZIJA. 420 p. Išleido Romuva (Jonas Galminas, 507 5th Ave., New York 17, N.Y.). Spaudė pranciškonų spaustuvė Brooklyne. Įrišta drobe. Aplankas V. K. Jonyno. Ši knyga apima visą Jono Aisčio rinktinę kūrybą. Kaina nepažymėta.

Danutė Paškevičiūtė: NEGALIU VERKTI, eilėraščiai. Išleido Nidos knygos klubas Londone, Anglijoje, 64 pusl., kaina nepažymėta.

LITUANUS nr. 21 (1961) skirtas M. K. Čiurlionio 50 metų mirties sukakčiai paminėti. Numeris iliustruotas M. K. Čiurlionio kūriniais. Pirmame puslapyje ištraukos iš laiškų Romain Rolland ir Bernhard Berenson apie M. K. Čiurlionį. Toliau G. M. A. Hanfmann rašo apie Čiurlionį kaip tapytoją, Aleksis Rannitas — Čiurlionis — simbolistas, Vyacheslav Ivanov — Čiurlionis ir sintezės problema mene, Raymond F. Piper — Kosminis menas M. K. Čiurlionio kūryboje, Vladas Jakubėnas — M. K. Čiurlionis kompozitorius. Gale sudėtos straipsnių autorių nuotraukos. Numerį redagavo K. Čerkeliūnas.

MENAS

VYTAUTAS MARIJOŠIUS IR JULIAUS GAIDELIO ŠEŠTOJI SIMFONIJA

Trečiadienį vakare, liepos 19 dieną, Connecticut General Life Insurance Company ištaiginguose rūmuose, tikriau sakant, šalia jų gryname ore, įvyko trečiasis Hartfordo muzikos festivalio simfoninis koncertas, kurio dirigentu svečio teisėmis buvo Vytautas Marijošius, buvęs Kauno Operos dirigentas ir meno vadovas, dabar Hartt kamerinio orkestro dirigentas Hartforde, Conn. Koncerto programa buvo sudaryta iš šių veikalų: Georg Philipp Telemanno suita A moll fleitai ir styginiams (solistas Michael Menon), Juliaus Gaidelio šeštoji simfonija (pirmas atlikimas), Ferruccio Busoni concertino klarnetui ir orkestrui (solistė Barbara Kolb) ir Felix Mendelssohn-Bartholdy skerco iš suitos "Vasaros nakties sapnas".

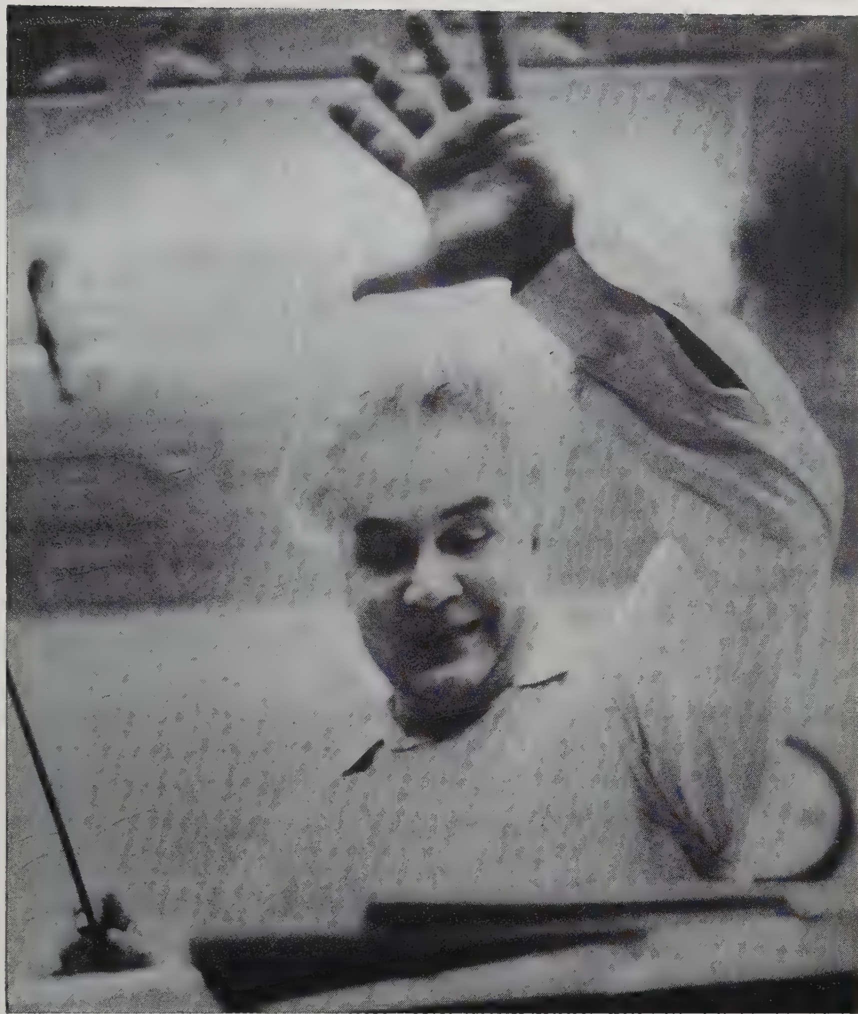
Festivalio orkestras sudarytas iš gerų, patyrusių profesionalų, nedidelis, nuostolingai sumažintas styginių grupėje. Jį sudaro trys pirmieji ir trys antrieji smuikai, dvi violos, dvi violončelės, vienas kontrabasas, dvi fleitos, du obojai, du klarnetai, du fagotai, dvi triūbos, dvi valtornės, litaurai ir harpsichordas.

Nors Hartfordas yra 100 mylių nuo Bostono, bet teko būti šio koncerto liudininku. Patraukė savas dirigentas ir savas kompozitorius. Pats kompozitorius pasiūlė vietą savo automobilyje, kadangi ketino nuvykti ne tik į koncertą, bet ir į vieną repeticiją. Tuo būdu antradienį pavakary atsiradome gražioje Connecticut Draudimo įstaigos salėje, kurioje rinkosi muzikai repeticijos, o maestro V. Marijočius buvo tarp jų duodamas paskutines paruošiamąsias direktyvas.

Buvo ruošiamasi generalinei repeticijai, iš viso antrajai, neskaitant vienos nedidelės tik styginiams. Tai

kietos sąlygos tiek orkestrantams, tiek dirigentui. Normaliai simfoniniam koncertui reikia trijų trivalandinių repeticijų, su teise užtęsti generalinę pagal reikalą. O ypatingai jeigu duodamas visai naujas veikalas, kaip šiuo kartu J. Gaidelio simfonija, kuri nėra nei koks nors lengvas veikaliukas, nei kieno girdėtas ar grotas, taigi reikalingas ilgesnių studijų. Amerikoje tik nedidelė dalis muzikos gaunama normaliomis sąlygomis. Daugiausia ji gaunama kietomis paskirų muzikų pastangomis, paremtomis geros valios žmonių pinigine auka. Šiose sąlygose ypatingai atsiduria įvairių festivalių parengimai bei mažesnių miestų simfoniniai pasirodymai. Panašiai yra ir su Hartfordo muzikos festivalio parengimais. Programoje surašyta apie 100 asmenų (contributors), kurie savo aukomis šį gražų muzikinį pasireiškimą parėmė. Tačiau, kaip teko iš paties Marijošiaus nugirsti, pora stambių firmų nuo rėmimo atsitraukė ir, žinoma, viso parengimo užsimojimas turėjo būti susiaurintas. Dirigentas net savo honoraro atsisakė, kad būtų galima vienu kitu nariu orkestrą padidinti.

Bet štai pradedama repeticija. V. Marijošius pirmuoju darbo numeriu ima J. Gaidelio simfoniją ir jai paskiria visą valandą iki pertraukos ir dar po pertraukos dvidešimt minučių. Tai buvo tikra šventė — pasinerti į lietuviškos simfonijos garsus, valdomus tvirtos, lietuviškos rankos. Erdvi, didžiulė salė gražiu skambesiu sklaidė vieną frazę po kitos, vieną simfonijos dalį po kitos. Galėjau nevaržomas pasiklausyti ir iš pirmųjų salės suolų, ir iš jos galo bei abiejų šonų. V. Marijošius prie pasiimto uždavinio priėjo visu menininko interpretatoriaus rimtumu. Klausydamasis supratau, kiek jo jau padėta darbo prie tos simfonijos. Jis atmintinai mokėjo visą jos tematiką. Ir ne tik šiaip sau melodijas, bet su visu įsigilinimu į temų charakteristiką, jų turinį, nuotaiką. Kaip muzikalus interpretatorius, jis visur ieškojo melodinio elemento, reikalaudamas ne vien tikslumo, bet ir muzikinio pilnumo, paversdamas techniškus pasažus pilnomis muzikos frazėmis. Frazė po frazės buvo kantriai, rafinuotai tašoma. Aiškiai ir preciziškai jis nusakydavo savo pageidavimus, orkestrantų klusniai ir gabiai vykdomus. Padirbėjęs atskiromis frazėmis, jungdavo jas didesniais perijodais ir pagaliau kartojo visą dalį. Visi reikalavimai turėjo būti iš anksto paruošti, kad trumpu laiku būtų galima viską padaryti. Pagalvojau, koks laimingas turi jaustis kompozitorius J. Gaidelis, girdėdamas savo veikalą taip gerai išstudijuotą. Kada

Vytautas Marijošius (V. Maželio nuotrauka)

per pertrauką V. Marijošius paklausė kompozitoriaus nuomonės bei pageidavimų, girdėjau tik susižavėjimo frazę: "Skamba daug gražiau negu vaizdavausi", buvo J. Gaidelio žodžiai

Juliaus Gaidelio šeštoji simfonija parašyta 1960 metais. Kaip pažymėta programoje, ji buvo specialiai pritaikyta Hartfordo muzikos festivalio orkestrui su sumažintu sąstatu. J. Gaideliui, kuris savo simfoniniams veikalams mėgsta panaudoti padidintus orkestrus, apsieiti tik su dvigubu, haydnišku sąstatu ir visai atsisakyti trombonų ir tubos, tai didelė auka. Tačiau gyvenimas diktuoja sąlygas, ir J. Gaidelis visada jas nesvyruodamas priima, kad tik savo kūrybinį degimą galėtų realizuoti konkrečiu pastatymu.

Ši jo simfonija trunkanti netoli dvidešimties minučių, susideda iš keturių dalių: Allegro moderato, Adagio espressivo, Scherzando ir Allegro energico. Dalys tačiau surištos tarp savęs pereinamais akordais ir atliekamos vientisai, be sustojimo. Kiekvienos dalies turinys atitinka sonatinės formos reikalavimus. Gyva, ritminė pirmoji dalis savo stipriai sinkopine, trumpa, preciziška tema, savo turiniu yra lyg sarkastiškas likimo klaustukas. Ji gerai išplėtota instrumentiškai, tirštų savitų harmonijų, prasmingai kontrastuoja su antra tema, — plačia, lyriška, pro kurią prasiskverbia būdingas lietuviškas spalvingumas, pilnas susimąstymo, ilgesio. Bene gražiausia antroji dalis — nuotaikingas Adagio pagauna savo kiek niūriu, prislėgtu dainavimu. Drąsus skerco žaidžia orkestro spalvomis vivace tempe, o savo antroje pusėje staigiai virsta lėtu, švelniu epizodu — Lento grazioso. Finalinis Allegro energico, lyg pašėlusi kova, yra ritminio elemento išsiliejimas. Visa simfonija dvelkia pulsuojančia energija, yra pilna nepažaboto gyvastingumo.

Kompozitoriaus didelė technika

leidžia jam traktuoti orkestrą virtuoziškai. Todėl, sakyčiau, šioje simfonijoje virtuozinis technikos elementas lygiagrečiai eina su muzikiniu turiniu. Ir pagal tai, kas ją statys, galės daugiau pabrėžti jos muzikalumą arba iškelti virtuoziškumą. V. Marijošiaus pastatyme buvo išgauta darni pusiausvyra. Jis reikalavo preciziškų ritmų, tobulo atlikimo, tačiau labiausiai pabrėždavo muzikalųjį momentą, todėl ir veikalas išėjo patrauklus, turiningas.

Šio veikalo tirštos ir naujos harmonijos sudaro J. Gaidelio muzikos pagrindinį modernumo elementą. Jos nėra perdaug aštrios, bet, nuolat begretinamos su nesigiminiuojančiais tarp savęs septakordais, sudaro savitą spalvą, gerai apvaldytą, skoningai naudojamą, o su ja apsipratus, ji estetiškai stipriai veikianti. Harmonijos savitumas bene stipriausias J. Gaidelio individualumo bruožas.

Antras jo modernumo elementas yra ritmas. J. Gaidelis ritminį modernumą supranta kaip detalizuotą sinkopaciją. Motyvas jam neina ramiu, lygiuoju ritmu, bet nuolat sinkopuoja. Sinkopuoja savo pagrinduose, sinkopuoja detalėse. Ypatingai mėgsta smulkias šešioliktinių sinkopas. Jos įneša nuolatinio nerimo, sarkazmo arba ironijos, kaip taikliai apibūdino jo muziką Hartfordo kritikas, na, ir nemaža virtuoziškumo. Didele dalimi techniški sunkumai jo muzikoje išplaukia iš ritmo sinkopacijos.

Šalia harmonijos ir ritmo naujoviškumo, šioje simfonijoje, kaip ir apskritai J. Gaidelio kompozicijose, iškyla muzikinis elementas, — sielos kalba, lyrika. Savo muzikoje J. Gaidelis liūdi ar ilgisi, žaidžia ar juokiasi, pyksta ar šėlsta. Jo muzika kalba. Ir tatai yra svarbiausias dalykas.

Nežiūrint jo muzikos modernumo, ir vis labiau modernėjimo, jo kūryboje nuolat girdėti lietuviška styga, kuri riša visą veikalą prie lietuviško turinio, prie lietuviškos žemės, prie jos gyvenimo. Ypatingai lėtuose epizoduose jauti lietuviško peizažo ilgesingą rūką.

Kada repeticija pasibaigė, V. Marijošius kreipėsi į mus: "Prašykit Dievo, kad rytoj būtų audra, perkūnijos, lietus. Jei bus blogas oras, mes grosime čia, šitoje salėje, ir visas koncertas bus užrašytas į juostelę ir bus transliuojamas per radiją. O jei bus geras oras, mes grosime lauke, ko aš labiausiai bijau ir nepageidauju". Bet oras buvo geras, ir koncertas įvyko gryname lauke, kur jokio užrašymo negalėjo būti. Mes, kurie dieną prieš tai buvome per repeticiją salėje, pajutome labai didelę sąskambio permainą. Nors ir maža styginių grupė, salėje ji skambėjo pilnai, sultingai, įtikinančiai. Dargi kai kurie pučiamieji, būtent valtornė, buvo girdėti per silpnai. Atvirame lauke styginiai bemaž dingo, tuo tarpu pučiamieji labai sustiprėjo. Tai priklausė iš dalies ir nuo akustinio gaubtuvo, specialiai koncertams lauke pastatyto. Jis labiausiai atmuša prie sienos sėdinčiųjų instrumentus. Tai buvo variniai ir klarnetai bei litaurai. Antroje eilėje sėdinčiųjų instrumentus atmušdavo silpniau. Styginiai buvo trečioje eilėje, jie sėdėjo dviems laiptais žemiau nuo gaubtuvo, kuris savo ruožtu, eidamas į viršų, nuo jų tolo dvigubai. Tą skambesio skirtumą jutome tik mes, buvę prieš tai salėje per repeticiją. Kritikas padarė klaidingą išvadą, kad J. Gaidelio veikale dominuoja pučiamieji. Plati publika, o jos buvo apie tūkstantis, išklausė koncertą su dideliu dėmesiu ir nesigailėjo katučių nei dirigentui, nei koncerto solistams, nei mūsų kompozitoriui, kuris po veikalo atlikimo buvo maestro Marijošiaus publikai pristatytas.

Dar paminėsiu vieną įdomią smulkmeną. J. Gaidelio simfonija ėjo antruoju programos numeriu. Po Telemanno klasinės suitos ji sudarė didelį harmoninį kontrastą. Pradžioje kai kas nesusilaikė nuo garsios ironiškos replikos savo kaimynui. Tačiau tai truko nuostabiai trumpai. Po kelių frazių visi nurimo, pasinėrė didėjančiame dėmesyje, o greit buvo patraukti modernaus simfonijos muzikalumo. Šeštoji J. Gaidelio simfonija buvo mielai išklausyta. Tai rado reikalo pabrėžti ir koncerto kritikas.

Kompozitorius Julius Gaidelis emigracijos sąlygose susilaukė neeilinio savo šeštosios simfonijos atlikimo. Jau antru kartu mūsų iškilusis dirigentas Vytautas Marijošius imasi jo veikalų. Pernai pravedė New Yorke ketvirtos simfonijos skerco, dabar — visą šeštąją simfoniją. Abu kartu su dideliu pasisekimu, abu kartu su reikšmingais muzikos kritikų atsiliepimais. Tai didelė moralinė parama Juliui Gaideliui. Nors jo kūrybos brangintojų netrūko ir ne kartą jo įvairūs veikalai buvo grojami, bet jis, vis lyg savim nepatenkintas, savimi nepasitikįs, lyg nusiminęs, visas savo viltis dėjo į simfoniją. Susilaukė ir gražaus simfonijos atlikimo. Tai dar kartą paliudijo jo talento pajėgumą. Belieka jam užsidegti kūrybine ugnimi ir be atodairos kurti, praturtinti lietuvių muzikinį lobyną didingais simfoniniais, kameriniais, choriniais, soliniais veikalais, iškelti įvairius mūsų išgyvenimo aspektus. Jo technikos imponuojantis apvaldymas yra pakankamas išreikšti įvairioms lietuviškos sielos nuotaikoms. Jo paveldėtas iš savo mokytojo profesoriaus Juozo Gruodžio bei pasisemtas iš liaudies muzikinio lobyno lietuviškumas muzikoje yra augštos kokybės, augštai akademinis, mielai klausomas. Ir ateities lietuvių kartų jis bus didžiai vertinamas ir dažnai reprezentacijai naudojamas. Daug lietuviškų temų turėtų virsti jo rankų grandioziniais simfoniniais ar subtiliais kameriniais veikalais.

Izidorius Vasyliūnas

DAIL. MINDAUGAS NASVYTIS

Dail. Mindaugas Nasvytis, kurio aliejinės tapybos darbai spausdinami šiame "Aidų" numeryje, yra jaunosios kartos atstovas, gyvenąs Clevelande. Gimė jis Lietuvoje ir paišybos mokytoju turėjo dail. Joną Mackevičių, su kuriuo 1946 m. Tuebingene dalyvavo pabaltiečių meno parodoje. Tremtyje jis visą laiką domėjosi daile. 1948 m. įstojo į Freiburgo Meno Institutą, bet emigraciniai reikalai neleido jo baigti. 1949 m. Mindaugas Nasvytis atvyko į Jungtines Amerikos Valstybes, ir po metų įstojo į Clevelando Meno Instituto skulptūros skyrių. Institutą baigė 1952 m. Atlikęs karinę tarnybą, 1954 m. įstojo į Ohio valstybinį universitetą studijuoti tapybos. Po metų gavo dail. menų bakalaurato laipsnį. Tame pačiame universitete tęsė studijas magistro laipsniui gauti, kurias, verčiamas aplinkybių, turėjo nutraukti. 1959 m. vėl pradėjo studijuoti dailę Clevelando valstybiniame universitete, ir tenai įsigijo magistro laipsnį tapybos srityje.

Dail. M. Nasvytis, kaip matyti iš jo darbų, yra abstraktinės srovės atstovas tapyboje. Kai kuriuose jo darbuose dar kiek jaučiama įprastinės tikrovės užuominų, kituose pasiliekama abstrakčių estetinių formų plotmėje. Ši meno kryptis dailininką domino jau gimnazijos suole. Tačiau su ja giliau susipažino Freiburge. Nelengva buvo išsivaduoti iš realistinės įtakos. Ji buvo jaučiama jo tapybos ir skulptūros darbuose iki 1957 m.

Studijuodamas meną, Mindaugas Nasvytis jau dalyvavo studentų parodose Freiburgo, Clevelando ir Columbus miestuose. 1960 m. turėjo atskirą savo darbų parodą Columbus mieste. Dalyvavo ir Lietuvių dailininkų parodose — 1958 m. Clevelande ir 1960 m. Čikagoje. **L. A.**

MOKSLAS

NEMUNO ŽEMUPIS PERTVERTAS 15-ME AMŽIUJE

Dokumentas skamba šitaip; vokiškos Hanzos pirkliai Kaune 1452 m. skundžiasi Lietuvos valdžiai, kad "Vilkijos viršininkas (įtaisęs) Nemune lašišų pertvarą" ir už praplaukimą nuo laivininkų imąs mokestį (hebetman zcu Wilkenhofe uff der Mymmel eyne laxswere . . .; schippers . . .; Hansisches Urkundenbuch, VIII, 125). Įrengimas, matyt, atsirado tarp 1430-1452 m., kadangi kitose skundo vietose minima nauji suvaržymai, kurių nebuvę prie Vytauto (tenp., p. 80-81).

Vadinasi, aiškiai kalbama apie užtvarą per upę žuvims gaudyti. Lietuvių gyvojoje kalboje tai vadinama persėda.

Šitam tekstui įvertinti reikia mesti žvilgsnį į Lietuvos žvejybos istoriją. Pirmutinė istorinė tos rūšies žinia paduota anglo-sakso Wulfstano, kai jis 9-me amžiuje angliškai parašė apie lietuvių giminaičių prūsų žvejojimą (SRP, I, 733). Pasak Dusburgo ir Jerošino, Ragainės pilyje 13-me amžiuje buvo tam tyčia tvenkinys žuviai veistis ir laikyti (tenp., 133, 489). Bet pilnas Lietuvos žuvininkystės vaizdas atsiskleidžia tik 16-me amžiuje, būtent, dvarų inventoriuose ir įvairiuose žemės, vandens ir miškų ūkio nuostatuose. Jie išspausdinti Lietuvos Statute, Liet. Metrikoje, Jablonskio Liet. Archyve ir Lietuviškuose Žodžiuose etc., Aktuose Viln. Archeografinės Komisijos, Archeografičeskij Sbornik'e ir, iš dalies, kituose leidiniuose (beveik visi tokie šaltiniai išvardinti mūsų str. "Žuvininkystė ir Žvejai Senovinėje Lietuvoje" žurnale "Žemės Ūkis", 1943 m., nr. 5). Išskaičiuojama vardais 16 žuvių rūšių. Nustatoma apsaugos neršimo mėnesiai (balandis-gegužis-birželis). Tasai nuostatas išbuvo galioje iki pat 18-to amžiaus. Minima įvairūs žvejojimo būdai ir įrankiai. Veikia (matyt, nuo 13-to amž. pradžios) tinklininkai ir tinklininkystės (nevodniki, nevodnictvo): Vilniuje, Perelome, Daugeliškiuose, Apse, Alytuje. Tinklininkystės, atrodo, buvo duodamos naudojimui analogiškomis sąlygomis, kaip valdovo žemės ūkio dvarai.

Specialiai Vilkijos pertvarą paaiškins šie faktai. Dideliu mastu žvejojimas buvo ne kažin kokia išimtis. Didžiųjų ežerų tinklai kiekvienama sparne išnešdavo po 70 sieksnių ir buvo traukiami valtimis ar plaustais (Liet. Metrika, Publ. Dela, I, 608 tol., Dok. Minist. Justicii, I, n. 78). Būta specialių pertvarų — persėdų ešeriams ir lašišoms (Kurše paliudyta tokios ir unguriams, LUB, II). O lašišos (angl. trout) ypačiai veisėsi Nemune ties Vilkija, nes ten žvejams buvo prievolė "nuo valties po lašišą" (od czolna po lososiu, Jablonskis, Lietuviški Žodžiai etc., 360).

Bet Vilkijos pertvara buvo ypatinga, mat, Nemunas iki Kauno visuomet buvo prekinių burinių laivų, vėliau garlaivių plaukiojamoji upė. Pertvara turėjo laivams praleisti specialiai įrengtą tarpą, kadangi cituotas dokumentas aiškiai mini laivininkus (schipper) ir už praleidimą imamą mokestį.

Visoje Lietuvos istorinėje valstybėje paliudyta bent 4 žvejojamų pertvarų ir užtvankų rūšys. Bet, išstudijavus dokumentų atitinkamas vietas, tas rūšis galima suvesti į dvi kategorijas — žuvines užtvankas malūnų tvenkiniams ir pertvaras arba persėdas skersai upės. Slaviškuose dokumentuose tai vadinama jezj, seža, groblia, greblia, gatj, o lotyniškuose — jasii, parvi porticuli, agger. Pirmoji jų kategorija, t.y. susijusioji su malūniniais tvenkiniais (pasitaikydavo iki 4) paprastai būdavo supilama iš žemių. Antroji gi apėmė konstrukciją, sukaltą iš mietų arba kuolų, perpintų karklais ar šakomis bei žabais. Tai implikuoja I Lietuvos Statuto "pertvarą sukapojo" (jezj porubil, skyr. IX, str. 7). Taip pat 1567-tų m. instrukcijos girininkams "pertvaras . . . sukalti" (jazy . . . zabiwac, Liet. Metrika, cit. pirmiau, p. 624).

Ar galima buvo tokiomis pertvaromis pereiti skersai upės? — Be jokios abejonės. 1536 m. dokumentas kalba apie "mažus tiltelius, kurie vadinama Jasij" (parvos ponticulos qui Jasij vocantur, Sobranije Drevnich Gramot Gordov Vilni etc., 45). Turima galvoje Neris tarp Nemenčinės ir Kernavės. O skundėsi Vilniaus tiltininkai (ten tiltas per Nerį), girdi, augščiau esančios pertvaros sumažina jųjų pajamas (tenp. ir 62). Ir dar vienas dalykas. Anos pertvaros arba "tilteliai" turėjo įrengtus tarpus (dabar vadinama šliuzais) plaustams praplaukti (nauigia quae Promy vocantur (45). Vadinasi, kaip Vilkijoje.

Pasirodo, upių žvejojamomis pertvaromis buvo galima ir pervažiuoti. 1554 m. augštesnieji luomai (bajorai) prašo valdovo, kad būtų panaikintas "lankinis mokestis ant pertvarų (na grebliach podužnoje, Liet. Metrika, 1914 m., 234). O "lankinis" implikuoja vežimą, į kurį arklys pakinkytas lanku (slaviškai duga, būdvardyje atsiranda "ž"). Tokiomis pertvaromis galėdavo pereiti ištisos kariuomenės. Lenkai 1432 m. taip pereina Morachvos upę Podolėje (kare su Švitrigaila). Dlugošas kalbamą pertvarą lotyniškai vadina agger (Historiae Polonicae, XI, 488 tol.).

J. Matusas

---

* Neseniai išėjo iš spaudos stambus viekalas — "Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos SUVAŽIAVIMO DARBAI" (IV tomas). Redagavo A. Liuima, S.J., išleido Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija prel. Pr. M. Juro lėšomis; spausdinta Romoje, 321 psl. Pažymėtini straipsniai: Antanas Liuima — Teologinė mistinio Kristaus Kūno sąvoka; Pranas Brazys — Medicinos etika pagal Pijaus XII direktyvas; Stasys A. Bačkis — Katalikų Bažnyčios doktrina apie tautų apsisprendimo teisę; Jonas Norkaitis — Istorinis materializmas katalikiškos filosofinės doktrinos šviesoje; Zenonas Ivinskis — Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje; Steponas Matulis — Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795 - 1940; Juozas Eretas — Šalkauskio idėjų kelias. Toliau prisimenama visa eilė mirusiųjų, aprašomas Akademijos suvažiavimas 1957 m. spalio 2-4 Romoje.

* Prof. J. Eretas, dalyvavęs Liet. Kat. Mokslo Akademijos suvažiavime Čikagoje, prieš išvykdamas į Šveicariją, skaitė visą eilę paskaitų: Toronte, Filadelfijoje, Vašingtone, Detroite, Clevelande ir Bostone.

* Dr. Adolfo Šapokos, mirusio kovo mėn., parašyta knyga "Vilnius Lietuvos gyvenime", yra jau surinkta ir parengta spausdinti. Anglų kalbon ją vertė taip pat šiemet Londone miręs E. J. Harrison, buvęs anglų vicekonsulas Vilniuje ir Kaune, nuoširdus lietuvių bičiulis, ir dr. Kostas Jurgėla. Knyga gausiai iliustruota, 174 pusl., skiriama angliškai kalbančiai visuomenei. Leidimu rūpinasi J. Cicėnas.

spaudoje, tad čia jų nekartojame, teprimindami, kad pagrindinis Bendruomenės dėmesys yra skiriamas 1. mūsų švietimui, 2. lietuvių kultūros globai bei pristatymui, 3. tarpusavio bendravimui bei bendradarbiavimui, 4. finansams. LB Taryba vykdomiesiems LB organams pavedė įsteigti Jaunimo Tarybą ir sušaukti JAV lietuvių organizacijų konferenciją kalbėtis dėl bendradarbiavimo ir darbo pasiskirstymo. Lietuvių Fondas steigiamas pagal LB Taryboje sutartus bei priimtus Bendruomenę bei individualius aukotojus patenkinančius principus ir sudaryta komisija Lietuvių Fondo statutui prie šių principų priderinti.

Audrelė vandens šaukšte

LB Taryba taip pat pasisakė kreipsiantis į JAV valdžios įstaigas bei pareigūnus Lietuvos laisvės bylos reikalais bei prisidėsianti prie Kuchel — Lipscombo rezoliucijos pravedimo. Čia dėl to jau kilo kaikuriose mūsų sferose nepasitenkinimas ir audrelė. Antai, "Naujienos" 1961 rugsėjo 21 savo apžvalgoj atsiliepė: "Šitas nutarimas jau prasilenkia su aukščiau pacituotu LB Tarybos pasisakymu už "darbo padalos prinicipą" ir Alto rėmimą. LB žada eiti į politiką ir dirbti tą darbą, kuriam yra susiorganizavusi Amerikos Lietuvių Taryba. Ne gana to, LB žada dėtis prie los-angeliečių grupės sudaryto komiteto pastangų Kuchel-Lipscombo rezoliucijai pravesti. Tas komitetas veikia atskirai nuo Alto. Čia jau ne darbo padala (pasidalinimas), o vienybės ardymas". Dar piktesnis "Keleivio" atveikis rugsėjo 13 ir 20 numeriuose: esą Bendruomenė pasišaunanti (!) perimti Amerikos Lietuvių Tarybos darbą ir dėl to nematanti net reikalo pasiaiškinti. O kad būtų "argumentai" stipresni, laikraštis Bendruomenę išvadina "rasistine organizacija", neturinčia šaknų mūsų visuomenėje, jos veikėjus — "smulkiais politikieriais", kuriuos "mūsų politinės grupės ir darbuotojai" turėtų įspėti ir jiems priminti jų vietą ir darbo sritis.

Kitoje mūsų spaudoje dėl to pasigirdo kitokių balsų, Bendruomenę ginančių. "Dirva" atsiliepė straipsniu "Kelkime balsą prieš kraštutines užmačias", kur dėl "Keleivio" ir "Naujienų" rašymų sakoma: "Naujienos su Keleiviu prakalbėjo diktatūriniu balsu; Amerikoje yra mūsų vadovaujamas Altas, tad visi kiti tylėkit! Prakalbėjo taip, kaip yra kalbama diktatūrinėse sistemose: mes viešpačiai, tad kitų mums nereikia!" (1961.X.4 nr.). Prieš tokią dvasią reikią pasisakyti ir iš principo, ir iš esmės, nors ji ir yra, kaip "Naujienos" nurodančios, atremta į Alto grupių susitarimą: "Negeras toks susitarimas, kuris paneigia pačių žmonių iniciatyvą bei pastangas ir reikalauja vergiško paklusnumo. Niekas nesikėsina į Alto suverenumą, to nedaro nė Bendruomenė, bet būtų tikras nesusipratimas drausti kreiptis kam nors į Washingtoną raštu ar žygiu, jei tai būtų Lietuvai naudinga". Gi LB Tarybos kreipimasis yra naudingas: "Nutarė — ir jau vykdo: tam tikrais raštais jau kreipėsi į tas įstaigas bei pareigūnus. Jau gauna jų pačių atsiliepimų. Vadinasi, LB Tarybos akcija Lietuvos reikalą judina, garsina, primena". Kuchel-Lipscombo rezoliucijos akcijos reikalu "Dirvoje" pastebima: "(Šios) rezoliucijos akcija išėjo iš paties Alto iniciatyvos — šios akcijos pirmasis ėmėsi Alto Los Angeles skyrius. Šis skyrius kreipėsi į Alto Vykdomąjį Komitetą ir taip pat gavo jo pritarimą. Alto vasario 10 dienos formalus nutarimas remti rezoliuciją, kaip pranešama spaudoje, iki šiol nėra pakeistas. Tad ko iš tikrųjų siekia Naujienos, tvirtindamos, kad 'tas komitetas veikia atskirai nuo Alto'? Kam naudinga ši Alto kova prieš Altą?" Labai būdinga mūsų gyvenime taip pat "Keleivio" įtaiga Bendruomenę "sudrausti", ir dėl jos "Darbininkas" 1961.X.3 nr. pasisako: "Laikraščiui niekinant Bendruomenę ir jos veikėjus, savaime kyla klausimas, koki vardai tinka tada tom 'mūsų visuomeninėm organizacijom', kurių veikėjai turi būti įspėjikais".

Čia reikalai nešventiški, jie nelaukia

Mums būtų neįdomūs "Naujienų" ir "Keleivio" kuriami vaidalai, jei jie šiuo atveju nediegtų mūsų bendruomenėj tam tikros ekskliuzyvistinės dvasios, nepalaikytų nereikalingos įtampos, nesklaidytų dėmesio ir nedrumstų nuotaikų. Mums taip pat visai nesvarbu, kokiu pagrindu šiandien išeivijoj mes telkiamės krūvon: biologininiu, kurį mūsų socialistai

Liet. Bendruomenės Taryba su svečiais, susirinkusi Niujorke rugsėjo 2-3 d. Pirmoj eilėj iš kairės: Iz. Dilienė, Šlepetienė, dr. P. Vileišis, J. Šlepetys, St. Barzdukas, dr. J. Sungaila, J. Jasaitis, Trečiokienė, O. Labanauskaitė.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

JAV LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ GYVENIME

Artėdami prie JAV Lietuvių Bendruomenės dešimtmečio sukakties oficialios datos (jos aktas buvo iškilmingai paskelbtas ir pasirašytas 1951 lapkričio 18 New Yorke), galime konstatuoti, kad ji šio krašto lietuvių gyvenime savo vietą jau rado. Rado jau atliktais bei tebedirbamais darbais, rado organizacine santvarka. Galės keistis kaikurios mažmenos, pagrindinė linkmė liks ta pati, nes ji atremta į lietuvių išeivijos gyvybinius reikalus.

LB Tarybos sesija New Yorke

Tai akivaizdžiai liudija taip pat naujai išrinktosios LB Tarybos sesija, įvykusi 1961 rugsėjo 2-3 dienomis New Yorke. Sesijos nuotaikas, svarstymus, pastangas, nutarimus taikliai apibūdina V. Vol(ertas) savo straipsnio antrašte: "Bendruomenė atėjo darban" (Draugo 1961 rugsėjo 30 nr. priedas). Šitą mintį pačiu straipsniu plėtodamas, minėtasis autorius toliau rašo: "Per dešimtį metų atviromis akimis bei asmeninių tikslų neaptemdyta galva sekus Lietuvių Bendruomenės pastangas ir stebėjus paskutinį Tarybos suvažiavimą New Yorke, paryškėjo keletas šio sambūrio laimėtų bruožų: LB išaugo, subrendo, prisišaukė jaunų, pajėgių darbininkų; gajumu pralenkė daugumą organizuotų vienetų; prasiplėtė jos atsakomybė už lietuviško gyvenimo apraiškas; atsirado drąsos ryškesniems užsimojimams; sveikomis mintimis užtroškino suktas pašalines įtakas; jauna, pasiruošusi, tvirta atėjo darban".

Iš LB darbų

Apie Bendruomenės darbus kalba Tarybos sesijoj padaryti pranešimai: 1961 liepos 2 Chicagoj surengta JAV ir Kanados lietuvių II-oji Dainų Šventė, pakeliui į JAV ir Kanados lietuvių II-ąjį Kultūros Kongresą, pakeliui į JAV ir Kanados lietuvių II-ąją Tautinių Šokių Šventę, vykdomas jaunimo dramos konkursas su dviem premijom (pirmąją 1000 dol. premiją skiria JAV LB, antrąją 500 dol. premiją Kanados LB), steigiamas Lietuvių Fondas lietuvybei globoti, leidžiamas LB biuletenis, remiama A. Ruzancovo redaguojama "Knygų Lentyna", Kultūros Fondas išleido Vcl. Biržiškos "Aleksandryną", Vl. Jakubėno "Liaudies dainas", S. Jonynienės "Lietuvos laukus", J. Plačo "Gintarą", pakeliui A. Šešplaukio "Ten, kur Nemunas banguoja" (pastarieji trys leidiniai — lituanistinių mūsų mokyklų vadovėliai), reguliariai leidžia "Gimtąją Kalbą", bendrinės mūsų kalbos laikraštį, Švietimo Taryba paskelbė lituanistinių mokyklų programas, rūpinasi naujų lituanistinių vadovėlių parengimu ir mokslo priemonių pagaminimu, LB apylinkės ir apygardos daug kur lituanistines mokyklas ne tik globoja ar paremia, bet ir išlaiko, rūpinasi platesnio masto kultūriniais meniniais parengimais, minėjimais, dailės parodomis, paskaitomis, prie LB apylinkių ir apygardų daug kur veikia chorai, mėgėjų vaidintojų būreliai, tautiniai jaunimo ansambliai ir kt.

LB lėšos ir mecenatai

Bendruomenės pajamas sudaro kelių tūkstančių lietuvių kasmet įmokami tautinio solidarumo įnašai, parengimų pelnas, aukos ir kt. lėšos. Ji nėra tokia vargana, kaip kaikam atrodo. Atskirų didesnių LB apylinkių metiniai biudžėtai visai įspūdingi, pvz. 1960 metais pajamų turėjo — Detroito apylinkė $9,203,08, Clevelando I-oji $4,573.99, Baltimorės $3,496.84, Cicero $1,490.44, Marquette Parko Chicagoj $1,439.80, Clevelando II-oji $946.48 ir t.t. Apylinkių pinigai daugiausia eina lituanistiniam mūsų švietimui, vietos kultūriniams reikalams, socialinei globai, šalpai, sporto, jaunimo organizacijų paramai ir kt. gyviesiems reikalams.

Varganesnė yra LB Centro Valdyba (ir kiti centriniai LB organai), nes jai LB apylinkės nustatyta tvarka teduoda tik pusę jų surenkamų tautinio solidarumo įnašų. Geru ir sveiku reiškiniu reikia laikyti tai, kad tautinio solidarumo įnašų sumos Bendruomenės gyvenime auga: šituo yra ugdoma ta bendruomeninė dvasia, apie kurią Lietuvių Chartoje kalbama šiais žodžiais — "tautinio susipratimo ir lietuvių vienybės ženklan kiekvienas lietuvis moka nuolatinį tautinio solidarumo įnašą". LB Centro Valdybai tautinio solidarumo įnašų už 1960.9.1 — 1961.8.31 laikotarpį (už vienerius metus) buvo atsiųsta $3,763.25, iš viso metinių pajamų Centro Valdyba per tą laiką turėjo $13,100.32. Kultūros Fondo pajamų šiuo tarpu po ranka neturime, bet ir jos sudaro kelių tūkstančių dol. sumą.

Džiugiu reiškiniu taip pat reikia laikyti Bendruomenės mecenatus. Jais yra daugiausia mūsų gydytojų draugijos. Antai, Ohio Lietuvių Gydytojų Draugija paskyrė Bendruomenei tris tūkstantines premijas, kurios atiteko Alg. Landsbergiui už "Penkis stulpus turgaus aikštėje", Lietuvių Enciklopedijos redakciniam kolektyvui už jo statomą amžinąjį lietuvių išeivijos paminklą savo darbu, trečioji tūkstantinė skirta lituanistinio vadovėlio išleidimui paremti. Dr. V. Tercijonas per New Yorko Lietuvių Gydytojų Draugiją Bendruomenei davė taip pat tūkstantį dol. išleisti knygai apie lietuvybės galbėjimą Amerikoje ir padėti įsteigti vaikų darželį. Stambesnes sumas Bendruomenei yra skyręs Illinois Lietuvių Gydytojų Draugijos Pagalbinis Moterų Vienetas (jo parama išleisti S. Jonynienės "Lietuvos laukai") ir kt. aukotojai. Bendruomenė juos mini didelės pagarbos ir dėkingumo jausmu, nes jie efektyviai prisideda prie Bendruomenei tenkančių uždavinių vykdymo. Reikia tikėtis, kad tokių mecenatų skaičius augs, ypačiai dabar gimstant Lietuvių Fondui.

LB Tarybos nutarimai

Gražiai pradėtas ir nuolat plintąs Bendruomenės darbas negali sustoti, nes jis mūsų išeivijai gyvybiškai būtinas. Į tai savo nutarimais reikšmingai atsiliepė LB Taryba, vyriausiasis LB organas. Taryba pabrėžė bendro darbo kelio reikalingumą, todėl JAV lietuvius paskatino 1. aktyviai remti savo organizacijas bei paskirus asmenis, veikiančius religijos, kultūros, politikos, šalpos, ekonomikos, sporto ir kitose srityse, ir imtis darbo ten, kur jis šiuo metu daugiausia apleistas, 2. remti JAV lietuvių bendrines institucijas— Altą, sukurtą Lietuvos vadavimo darbui, ir Balfą, skirtą lietuvių šalpai bei globai, ypačiai palaikyti Balfo pastangas remti užjūriuose mokslus einantį lietuvių jaunimą bei nukentėjusius dėl lietuvybės, 3. ypatingą dėmesį kreipti į lietuvių jaunimą.

Kiti LB Tarybos nutarimai liečia konkrečius Bendruomenės darbo atvejus. Jie paskelbti visoje mūsų

a'meta, ar istoriniu, kurį jie pripažįsta. Tuščia yra apie tai kalbėti ir dėl to ginčytis. Šiandien mums svarbu, kad mes jaučiamės esą lietuviai, matome išeivijoj mus tykojančius pavojus ir organizuojamės jiems pasipriešinti. Mums svarbu, kad matome grėsmę, kuri atsiranda mums išsisklaidant ir mūsų jaunimui nutaustant, todėl siekiame visus burti krūvon tautiniu pagrindu, nes tik visi drauge galime sukurti svetur bent minimalinę savą aplinką, būtiną jaunosiose kartose tautinei dvasiai diegti, ugdyti, išlaikyti. Tai pats didysis mūsų siekimas ir rūpestis, o kad kreipiamės ir kreipsimės į Amerikos įstaigas bei pareigūnus Lietuvos laisvės reikalais, tai dėl to, kad čia kiekvieno lietuvio pareiga ir kad atvejų atvejais skatino tai daryti patys mūsų laisvės kovos veiksniai. Juo daugiau bus šaukiančių, juo bus mūsų balsas garsesnis.

Šiam tikslui Juozas Girnius parašė visą veikalą. Bet ir jo "pagrindai" "Naujienoms" ir "Keleiviui", rodos, taip pat nepriimtini. O vis dėlto Girniaus "Tauta ir tautinė ištikimybė" yra grynos lietuviškos sąžinės balsas. Padaro Bendruomenei taip pat priekaištų ir Girnius, ir būtent tokių; kad ji tesistengia būti "drungnu vandenėliu, kol bus priprasta prie svetimų vendenų"; kad ji ligi šiol tesiverčia "pusinėmis priemonėmis", todėl jos neefektyvios; kad ji neišeina iš "užburto rato", tesistengdama prie visų prisitaikyti. O Bendruomenė turi būti kovojančioji lietuvybė, kurios rūpesčio ir veiklos laukas yra visa Amerikos lietuvių išeivija ir kuriai reikia visų Amerikos lietuvių talkos.

Štai tas tikslas, kuriam mes dirbame kaip mokėdami ir pajėgdami. Gaila, pagal tikslo didumą mūsų jėgos ribotos, ir atsiranda kliūčių. Bet ėjome į priekį ir toliau eisime, nes, to paties Girniaus žodžiais, tik išlaikydama bendruomeninę savo prigimtį ir gaivindama organizacinę savo santvarką bendruomenine dvasia, Bendruomenė taip pat galės ištesėti savo uždavinius ir atlikti savo paskirtį.

Arba išnyksime, kaip jau išnyko mūsų šimtai, tūkstančiai, dešimtys tūkstančių, kaip nykstame dabar. Tik didelis klausimas, ar nuo to taip pat bus geriau "Naujienoms", "Keleiviui" ir kitiems mūsų "nerasistams"?

Bendruomenė pasirinko kovos ir darbo kelią. L. Tolstojaus "Annos Kareninos" vieno veikėjo žodžiais, "čia reikalai nešventiški, jie nelaukia". Todėl į šį darbą kviečiame visus, "kas darbininkas ir kas dirbti gali"!

St. Barzdukas

ĮVYKIAI

* Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos sąstatas šiuo laiku yra toks: dr. J. Sungaila — pirm., J. Matulionis — vicepirm., V. Meilus — ižd. ir sekr., E. Čiuplinskas — protokolų sekr., J. Kralikauskas — valdybos narys kultūriniams reikalams, K. Grigaitis ir B. Vaškelis — valdybos nariai. Visi gyvena Toronte bei jo apylinkėse.

* Kanados Lietuvių Bendruomenės Taryba spalio 7-8 d.d. buvo susirinkusi posėdžiams Toronte. Iš padaryto krašto valdybos pirm. S. Kęsgailos pranešimo pasirodė, kad Bendruomenės veikla apima visas lietuvių kultūrinio darbo sritis. Kanadoje veikia 20 apylinkių.

* Los Angeles mieste Atstovų Rūmų narys Glenard P. Lipscomb tarėsi su vadinamo Kuchel-Lipscomb rezoliucijos komiteto vadovybe. G. Lipscomb pažymėjo, kad rezoliucija randa vis daugiau naujų pritarėjų tarp demokratų ir respublikonų partijų atstovų Kongrese.

* Lietuvių tautos sukilimo 20 m. sukaktis paminėta Niujorke rugsėjo 23 d. Paskaitą skaitė prof. Z. Ivinskis. Vaičiulaičio patriotinės kūrybos ir partizanų poezijos perteikė Henrikas Kačinskas. Čikagoje šio sukilimo minėjimas suruoštas spalio 1 d.

* Karolis Žalkauskas, buvęs Kauno universiteto profesorius, Klaipėdos gubernatorius, vidaus reikalų ministeris, apygardos teismo prokuroras ir Vliko vykdomosios tarybos pirmininkas, mirė Vašingtone rugsėjo 16 d. Ten ir palaidotas.

* Spalio 9 d. Čikagoje mirė Sofija Barcus. Ji nuo jaunų dienų reiškėsi visuomeninėje veikloje, bet labiausiai išgarsėjo radijo programomis, kurioms vadovavo nuo 1932 m.

DĖL TŲ BARIKADŲ

V. Vaitiekūnas, kalbėdamas apie Bendruomenės rinkimus (Aidai, nr. 7, 1961), užsiminė ir apie barikadas, kliudančias daugiau sudominti LB idėjomis ir veikla. Jo pastabai, kad tarybos rinkimai taptų tautinio gajumo tikra demonstracija, būtina atsieti tautinio solidarumo įnašų rinkimą nuo balsavimo teisės, galima tik pritarti. Ji taikli ir gyvenimiška. Būta apylinkių, kur balsavimo metu pirmiausiai turėjai sustoti prie stalelio apsimokėti mokestį (balsavimo teisės pirkimas) ir tik tada eidavai prie kito, gauti balsavimo lapus. Panašia prasme nusiskundimų jau nekartą teko girdėti tautiečių tarpe.

Al. Gimantas

* Jaunimo organizacijos "Santaros" visuotinis suvažiavimas įvyko rugsėjo 10 d. Tabor Farmoje. Susirinko arti 100 jaunimo. Be akademinių paskaitų, buvo ir literatūros vakaras. Savo kūrybos skaitė Henrikas Nagys, Algimantas Mackus ir kt. Suvaidinta K. Ostrausko scenos vaizdelis "Pypkė". Įdomi buvo dr. Jono Balio paskaita apie lietuvių dainas.

* Tragiškai mirusio Antano Škėmos raštams išleisti steigiamas fondas. Į laikinąją fondo organizacinę komisiją įeina: inž. Valdas Adamkavičius, dr. Vyt. Kavolis, Julius Kaupas, Marius Katiliškis, Alg. Kežełis, Alg. Mackus, H. Nagys, Kostas Ostrauskas, dr. Jonas Valaitis.

Lietuviškoji visuomenė maloniai yra prašoma padėti išleisti Antano Škėmos likusiuosius raštus. Norintieji prisiminti rašytoją Antaną Škėmą, kviečiami siųsti savo įnašus fondui sekančiu adresu: dr. J. Valaitis, 2547 W. 45th St.,Chicago 32, Ill., U.S.A.

* Skulptorius Petras Rimša mirė Kaune spalio 2 d. Velionis buvo gimęs 1881 m. Studijavo Varšuvoje, Krokuvoje, Petrapilyje ir Paryžiuje. Jo skulptūros "Artojas", "Vargo mokykla" ir kt. išgarsino jo vardą Lietuvoje. Mėgo ir mianiatūrinę kūrybą. Šios srities jo kūriniai, "Skausmas", "Mąstytojas" ir kt., pasižymi kruopščia ornamentuota stilizacija. Yra sukūręs proginių medalių, bet ir jie yra meninės vertybės. Neprisitaikęs prie komunistinių reikalavimų, mirė skurde.

* Dail. Adomas Galdikas temperos technikoje sukūrė naują seriją paveikslų. Paveikslai abstraktinio pobūdžio gamtos temomis.

* Dail. Juozo Bagdono tapybos parodą suruošė Filadelfijoje Lietuvių Bendruomenės apylinkė. Paroda įvyko Liberty Federal Savings banko patalpose. Į parodos atidarymą susirinko nemažas būrys meno mylėtojų. Dail. J. Bagdonas studijavo Kauno meno mokykloje Vienožinskio klasėje. Pirmąją savo parodą suruošė 1932 m. Vėliau dalyvavo daugelyje kolektyvinių parodų. Anksčiau dirbo realistinėje dvasioje; dabar yra perėjęs į abstraktinę srovę.

* Dail. Anastazijos Tamošaitienės dailės paroda įvyko Čikagoje Jaunimo Centro patalpose rugsėjo 30 d. - spalio 8 d. Dailininkė iškabino 60 darbų, atliktų tempera ir aliejumi. Jos kūriniai pusiau arba visai abstraktūs, tačiau atremti į gamtą, labiausiai išreiškia jos poetinę pusę ritmo ir spalvų deriniais. A. Tamošaitienės darbais yra buvę iliustruoti du "Aidų" numeriai.

"AIDŲ PREMIJA UŽ LITERATŪRĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "A i d a i", leidžiamas pranciškonų, pamečiui skiria po vieną $500.00 premiją už vertinimo komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiuo skelbiama jos taisyklės:

1. 1962 metais šeštą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, noveles, apysakas, romaną ar dramą.
2. Už komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1960-1961 m. viešumoj pasirodžiusius nepremijuotus grožinės literatūros kūrinius ir tais metais parašytus, bet dėl dabartinių sąlygų negalėjusius būti išspausdintais. Premijos komisijai neatsiųsti kūriniai nebus vertinami. Taip pat nebus vertinami mirusių autorių kūriniai.
4. Eilėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžio spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti — 1962 metų kovo 1 d. Siųsti "A i d ų" redakcijos adresu: Ant. Vaičiulaitis, 4757 East Avenue, S. E. Washington 28, D.C.
6. Premijuotą kūrinį, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištisai spausdinti per "Aidus".
7. Vertinimo komisijos sąstatas bus paskelbtas vėliau.

R e d a g u o j a — Antanas Vaičiulaitis

R e d a k c i j o s n a r i a i — Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka - Niliūnas

M e n i n ė p r i e ž i ū r a — Telesforas Valius

L e i d ž i a — Tėvai Pranciškonai

A d m i n i s t r a c i j o s a d r e s a s — Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

D a i l i n i n k o a d r e s a s — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont. Canada

R e d a k c i j o s a d r e s a s — Antanas Vaičiulaitis, 4757 East Ave., S. E., Washington 28, D. C.

P. Augius

Žemaitija